

DANSKE STUDIER

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS
DANSKE SAMFUND

UDGIVNE AF
GUNNAR KNUDSEN

UNDER MEDVIRKNING AF
ARTHUR CHRISTENSEN OG EJNAR THOMSEN

1942

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

INDHOLD

HARRY ANDERSEN, Ord og Sansning hos Johannes V. Jensen ...	1
FR. ORLUF, Kong Gorms Runesten i Jelling.....	15
AAGE ROHMANN, Et Par Molbohistorier i middelalderlig Billedgengivelse.....	33
I. LUND MADSEN, Købmænd og Kræmmere. Et Bidrag til Belysning af tidligere Tiders folkelige Bedømmelse af Handelsstanden	38
S. P. CORTSEN, L'hombre-Sproget	50
GUDMUND SCHÜTTE, Skjoldungsagnene i ny Læsemaade	81
JØRGEN ANDERSEN, Stuckenbergs Pessimisme	101
OLE WIDDING, Sildig om Aften, Røg faldt paa —	124
H. VALEUR LARSEN, Mester og Lærling. Johan Ludvig Heiberg—Henrik Hertz.....	131

FRA SPROG OG LITTERATUR

Hvordan talte man paa Holbergs Tid? (<i>Aage Hansen</i>)	58
Ejendomsmærket ved geografiske Navne og Indbyggernavne (<i>Gudmund Schütte</i>).....	62
Nordisk Sprogrøgt [»Vort nordiske Modersmål«] (<i>F. V. Dahl</i>)	64
Til E Bindstouw (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	69
Nogle forvanskede Ord og Talemaader. Et klassisk Citat, som kom i Støbeskeen (<i>Harald Hundrup</i>)	71
Tysk Sprogs Indflydelse paa Gjellerups Dansk, specielt »Møllene« (<i>Hans Neumann</i>)	150
Nogle Bemærkninger til Ordbog over det danske Sprog Bd. XXI (<i>Olaf Holst</i>).....	153
Bemærkninger til Marie Bregendahls Forfatterskab (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	154

KULTUR OG FOLKEMINDER

Eventyrforskning [C. W. von Sydow] (<i>I. M. Boberg</i>).....	75
Myte og Mennesketanke. Nogle Bemærkninger til Arild Hvidtfeldt's Anmeldelse (<i>Hans Kyrre</i>)	77
Hejbøl Bonde (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	146

ORD OG SANSNING HOS JOHANNES V. JENSEN

AF

HARRY ANDERSEN.

Ved en Helheds-Undersøgelse af en Digters Stil eller ved Detail-Undersøgelser vil Stilforskeren Gang paa Gang være i Stand til at udskille visse Ord kredse eller bestemte Ord og Udtryk, der er af en saadan Betydning, kvantitativt og kvalitativt, at de er konstituerende for Stilen. Det Emne, som skal behandles her, er ikke nyt; Stilforskerne har ofte strejft det og givet Bidrag til Sansningernes forskellige Udtryk til forskellige Tider. Er der nogen nordisk Digter hos hvem Forholdet mellem Sansekvaliteterne og Ordvalget kan studeres med særligt Udbytte, saa er det Johannes V. Jensen.

Inden jeg gaar over til mit Hovedemne, skal jeg trække nogle vigtige Linjer op. Synssansen aabner Perspektiver til Maler- og Billedhuggerkunst, til Arkitektur. Her er et meget stort Forskningsfelt: Farver, forskellige Lys- og Mørkevirkninger, Linjer og Flader, forskellige Slags Bevægelser. Tilknytningen til Billedsproget er intim. Hørelsen kan give Stof til Undersøgelse af Naturens Lyde, Blæstens Susen, Havets Brus, Regnens Stemme, Fuglesang, den menneskelige Stemme, Byens mange Lyde, Musik og Sang. Følesansen byder paa Undersøgelser af Temperaturord: sval, lun, kølig, varm, Sol etc. Et Omraade inden for en Analyse af Sansninger og Ordvalg hos en Digter er Forskydninger fra den ene Sans til den anden. Kendt er Forholdet mellem Syn og Hørelse og mellem Syn og Følesans. Farverne har Toner, Tonerne har Farve. En Farve kan være kold og varm. I 1926 udgav Søren Hallar en interessant Bog, en Undersøgelse af Farverne hos Tom Kristensen. Den rette Forstaaelse af Farveordene baner Vej ind til det psykologiske.

Johannes V. Jensens Forfatterskab er vidtspændende og mang-

foldigt, og det er fyldt af de mærkeligste Modsigelser. Hvad der imidlertid slaar stærkt, er de mange Ord, der gaar igen, Ord som viser det konstante i alt det bølgende og brogede. Det er Ord, der er Bærere af Syner og Indtryk, af sjæfulde Stemninger, af Naturens evige Liv, det er Ord, der har en universel Karakter (Syntese-Ord)¹. Det kan være poetiske Ord, som har Klang af Guldalder, det kan være Dagliglivets Ord, som en Digter med Skabermagt har indblæst nyt Liv. Det kan være sjældne og udsøgte Gloser, Arkaismer eller Dialektord (jyske Ord), som kan faa en overraskende Brug i usædvanlige Omgivelser.

Næsten hver eneste Side i Johannes V. Jensens mægtige Produktion vidner stærkt om hans enestaaende Evne til at opleve Nuet, Evigheden og Slægternes Liv, Tiden og Rummet, hans vidunderlige Sansninger af den danske Natur, den nordiske Natur (Foraaret i Sverige), mange Landes Klimaer; alle hans Sanser er vaagne. Han er en Seer, han er en Lytter — det er Ord som han har brugt i sine Digte. Modstandere af hans Digtning har villet reducere ham til en Sprogets Troldmand, til en Registrator af Sanseindtryk. Det er han, men han er saa langt mere. Hos Johannes V. Jensen er Sanseapparatet taget i Mytens Tjeneste. Livsudfoldelsen faar kunstnerisk Udtryk, den faar „sjæfuld Form“ — Udtrykket er Johannes V. Jensens eget.

I de to Bøger *Dyrenes Forvandling* og *Aandens Stadier* har Johannes V. Jensen karakteriseret de forskellige Sanser. Der er da al Grund til at sætte hans egne Udtalelser i Spidsen ved en Gennemgang af Sansekvaliteterne. Det afgørende er ikke om disse Udtalelser er rigtige, men at de stammer fra Digteren selv.

Om Smag og Lugt siger J. V. J. i sin karakteristiske Appositions-Stil: Smag og Lugt, i Grunden det samme, orienterer mellem Stofferne og advarer, nyttige Sanser (Aandens St. p. 89). Dette lyder ikke af saa meget, men hør saa her: En Duft er en Kvalitet af Tingene; Synsindtrykket er Tingene selv, Form, Farve og Afstande — man sporer, man lever, føler genoplever gennem Næsen (*Dyrenes Forv.* p. 194).

Afgørende er selve Anvendelsen af Ordene *Smag, smage, Lugt, Duft, Vellugt, Stank* m. m. med deres Epiteter og Udvidelser. Om

¹ Se nærmere mit Arbejde „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ (1936).

de gamle Søfarere, de store Opdagere har J. V. J. denne karakteristiske Udtalelse: smage Vejret i mange Lande mellem Fødsel og Død, det var deres Sjæl, det var deres Rytme (Christoffer Columbus p. 406). Ved Nydelsen af Opium gaar Lugt og Smag i ét:

Opium er selve den evige Sommer: Opiumsrog smager og dufter som den gamle sorte Honning, der har staaet mange Aar i Staderne og næsten er bleven til Harpiks; som Malt; som alle de Blomster og Bier der nogensinde har summet og duftet i en evig Sommer mellem Sol-ilden og den jomfruelige Jord inden Tilværelseskampen kom ind i Verden. (Intr.³ p. 165).

Og nu kommer Digterens Fantasi i Sving, han drømmer om sin elskede Steppekvinde med en Unge i en Pose hængende bagpaa; hun dufter som Søvn, som en lille Lur i tusinde Aar. Vi ser hvilket vældigt Perspektiv, der kommer ud af Smags- og Lugtfornemmelsen. Vi kommer langt ud over Sanseindtrykket og langt ind i det mytiske.

At smage den ferske Regn. Det er som smage Himlen (Digtet „Jorden og Lyset“). Om den nordiske Kvinde hedder det: Som Regn smager Kvinden | og som vilde Roser. Digteren gaar fra Pigen til Naturen. Omvendt er det i en Strofe i „Graven i Sne“: Hvor smager vel den vaade Luft | som Pigekinders Hyben-Duft. Disse to Citater giver Sammensmeltningen af Mennesket og Naturen, en Sammensmeltning, som er af fundamental Betydning i J. V. J.'s Digtning.

Om „Skovene“ (1904) skrev Forfatteren SVEN LANGE: af hans iøvrigt saa fint mærkende Sanser er Lugten vel den, der fortæller ham mest om Omverdenen. Lugtesansen betyder overordentlig meget. Men Sven Lange har alligevel ikke Ret i sin Opfattelse. Med Alf Henriques opfatter jeg J. V. J. som visuelt-motorisk indstillet. Men det maa selvfølgelig ikke glemmes, at Udtrykkene for Sansningerne kan skifte i Værker fra forskellige Tider.

Udtrykkene for forskellige Lugte, Dufte varieres paa en Maade, som vist søger sin Lige i dansk Litteratur. I Skildringer af Troperne og Nilen bruges Ord som fersk, dyndet, Spædbørn. Digteren taler om den dyndede legemsvarme Nilslugt, om Livets Begyndelseslugt (Cimbr. T. p. 227), om en fersk og varm Lugt som fra Skabelsens Barselstue (Aandens St. p. 237). I Digtet om Oehlsenschlägers Grav, et mægtigt Tøbruds-Digt, et Skabelsesdigt, tales om en kosmisk Lugt.

Baade Gelsted og J. V. J. fremhæver, at Lugt er en Fornemmelse, som er knyttet til Almenbefindendet, til Livsfølelsen; den har tillige

noget ulegemligt ved sig, „der giver den en særlig poetisk værdimulighed“ (Gelsted p. 118). Hør her J. V. J.'s egne Ord:

„Erfaring hober man op gennem Øjet; Tilværelsens Sødme, dens Stof, bevarer man i en Duft, Erindringen om en Duft. Syn og Lugt tilsammen, det er Form og Stof paa en Gang, Tingene og deres inderste Sjæl, lige i Ansigtet, som naar man fører en Rose til Munden, den skønne røde, unge Blomst og den yndige Livslugt der strømmer fra den. (Dyrenes Forvandling p. 195).

Yndig er et af J. V. J.'s kære Ord. Ordet Livslugt har J. V. J. sikkert dannet selv. Ord som frodig, sød, fersk, sval, svanger og solet knyttes til Duft; det undrer ikke. Men ogsaa Ord som umaadelig, mægtig, almægtig, voldsom og stor bruges som Epiteter. Der er noget stærkt potenseret, noget overdrevent i Udtrykkene; det er som Digteren ikke kan væge sig, Duften omslutter ham fuldstændigt og sætter ham i en Tilstand af største Affekt. Syn, Lugt og Bevægelse gør det helt af med ham: Hvor Lyngen dufter, saa snart den er kommen i Varmen. En stor voldsom Duft. (Cimbr. T. p. 165). Ordet rig knyttes som Epitet til Duft, Digteren taler om: den rige Duft af Salt og Sol og Vand (Digtet „Paaskebadet“).

Den duftende Ko og Duften af Mælk — det er Livslugte. Fra „Den nordiske Kvinde“ er denne Strofe:

Hos duftende Ko
gik Bønderdøtre,
vagre, milde,
med Mælk paa Hænderne.

Det sødmefyldte Digt er gennemstrømmet af Duft: vilde Roser i Regnen, Skoven, Græsgange ved Foraarstid og Køerne paa Marken!

En Duft kan vække Anelser. Fra „Kongens Fald“ er dette lille Prosadigt, som giver saa meget af J. V. J.:

Der lugtede som af en glemt Sommer i Skoven, det visne Græs og Træernes vaade Bark duftede gribende (p. 152 i Udg. 1917). I Myten om de gule Tulipaner er mange Aar senere anvendt et lignende Udtryk. Det hedder her: De dør i en Duft af alle de Somre der er gaaet, og alle dem der skal komme. Og endelig føres Udtrykket 1917 (Myten fra 1916) over i Solhvervssangen, som har disse Vers: I Granens brændte Duft | faar svundne Somre Luft | og de der kommer.

I Prosaen findes der nogle overordentlig interessante Eksempler paa Lugtesansens Sammenblanding med Syn og Hørelse. De er fra

„Introduktion til vor Tidsalder“ (3. Udg.), som er en ren Guldgrube for den, der vil studere Sansekvaliteterne hos J. V. J. Digteren er i Seville's Domkirke, og de svingende Røgelseskar og Orgelmusikken sætter hans Fantasi i Bevægelse:

Røgelsen staar i Luften som de første Morgenskyer over Jordens Skabelse —: og lidt efter trænger den grønne nyskabte Jord dig krydret ind i Sjælen! Du maa le af Glæde, for det er jo Saligheden, dit Livs Sommer, der kommer til dig i en lun og mangefarvet Sødme! (p. 163). Om en Stok af Kanel har J. V. J. denne meget ejendommelige Udtalelse: Jeg købte en Kanelstok paa Ceylon, naar man kradser den lidt i Barken, dufter den svagt men meget tydeligt af Orgelmusik. (p. 102).

Vi kan nok bygge en Bro fra Lyd til Lugt. J. V. J. siger i umiddelbar Tilknytning til det Sted, som jeg har citeret: Kanel — er det ikke i sig selv det kosteligste Ord i Verden? Det er Lydmaleriet, som knytter Ordet til Orgel. Duften er salig. Salighed og salig hører til J. V. J.'s universelle Ord, det er Klimaks-ord, som ikke kan overgaas. Duftudtrykket kan faa Klang og Stemning, som var det selve Paradis, Digteren var kommet til. Durian er en paradisisk Frugt. Digteren udbryder: Har Paradis nogensinde været paa Jorden, da er Durian Livets Træ. (Intr. p. 103). I en Myte fra de senere Aar hedder det: Kaneltræ . . . lugter som selve Saligheden (Sælernes Ø p. 23).

Følesansen. Om denne siger J. V. J.:

Den oprindeligste Sans er Følelsen, i den er man, og den er lige ny hver Gang, et Følelsesindtryk kan ikke erindres (Aandens St. p. 89).

Der er sikkert ikke nogen nordisk Digter, der har sanset og oplevet Vejret som J. V. J. Giv ham Pennen i Haand, lad ham skrive om Vejret, og han er den Digter, som vi elsker. Han faar Foraaret til at strømme ind i Stuen, han lader den lyse Nat sænke sig over dig. Og han tryller Istiden frem, den vældige Kulde, og alle svundne Somre. Aarets Kredsløb er den store Rytme i hans Digtning. Det tabte Barndomsland med det salige Solskin har han aldrig holdt op at lovsynge. Et af hans Yndlingsord er solet. Naar han er glad og ikke paa Kant med væmmelige Mennesker, kan hans Sprog faa en uimodstaaelig solet Glans. Temperatursvingningerne i J. V. J.'s Sprog er lette at følge.

Hør her hvad Digteren selv siger: Naar man ikke er rig ved Aars-

tiderne mere er der Ingenting der kan komme til en. (Kornmarken p. 61). I et Digt til Oehlenschläger bruger J. V. J. Sammensætningen Aarstidsluner. En Digtsamling hedder „Aarstiderne“. THØGER LARSEN gav Agt paa Aarets Under, siger Digteren. Til Maleren SYBERG siger han i et Hyldestdigt: Dig huer Lys og Luft, Aarstiders Vejr. Det gælder ham selv. Det smukke, bevægede Digt „Dyrlægens Minde“ skildrer Aarets Kresløb, Faderens Ture paa de jyske Landeveje i al Slags Vejr i en slidt Fjedervogn eller i Slæde om Vinteren.

Tøbrudet skildres ofte. Sammensætninger med Tøbrud er vigtige: Tøbruds-blæst, -kølighed, -luft, -sky, -storm, -vand, -vaad, -varm. Ordet Syndflod anvendes, Digteren taler om Syndflodsluft, om de korte Syndflodssomme og om Syndflodsvinde.

I Solhvervssangen faar det danske Aar det betydningsfulde Epitet sval; det danske svale Aar. Temperaturordet sval er et af de mest udprægede Universal-Ord i J. V. J.'s Sprog. Dets Associationsmuligheder er overordentlig mange. Det er ført over til at blive brugt om de øvrige Sanser: Lyd, Lys og Farver og Lugte kan være svale.

Til Tøbrudet knyttes et Ord som vaad. Smagen, Duft og Følelsen gaar sammen i en Strofe, som jeg har citeret: Hvor smager vel den vaade Luft | som Pigekinders Hyben-Duft. Danmark, Norden i Tøbrudstiden med den vaade Luft over sig, den baltiske Svalhed — det er et af J. V. J.'s kæreste Elementer. „Den nordiske Kvinde“ er et Skatkammer med J. V. J.'s kostbareste Ord, det hedder om den elskede Pige: den vaade Vildrose | det er dig Veninde. I Prosadigtet „Tøbrudet“ udbryder Digteren: hvor Jorden er vaad! Dette Udbrud er kompakt Lyrik. Disse fire Ord er en Sang, en primitiv Sang.

Der kunde være Grund til at undersøge Ord som kølig, kold, Kulde, varm, Varme, hed og Hede; men det vil føre for vidt. Digtet „Paaskebadet“ giver et elementært Kursus i Sansekvaliteterne. I to Linjer forener J. V. J. i den største Fortætning Synsansen, Lyd og Fornemmelse af Kulde. Hør de ypperlige Vers:

En Dødens Kulde op fra Jorden damper.
Og ildgrøn Søen i sin Tærskel stamper.

Det er i saadanne sammenknugede Vers, at J. V. J. viser sig som den store Lyriker.

Hos Chr. Winther er kun et Livord. Chr. Winthers Arvtager i Nutiden Ludvig Holstein har anvendt det gentagne Gange. (flere Gange i Rimstilling: Dun, brun). En Art Parallel hertil er det svenske

ljum, som ofte bruges i Rimstilling (f. Eks. hos Karlfeldt). I J.V.S.'s Lyrik synes *lun* ikke at spille nogen Rolle i Modsætning til mild, varm, hed og solet.

Om Hørelsen siger J. V. J.:

tilsammen med Hørelsen udstrækker Lugten Fornemmelsen over en vis kortere Afstand. Men Synet rækker til Stjernerne! (Aandens St. p. 89). Tidligere har J. V. J. givet en anden Formulering: Musik er Følelsen selv og det Fjerne, men en Duft er Nuet, vort Jeg paa Stedet .. (Intr.³, p. 163 f.). Begge Udtalelser er vel rigtige.

Ved en Helhedsbetragtning af Sproget i J. V. J.'s Lyrik i Forhold til Sansekvaliteterne er det Ordene om Lyde og for Lyde, som toner og bruser med den magtfuldeste Klang, med en frygtelig Tuden og Torden eller som den blideste Musik. Alliteration, Assonans og Lyd-maleri spiller en stor Rolle. J. V. J. ynder lydefterlignende Ord; der er en Vrimmel af stærke og voldsomme Ord. Der er Strofer der er som Tordenvejre, Eksplosioner, Vulkanudbrud. Det er tydeligt, at vi sporer en Tendens til Forstærkelse af Lyd-Indtrykket. I Dansk bruges Verbet *buldre* om Frembringelse af stærk Lyd, Larm. I den mesterlige Fortælling „Hos Fuglene“ siges der om Alice, som er skræmt til Døde af Angst og Vanvid ude i Ørkenen, at hun: løb med buldrende Klæder (Ved Livets Bred p. 132). Om en Spurv hedder det, at den „i Karmen buldrer ind“. I det mægtige Digt „Den jydsk Blæst“ har vi en Symfoni; det tuder og galer og dunder. Her bruges Ord som *sukke*, *rømme sig*, *orgle*; der tales om *Gny*, *Kny*, *Ulvindetuden* og *Afgrundens Mæle*. Vindens Tuden i Natten, i lukkede Døre er en Musik som J. V. J. Gang paa Gang vender tilbage til. „Den sørgeligste Vise“ — Kimen til „Den jydsk Blæst“ — er genneminstrumenteret af Vindens evige Hylen.

Substantivet *Kværn* og Verbet *kværne* hører til J. V. J.'s Vokabularium. Det er kraftige, malende Ord, som taler til Øjet og Øret: Billedet af Kværnen og Kværnlyden. I „Hjulet“, fra Aarhundredets Begyndelse, har Ordet en vigtig Funktion; det hører til Byens Helveds-Larm, til Maskinerne. Digteren taler om en tordnende Kværnlyd af Vogne. Ordet *kværne* kan ogsaa bruges fint og ejendommeligt:

Bisværmen ... hang for Solen som en stor svævende Kugle hedt vidende sig ud og ind kværnende som et Ildkværn ind i Himlen. I et Digt om Bogfinken bruges Udtrykket, at den kværner fint, en Sværme-sang | som Solen, Lysets Straaleklang, | og fjerne Himmelsfærers Gang.

J. V. J.'s Lyst og Ulyst ved forskellige Lyde har faaet et meget personligt Udtryk i et Par af de saakaldte Stev. (VIII og XI). „Den meste Musik, Klaver“ er Støj som han ikke udstaar. Hvad han kan lide er bl. a. Lyden fra susende Træer, Regn i tomme Gader, tyggende Kreaturer, Motorekspllosioner, den suggestive Hvisken af Silkeskørter — og Raadhusklokkerne.

Gelsted drøfter (i sin Bog om J. V. J. fra 1913) J. V. J.'s Uvilje mod, ja Modbydelighed ved visse Former for Musik og musikalsk Paavirkning. Han finder Grunden i det passive ved Hørelsen, man kan miste Herredømmet over sig selv. Lyden kan gaa en paa Nerverne. Gelsted mener, at der er noget „paa engang indsmigrende og voldsomt ved musikken som frastøder J. V. J.“. Musikken har en Tendens til at opløse Selvet i en uklar Stemning (p. 111). Der er nok noget rigtigt i det, Gelsted siger. Men naar man tænker paa, hvilken Evne J. V. J. har til at gaa op i Naturen, være ét med den med alle sine Sanser, — vil man forstaa, at Forklaringen ikke slaar til. Gelsted omtaler J. V. J.'s Forkærlighed for Orgeltoner, hans primitive musikalske Smag. Gelsted giver udmærkede Eksempler fra J. V. J.'s Produktion paa Klokkers forunderlige Virkning, paa Orgelmusikkens Trolddom i Forbindelse med Duft, Lys og Farver — stærke og blide Stemningsmalerier i høj, lyrisk Prosa (jf. p. 5 om Kanel).

Hvad skyldes da J. V. J.'s Uvilje overfor Klavermusik og mange Slags Lyde? Svaret har han givet i en Myte „Dronning Hatasus Glorie“ fra 1932. J. V. J. fortæller om en lille Figur af Sten, en Ægypterinde, som spiller paa Harpe. Og Digteren kan høre hende spille:

Naar nogen spørger mig hvad det er for en Fetish jeg har der paa Bordet ved mit Øre siger jeg at det er min Radio. Og det er virkelig sandt. Al anden hørlig, instrumenteret Musik virker desværre paa mig ubehageligere end Prygl. Hvad al denne Radio i Kasser og paa Tragte angaar ved jeg virkelig ikke hvorfor det skal være saa vidunderligt at det kommer langvejs fra, Plagen nærvæd vilde jo blive den samme; Alverdens Aandsfortærelse og Tumult paatrænger sig ad den Vej nu ogsaa og er bleven allestedsnærværende. Det skal ikke skjules at en Øresygdom har sat mig uden for Normen, jeg ved godt Flertallet har Glæde af akustiske Lidelser, og at det er dem der er den robuste Portion, til Gengæld er mit pinte Øre bleven saa fintmærkende at jeg kan høre Musik der har lydt for Tusinder af Aar siden, jeg kan lytte, kan du det, Bøffel, som med oprejst Panden torterer et Klaver? Naarsomhelst stiller jeg ind og hører det oversanseligt fine Aandespil der kommer fra min lille Venindes Harpe. (Sælernes. Ø p. 16 f.).

Her har vi Forklaringen paa det overdrevne og unormale i J. V. J.'s Sprog og hans Uretfærdighed mod den „robuste Portion“.

J. V. J.'s Glæde ved Orgelmusik har frembragt Digte i Prosa med høj, lyrisk Flugt. Katedralen og Skoven bliver ét i et saligt Brus. Rummet suser, „der gaar som en sagte farvet Blæst herinde, en mangefarvet Susen . .“ (Chr. Columbus“ p. 105—106). I det selvbiografiske Digt „Som Dreng skar jeg Skibe“ kaldes et Skær i Sydhavet for et „Orgel i Søen“. I Karlfeldts „Høsthorn“ hedder et Digt „Vinterorgel“, det hedder her: nu reser vintern sitt orgelhus.

Det vilde være fristende at analysere de Ord, som J. V. J. bruger, naar han digter om den elskede Regn, om de forskellige Træers Susen, om Havet etc. Fra det store Stof skal jeg blot nævne et Par Eksempler.

Digteren er i det indiske Ocean, Regnen bruser med en Syndflodslud (Intr.³ p. 93), og Regnen og Skibet og Søen brøler som en eneste umaadelig Orgeltone (smst.). J. V. J. nærmer sig Afrika, og da det sker „saa slaar en tyk vældig Urtone an i hans Hjerte“ (smst. p. 78). Her har vi det primitive; Forstavelsen ur- er af meget stor Betydning i J. V. J.'s Sprog.

Blandt Epiteterne skal jeg nævne et ret almindeligt: klangfuld. J. V. J. taler om de klangfulde Skove. En Parallel hertil er Karlfeldts „klangfull ocean“, som Svanberg nævner i sin Stilistik (p. 73) under en Omtale af Karlfeldts Evne til at skabe originale fortættede Udtryk af to Ord, som hver for sig ikke er paafaldende¹. Denne Evne er et af de mest dybtgaaende Træk i J. V. J.'s Stil.

Manglen paa Lyd, Stilheden, har J. V. J. skildret mange Gange: Stilheden fyldt af Anelse, Forventning og Harmoni. Ordene stille og solet bruges ofte sammen. Stilheden har Toner. I et af J. V. J.'s Ungdomsdigte („Interferens“) hedder det, at Stilheden klinger.

Et karakteristisk Træk i J. V. J.'s Sprog er Anvendelsen af Ud- raab med og uden Verbum. Hans Forbrug af Udraabstegn er fænomenalt stort. I saadanne Udbrud kan et vigtigt Ord faa en egen Vægt. Jeg har citeret: Hvor Jorden er vaad! Et Kapitel i „Norne-Gæst“ handler om den gamle danske Skov. Et Afsnit slutter med denne Klimaks: Solen staar højere og højere paa Himlen. Hvor stille i Dalen og Skoven! (p. 147). Udtrykket gentages lige efter: Hvor stille i Dalen, kun de græssende Dyr . . .

¹ Se Nils Svanberg „Svensk stilistik“ p. 73.

Et af J. V. J.'s skønneste Digte er det rimfri Digt om Solsorten (i „Aarstiderne“). Dens Sang er lutter Sødme, om dens Tavshed bruger Digteren sine mest udsøgte Adjektiver: Hvor skøn og ædel er din Tavshed.

Synssansen. Om Synet siger J. V. J. i Forbindelse med Lugt:

Haard meditativ Tankeproces er en indre Revue af Synsindtryk, man ser, man kombinerer bag Brynene, man former. Uden Øjne, i Mørke, er man overgivet Afgrunden. Seende har Mennesket erobret Verden. Erfaring hober man op gennem Øjet. (Dyrenes Forv. p. 194). I et lille Takkesprog, som Norne-Gæst kvæder, lovprises Synets Gave. Digtet „Jorden og Lyset“ har: Den højeste Gave | det er at se. Selve Verbet se accentueres flere Gange meget kraftigt. Ordet Seer bruges i sin helt oprindelige Betydning, om den der har Evnen til at se. Darwin er Seer, Maleren Syberg er Seer. I Poesien er Verbet skue hyppigt. Det kan her være bestemt af Rim og Rytme, men der er ingen Tvivl om, at det af J. V. J. opfattes som et kraftigt Ord, og at der i Ordet ligger et Udtryk for Sansen til at rumme et Syn. Maleren baade ser og skuer. I „Dagvisen“ bruges det sidestillet med se. Solen stiger:

Atter haaber
Hav og Himmel.
At se! At skue!
Skøn er Dagen!

J. P. Jacobsen var et „Øjemenneske“¹. J. V. J. er ogsaa et Øjemenneske. Det vilde være en interessant Opgave at belyse Forskellen mellem disse to Digtere, hvad deres Brug af Synssansen angaar. Ludvig Holstein fremhæver med Rette, at J. V. J. netop ikke er en Iagttager som Realismen forstod det. Hans Genius er synsk. J. V. J. gaar langt ud over hvad han ser med de blotte Øjne, og kommer ind i det mytiske; der kommer et stort Perspektiv i mange af hans Sansninger.

Gelsted siger i sin Bog (1913), at „det er let nok at vise den rolle farven spiller i hans bøger“ (p. 107), og han anfører Eksempler fra „Kongens Fald“ og sammensatte Ord med rød. Gelsted har i sin nye Bog om J. V. J. fra 1938 et lille Kapitel om Sansning og Stil, og her nævner han de samme Sammensætninger med rød (ræverød, vinrød, teglstensrød m. fl.), men tilføjer dog ikke, at Eksemplerne er taget fra „Kongens Fald“. Men hertil er at sige, at netop i „Kongens Fald“ spiller Farveordene en usædvanlig Rolle. Det er en „historisk“ Roman, hvor bl. a. Klædedragten spiller en ikke ringe Rolle. Gelsted nævner en overdaadig og farvestraalende Skildring af en Hesteslagtning i

¹ Se Søren Hallar „Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen“ (1921), p. 295.

„Kongens Fald“. Holstein nævner den samme Skildring og fortæller, at Maleren ZAHRTMANN var meget begejstret over at høre om „alle Østerlands frodige raa Farver“. Men J. V. J. er ikke „Kolorist“ i sit Sprog. Jeg har ikke haft Lejlighed til at foretage en systematisk Gennemgang af Farveordene i hans Produktion, men man kan paa Forhaand gaa ud fra, at der er langt til J. P. Jacobsens store Forraad af Farveadjektiver (se Hallar). Jeg skulde tro, at „Kongens Fald“ staar ret isoleret hvad Farveadjektiverne angaar.

Det er værd at lægge Mærke til, hvad J. V. J. siger i sin Bog om Maleren JOHANNES LARSEN: Form har nu altid tiltrukket mig mere end Farve. I et Hyldesdigt til Maleren Johannes Larsen hedder det: Form er dit Væsen, | og Form frembringer du. En Bog har faaet Titlen „Form og Sjæl“ (1931). Ordet *Form* er et saare betydningsfuldt Ord i J. V. J.'s Sprog.

Før en Del Aar siden gennemgik jeg Farveordene i „Kongens Fald“. Det viser sig, at det er hvid, som dominerer; rød kommer først paa Andenpladsen, dernæst sort, gul, blaa, grøn. I J. V. J.'s Lyrik dominerer grøn, dernæst kommer blaa, rød, sort, hvid, gul. Det er Træer, Løv, Skov, Grene, Mark, Jord, Grøfter, Korn, som faar Epitetet grøn. Det groende Liv, Foraar og Sommer og Frødhed gør naturligt Ordet grøn til et saa vigtigt Epitet i J. V. J.'s Sprog. Naturens egen Grønhed slaar igennem Sproget. En Undersøgelse af Holsteins „Mos og Muld“ gav det overraskende Resultat, at hvid og sort staar i Spidsen, dernæst grøn, gul, blaa.

Syn, Duft og Følelse væves intimt sammen i første Strofe i Hyldestdigtet til Knut Hamsun: Hvor blomstrer, dufter den vaade Røn! | Endnu en Gang gjordes Jorden grøn. Den ret høje Frekvens for sort hænger sammen med, at det bruges som Epitet til By og Gade, der sættes i Kontrast til den grønne Natur. Meget virkningsfuldt er Udtrykket: sorte Storme („Digte“ p. 126).

Ordene tegne og Tegning bruges med ypperlig Virkning. I det skønne Kærlighedsdigt „Pigen der vandrer“ hedder det: Vinden tegner varsomt | dit unge Skød der vandrer! I det selvbiografiske Digt „Som Dreng skar jeg Skibe“ staar disse Vers:

En cyklende Arbejder
med en Sav i Armen,
hvilken talende Tegning
om System i Tilværelsen!

I en Mængde af J. V. J.'s Sansninger gaar Syn og Følelse sammen; det gælder ofte for Oplevelserne af Aarstidernes Gang. Sval har forskellige Temperaturgrader. Et Adjektiv som lys er i nordisk Poesi uløseligt knyttet til Sommernatten. Udtryk som: den lyse Nat, de

lyse Nætter er Digte fyldte af Drøm og Længsel, af Anelse og Steming. Den lyse Nat kommer ofte igen hos J. V. J. i hans Poesi. *Lys* har forskellig Styrke fra Dæmringskær og Dunkelhed om Natten til den lyse Morgen, den straalende, klare Sommerdag. Og Ordet *lys* udvides til at omfatte, hvad der er smukt og rigt, hvad der har Præg af Oplevelse: Den lyse Strand, den lyse Sommerstund | forbliver Livets første, store Fund („Blindebukken“).

J. V. J.'s Syn af Hav, Himmel, Jord, aabne Marker og store Sletter, de store Vuer i hans Digtning, gør det naturligt at Ordet Rum bruges med Forkærlighed. Dette er ikke specielt for J. V. J. En Digter som Kai Hoffmann elsker Ordet, det er et af de centrale Ord i hans Lyrik; en af hans Digtsamlinger hedder „Hav og Rum“. Helge Gullberg skriver om Ordet rymd: „Som Hallströms mest typiska älskingsord får man nog betrakta ordet rymd“¹. Fornemmelsen af Tid og Rum giver det store Perspektiv og aabner Vej til Myten. Digteren er i sin elskede Dyrehave og siger med et meget ejendommeligt Udtryk: Her er man dybt bekræftet i sit Rum. J. V. J. taler om Rumets Ansigt („Den jydsk Blæst“ p. 32). En Analyse af dette Udtryk fører os over i Billedsproget, et meget stort Afsnit inden for Undersøgelsen af Synssansen.

J. V. J.'s Sanseapparat fungerer med en usædvanlig Præcision og Skarphed. Affekterne kan blive voldsomme og give sig Udtryk i et overpotenseret Sprog. Høresansen er ikke normal. Ad sproglig Vej var det faktisk muligt at paavise, hvad Grunden er til de overordentligt forstærkede Udtryk, det larmende og kvævnende. Nogle Ord er universelle i den Forstand, at de kan bruges om alle Sanser; det gælder Ord som sval og solet.

Præget af Nyskabthed, det friske og glansfulde, Tempo og Ro — alt det forunderlige og trolddomsagtige, som kan være over J. V. J.'s Sprog — hænger ikke mindst sammen med de mange Sans-Udtryk. Mange Steder lyder som et: tilbage til Naturen, ikke blot primitivt taget, men ogsaa i ophøjet menneskelig og ædel Betydning. Efter J. V. J.'s Opfattelse har vi kun denne Tilværelse, og skal Livet udfolde sig harmonisk og smukt, i Pagt med Naturen, skal Mennesket ikke møde Tilværelsen med afstumpede Sanser.

Mange Steder i J. V. J.'s Produktion er lutter Sans-Indtryk, som kan læses for deres egen Skyld. Men naar Digteren, Kunstneren kom-

¹ Se Helge Gulberg „Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa“ (1939) p. 337.

mer til — saa forlænges Oplevelsen, alt det sansede og Fantasi, Steming og Syner arbejder med Stoffet, og Perspektivet bliver ofte mytisk. Der er ingen Tvivl om, at denne Viden om J. V. J. løfter mange af hans Ord op over Jorden, giver dem en Flugt og Kraft, som ikke uden videre ses af den ukyndige Læser. Den Poesiens Mystik, som HANS RUIN taler om i sit store og fængslende Værk (fra 1935), kan med stort og smukt Udbytte studeres hos J. V. J.

Da J. V. J. fyldte 60 Aar, skrev hans ældre Digterfælle, den fremragende Lyriker Ludvig Holstein en Artikel om hans Sprog. Og her analyserer han J. V. J.'s lille Skildring „Tømmerlæsset“, som staar i Mytesamlingen „Ved Livets Bred“. Efter Holsteins Mening er det det mest klassiske Prosastykke, som J. V. J. har skrevet. Det kan man strides om. Det er ren deskriptiv Kunst, det bestaar af lutter Sanseindtryk: Synet af en Skovvej, af Hesten og Læsset, Hestenes Lugt, Lydene fra Vognhjulene. Det lille Stykke taler til alle Sanser. Det kan ikke kaldes for en Myte, men det afsluttes med et Perspektiv, som fører det over mod Myten. Digteren spørger, hvorfor et Tømmerlæs paa en Skovvej kan gøre et saa overordentligt Indtryk, mon det er fordi Hestekøretøjer begynder at blive sjældne, og Bilerne kommer med „fortættet Bylugt“ ud paa Landevejen. Vi maa ikke lade os narre, for J. V. J. har jo fremfor nogen lovprist Motorcykler og Biler; men her i Tømmerlæsset ses de fra en anden Side. Digteren slutter det lille Stykke saadan:

I hvert Fald, jeg syntes jeg havde oplevet noget meget usædvanligt, som førte mine Tanker tilbage til Bønder og Barndom og Skovhuggere, Hestfolk og Kvæg, og Alverdens Byggepladser, Udvandrere og deres Forspand, i Aarhundreder, og ud over fem Verdensdele, en hel Del som man tænker bagefter. Men selve det umiddelbare Indtryk havde noget musikalsk og elementært som overgaar enhver Forestilling (p. 194).

Vi har her den elementære Oplevelse og saa Eftertanken, Sanseindtrykkene og deres poetiske Mulighedsværdi. Det er interessant, at J. V. J. bruger Udtrykket musikalsk, for det er netop det Indtryk, man Gang paa Gang faar, naar man læser ham: Oplevelserne har noget musikalsk over sig.

Om J. V. J.'s Ordvalg siger Holstein, at det ikke er Resultat af en kræsen Udvælgelse; han frembringer, men er ikke Samler. Og han karakteriserer hans Sprog som et skabende Sprog, J. V. J. er Tilblivelsens Digter i Danmark. I sin Bog om J. V. J. siger Alf Henri-

ques: J. V. J.'s Sprog er først og fremmest præget af hans Evne til at træffe „det rette Ord“; han jager ikke efter den sære eller fremmedartede Glose (p. 55). I mine „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ (1936) har jeg sagt noget, som tilsyneladende ikke kan forenes med Holsteins Opfattelse: J. V. J. søger efter det rigtige Ord; „le mot propre“, uanset om det er dansk eller fremmed; han er ikke Sprogrenser, men en stor Vælger og Vrager (p. 142). Man kan maaske sige, at han ikke jager, men sære og fremmedartede Gloser vrimler det med hos J. V. J. Holstein har Ret i, at der er Skabelsesproces i J. V. J.'s Ord, men et Udtryk som „Tilblivelsens Digter“ kan misforstås, man kan komme til at tænke paa noget ufærdigt. Og det er rigtigt, at J. V. J. ikke som J. P. Jacobsen har siddet og smaapuslet og drejet paa Ordene og sat dem sammen i en Mosaik, men han er alligevel en stor Vælger og Vrager. Man kunde udtrykke det saadan: hos andre Digtere er det ofte, som Ordene med Vold og Magt er blevet hentet frem, men Ordene er kommet til J. V. J., og heraf deres Præg af mægtig Intuition, af Sansningernes Finhed og Skarpheit, af den store Digers Skaberevne.

Forkortelser og Litteraturhenvisninger.

Til følgende af Johannes V. Jensens Skrifter er der brugt Forkortelser:

Aandens St.: Aandens Stadier. 1928.

Cimbr. T.: Cimbrernes Tog. 1922.

Dyrenes Forv.: Dyrenes Forvandling. 1927.

Intr.³: Introduktion til vor Tidsalder. 3. Udg. 1929.

Med Digte henvises til: Digte. 3. Udg. 1921.

Følgende Arbejder er benyttet ved Udarbejdelsen af denne Undersøgelse:

Harry Andersen: Studier i Johannes V. Jensens Lyrik. 1936.

Vilh. Andersen: Illustreret dansk Litteraturhistorie. III. 1924 (p. 373 ff. om Lun hos Chr. Winther).

Otto Gelsted: Johannes V. Jensen. 1913.

— Johannes V. Jensen. Kurven i hans Udvikling. 1938.

Helge Gullberg: Berättarkonst och stil i Per Hallströms prosa. 1939.

Søren Hallar: Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen. 1921.

— Tom Kristensen: En farvepsykologisk Studie. 1926.

Alf Henriques: Johannes V. Jensen. 1938.

Ludvig Holstein: Om Sproget i Johs. V. Jensens Bøger (Kronik i Politiken 20. Januar 1933).

Sven Lange: Meninger om Litteratur. 1925 (p. 38).

Nils Svanberg: Svensk stilistik. 1936.

Med Gelsted henvises til Otto Gelsteds Bog om Johs. V. Jensen fra 1913.

KONG GORMS RUNESTEN I JELLING

AF

FR. ORLUF

I det af dr. Lis Jacobsen og cand. mag. Erik Moltke udgivne runeværks textbind, endog i lommeudgaven, der skulde give det absolut paalidelige, er indskriften paa Jelling I gengivet saaledes i oversættelse:

Kong Gorm — gjorde disse kumler efter Thyre sin kone — Danmarks bod.

Man skulde herefter tro, at *Kong Gorm* stod paa en af kantsiderne, *Danmarks bod* paa den anden, og det øvrige paa forsiden¹. Men selv om der kræves et vist kendskab til runestene for at forstaa den citerede opskrift saaledes, kan der ikke være tvivl om, at det publikum, som lommeudgaven henvender sig til, maa faa det indtryk, at der paa stenen er klar adskillelse mellem *Thyre sin kone* og *Danmarks bod*.

Men paa stenen staar indskriften saaledes (ordene foran den lodrette streg staar paa forsiden, det øvrige paa bagsiden):

Gorm konge gjorde disse kumler efter Thyre kone | sin Danmarks bod.

Paa stenen er der altsaa netop klar forbindelse mellem de ord, som udgiverne adskiller². Vilde de have deres subjektive gisningstolkning af Gorms runesten ind baade i en videnskabelig udgave og i et populært udtog, kunde det i det sidstnævnte siges i en anmærkning, at udgiverne formener, at *Danmarks bod* hører til *Gorm konge*, hvortil

¹ Det kan ikke indvendes, at tankestreg ikke i udgaven betegner sideskifte. Den citerede oversættelse vil komme mange for øje, der ikke har udgaven ved haanden. ² Det kan ikke indvendes, at transskriptionen viser indskriftens fordeling paa to sider af stenen. Ogsaa med lommeudgaven for øjet vil læserne tro, at den danske gengivelse svarer til et eller andet forhold paa stenen; afbildninger findes ikke i lommeudgaven, der kun er et (yderst kort) uddrag af textbindet.

grunden kort kunde anføres. Selve indskrifttexten bør der naturligvis ikke gøres vold paa.

Da indskriften paa Gorms runesten i udgivernes urigtige gengivelse er bestemt til at komme et stort antal mennesker for øje, er der grund til nøjere prøvelse af grundlaget for den gisningstolkning, for hvis skyld udgiverne har publiceret denne berømte indskrift i misvisende form.

*

Under forarbejdet til sit store runeværk stødte Wimmer paa et forhold ved runestenen i Kolind, der vakte hans forundring. Den fuldt bevarede og letlæselige indskrift staar saaledes paa stenen (kun forsiden er beskrevet), at de i nedenstaaende transskription fedttrykte bogstaver, der paa stenen fylder de to første af de ialt 4 linjer, er næsten dobbelt saa store som de øvrige¹:

tusti x rispi x stin | þansi x ift x tufa x is |
uarptuþr : ustr : burpu|r x sin x smiþr x asuiþar

Sammentrængningen af runerne i 3dje linje ved mindre pladsop-tagende skilletegn eller endog udeladelse af skilletegn (uarþ tuþr er to ord) kan tyde paa, at der først kun paatænkte en 3dje linje med sin som sidste ord; da det alligevel blev nødvendigt at have en 4de linje, kunde endnu to ord tilføjes. At her staar nominativ (smiþr), tilsyneladende som led i en sætningssammensætning, maatte fra dette synspunkt naturligvis forundre.

Wimmer ses ikke at have tænkt paa, at der paa flere runestene, som dengang i det mindste kendtes fra Liljegrens Runurkunder, efter indskrifttexten staar et mandsnavn i nominativ uden sprogforbindelse, f. ex. nr. 942

biorn auk kerþer litu rasa stain þinsa at brupr sina
uikik auk sikfast bali

Da nr. 948 slutter med bali risti runir þisar, kan det vides, at 942 bali er runesmedens signatur. Ligesaa naar 792 har lifstan iuk runi og 789:

arluk lit akua stin at þursten buonta sin lifstan

I lighed hermed synes Kolindstenens smiþr naturligst at kunne forstaas som haandværkersignatur, hvad enten asuiþar forstaas

¹ Lodret streg betyder linjeskifte.

som genitiv eller som en nominativ *Aswiðær* med parasitisk vokal i endelsen¹.

Wimmer har ikke haft dette i tankerne, men ment at maatte forstaa det hele som en sprogsammenhæng med *smiþr* i appositiv stilling og da paa grund af nominativen hørende til det eneste ord i samme sætning, der ellers staar i nominativ, nemlig hele indskriftens første ord *tusti*. Den drøje usandsynlighed i, at hovedord og bibe-stemmelse skulde adskilles af ikke mindre end 11 ord, indeholdende bl. a. en til et andet sætningsled hørende relativsætning, har Wimmer maattet føle, men han har ment sig bundet af det grammatiske forhold.

Fra epigrafisk-stilistisk synspunkt maa indskriften imidlertid skønnes naturligtst at kunne gengives saaledes i nutidsdansk:

Toste rejste denne sten efter Tue, som blev dødet² østpaa, sin broder. Smed Asvid.

Paa den bornholmske runesten Vester Marie VI mødte Wimmer igen en mærkelig nominativ. Den paagældende del af indskriften:

asualdi : risti : stein : þinsa : iftr : alfar : brupur : sin :
drinr : koþr

viser sidst i sætningen en nominativ i en forsaavidt lignende stilling som paa Kolindstenen, som nominativen ogsaa her staar umiddelbart efter en apposition til den dødes navn i akkusativ, og uden at der i sætningen er noget andet ord i nominativ end indskriftens første ord, som her har 7 ords afstand fra nominativen sidst i sætningen. Ogsaa her følte Wimmer sig bundet af det grammatiske forhold og henførte altsaa nominativen „god dreng“ til subjektet, men da Asvalde naturligvis ikke kunde sige „god dreng“ om sig selv, mente Wimmer, at det var overladt runeristeren at bestemme indskriftens form.

Men efter at Nygaards norrøne syntax var udkommet i 1906, gjorde *Magnus Olsen* samme aar i nærv. tidsskrift (s. 38) opmærksom paa, at syntaxis § 72 anm. c hjemler en anden og naturligere opfattelse. Nygaard anfører fra litteratursproget bl. a. følgende eksempel:

¹ Nominativen *aumutær* paa et (vistnok dansk) sværd fra c. 1000 anføres af *Lind* (Dopnamn, sp. 100) efter *Bugge*. ² Hvis oldfolket har forbundet nogen tanke med at sige *warð dauðr* i st. for *dō* (Aarhus 6), maa det vel være en af den svage participiumsform (i st. f. den regelrette stærke *dōinn*) medført passivforestilling.

Víglundar saga 58, 19: *Víglundr átti graðan hest, fífilbleikan at lit, hesta beztr ok fegrstr* (Viglund ejede en ugildet hingst, gul af lød, bedst og fagrest af heste).

Wimmer kunde endnu naa i tillægget¹ at tage hensyn hertil og selv tilføje et fortrinligt eksempel:

Klárússaga c. 1, 3: *Keisarinn átti virðuliga dróttning, vel mannaða at ætt ok konungligu kyni, ok í alla staði heiðarligum höfðingja ynnilig* (keiseren havde en højtskattet dronning, fornem af æt og kongelig byrd, og i alle henseender en storsindet høvding elskelig).

I begge eksempler er de afsluttende adjektiver i nominativ efter meningen appositivt stillede til et hovedord i akkusativ. Ingen anden forklaring er mulig. Forholdet betegnes af Nygaard som en enkeltvis forekommende uregelmæssighed. Nøjere kan det betegnes som et primitivitetstræk. En og anden har skrevet, som han skødesløst talte, forsømmende den grammatiske konstruktion med børns og naturmenneskers tankeløshed. Nødvendigvis individuelt er fænomenet til lige ret sjældent, men dets faktiske forekomst endog i litteratursproget hjemler den opfattelse af Vester Marie VI, som efter sammenhængen er den selvskevne, saa at der kan oversættes i nutidsdansk, som om forholdet var i grammatisk orden:

Asvalde rejste denne sten efter Alver sin broder, en god dreng.

Den samme opfattelse kan da anvendes paa Kolindstenen, hvis dette foretrækkes for den ovenfor fremsatte forklaring (runesmeds-signatur); asuipar maa i saa fald tages som genitiv trods mange u-stammers tilbøjelighed til at antage genitivendelsen -s, hvad især synes at gælde egennavne, maaske særlig dem der er komposita af -viðr²; i betragtning af, at Kolindstenen ikke kan sættes senere end til c. 1050, kan det dog ikke forkastes at antage den ældre genitivform bevaret her.

Wimmers opfattelse i runeværkets bind II og III af de omtalte nominativer maa herefter fra sprogvidenskabeligt synspunkt betragtes som forældet. At sprogets spontane liv i individernes mund og haand ikke altid retter sig efter grammatiken, er i sin almindelighed et faststaaende led i sprogvidenskabens empiri. Der behøver kun at

¹ IV 2 LXXXIX f. Da Magnus Olsens bemærkning fremkommer i en anmeldelse af III (de skaanske og bornholmske runestene) og ved særlig omtale af Vester Marie VI, omtaler Wimmer ogsaa kun denne. ² A. Noreen: Altn. gram. I⁴ § 395,2; II § 407 (overgang til i-stamme); Brøndum-Nielsen GDG 461,4; 503.

mindes om den græske prosas hyppige anakoluthier, men ogsaa selve det her omhandlede specielle fænomen: fri (uformel, ukonstrueret) apposition er iagttaget i mange sprog og i forskellige sprogperioder. Hvor let en saadan uformel apposition indfinder sig i flexible sprogs praxis endog i fremragende kulturpersonligheders skriftbrug, blot de skriver, som de naturligt taler, viser følgende eksempel fra Goethes haand: *Sonst hielten wir's mit der nachbarin, ein alles weib von treuem sinn*. I Ark. 1928 s. 229 ff. har Axel Kock anført dette med flere eksempler efter grammatiske specialarbejder, hvis resultat er, at den frie apposition bl. a. er tilstrækkeligt hjemlet i de fuldt flexible indoeuropæiske oldsprog (sanskrit, græsk, latin); at den da ogsaa forekommer i nordisk oldsprog, saavidt dettes sprogtrin i runestensperioden og den vestnordiske oldlitteratur tillader at erkende forholdet, kan paa ingen maade undre. Den sprogpsykologiske forklaring er kun altfor nærliggende. Tanken rettes alene paa, at to sammenhørende begreber betegnes som saadanne ved at de stilles umiddelbart sammen, men ikke tillige paa, at samhoeret efter omstændighederne fordrer oblik kasus i det appositive ord. Forstaaelsen fremkommer dog væsentligt ved ordstillingen og den naturlige mening.

Idet nominativ umiddelbart eller med betydningsløs afstand appositiv til nominativ holdes udenfor betragtning ved behandlingen af den uformelle appositions forekomsthypighed i forhold til den formelle apposition, fordi nominativ i sprogfiguren uformel apposition fungerer som relationsløs grundform („nævneform“ i prægnant betydning), hvilken funktion ikke kan adskilles fra kasusrelationen, naar ogsaa hovedordet er nominativ, vil statistiken over den uformelle appositions relative forekomst alene optage de tilfælde, hvor den uformelle apposition klart kan adskilles fra den formelle, altsaa hvor kasusrelationen fordrer oblik kasus i det appositive ord, men dette i stedet har relationsløs nominativ.

Med denne begrænsning viser den omstaaende tabel¹ det objektive epigrafiske forhold, der kommer i betragtning dels ved statistiken over den uformelle appositions forekomsthypighed i forhold til den formelle apposition, naar den uformelles forekomst er bestemt ved undersøgelse af det enkelte tilfælde, dels, hvor anledning dertil

¹ Ved betegnelsen af runestenenes hjemsted og numer i lokalfølgen er nyudgaven fulgt; hvor andetsteds i nærv. artikel er anvendt romertal til betegnelse af lokalfølgen, er betegnelsen Wimmers.

findes, ved spørgsmaalet, om fjærnapposition til subjektet kan antages fremfor uformel apposition til et ord i oblik kasus. Enkelt-, dobbelt- og tripleapposition er i tabellen kun korthedsudtryk for, at resp. 1, 2 eller 3 nominer ses sammenskrevne paa stenen med et umiddelbart forangaaende nomen (i oblik kasus); rubrikordet *oblik* betegner, at det paagældende indskriftord viser en fra nominativ forskellig kasusform (oftest akkusativ, men ogsaa genitiv forekommer), *anceps* betegner, at det paagældende indskriftord ikke viser en fra nominativ forskellig akkusativform. Tabellen viser altsaa tydningens grundlag, ikke dens resultat¹.

Af tabellen ses, at nominativ forekommer i 3 å 4 tilfælde som andet led af en dobbeltapposition (i tabellens objektive forstand), i 2 å 3 tilfælde stillet direkte appositivt (ligesaa) til et nomen i oblik kasus.

Under enkeltapposition kunde oblikrubriken gerne være udeladt ligesom tilfælde af enkeltapposition af typen *anceps* (i oblik kasus-relation); oblikrubriken er medtaget — og kun denne medtaget —, fordi den tilstrækkeligt viser det ejendommelige forhold ved de bornholmske runestene, at talforholdet mellem enkelt og dobbelt apposition er i høj grad afvigende fra forholdet i alle de andre landsdele; af samme grund er i den omtalte rubrik kun tallene opført.

Da det i tabellen angivne objektive forhold ikke i den her nævnte henseende kan være væsentligt misvisende, kan tabellens tal benyttes. Overfor 22 å 23 tilfælde af enkeltapposition (indenfor den angivne begrænsning) staar paa Bornholm kun 2 sikre og 2 usikre tilfælde af dobbeltapposition, i Jylland derimod er tallene for enkeltapposition (med samme begrænsning) og dobbeltapposition henholdsvis 30 og 21, paa øerne (udenfor Bornholm) 8 og 8², i Skaane m. m. 27 og 16². I landet som helhed udenfor Bornholm er tallene altsaa henholdsvis 65 og 45. Det stærkt afvigende bornholmske forhold 22 (å 23) og 2 (å 4) maa vække eftertanke.

Da den epigrafiske stilfigur grammatisk dobbeltapposition især fremkommer ved, at der til betegnelsen af den døde personlige forhold til indskriftens forfatter føjes en hædrende omtale af den døde,

¹ Kolindstenen opføres med dobbeltapposition af typen oblik + nominativ, fordi det ses saaledes paa stenen; at nominativen højst sandsynligt ikke er appositiv, er foran vist. Spørgsmaalstegnet ved 3 bornholmske runestene betegner, at det objektive grundlag er tvivlsomt (paa grund af lakuner). ² Tredobbelt apposition medregnes.

	Specifikation anceps ens i nominativ og akkusativ sing. oblik samme oblike kasus som hovedordets	Jylland	Landsdels- sum	Fyn Laaland Falster	Landsdels- sum	Sjælland	Landsdels- sum	Skaane Halland Bleking	Landsdels- sum	Bornholm	Landsdels- sum	Sammen- telling
Triple- apposi- tion	anceps, oblik, anceps					Tryggevælde	1					1
	anceps, oblik, oblik							Baldringe	1			1
Dobbeltapposition	oblik, oblik	S. Vissing 2 Sjelle Aarhus 6 Hjermind 1 Langaa 3 Bjerregrav 2 Randers 1 Glenstrup 2 Dalbyover Hobro Giver Gunderup 1	12	Glavendrup Tillitse Skovlænge Taagerup	4	Snoldelev	1	Fosie Ø.Vemenhøg Ørsjø V. Nøbbelev Bjæresjø 2 Bjæresjø 3 Lund 1 Glemminge St. Køpinge Ø. Herrestad	10	Klemensker 4	1	28
	anceps, oblik	Hjermind 2 Skern 2 Aalum 4 Ørum Flejsborg	5					S.Villie Hellestad 1 Dalby	3	Ny Larsker 2(?)	0 à 1	8 à 9
	oblik, anceps	Jelling 1	1	Rønninge	1	Alsted	1	Sjørup Simris 1	2			5
	anceps, anceps	Ferslev	1									1
	oblik, nominativ	Kolind Hurup	2							Vester Marie 5 . Nyker(?)	1 à 2	3 à 4
Enkelt apposition	oblik	29	29	3	3	4	4	27	27	22	22	85
	nominat. ved hoved- ord i oblik kasus	S. Vissing 1	1	Tirsted	1					Aaker 3(?)	0 à 1	2 à 3
			51		9		7		43		24 à 27	134 à 137

hvilket finder sted i 31 af tabellens 45 tilfælde af dobbeltapposition i landsdelene udenfor Bornholm, ses det altsaa, at dette middel til at hædre den døde, omend det synes benyttet i 3 af de tildels usikre 4 bornholmske tilfælde af dobbeltapposition, er i paafaldende grad ubenyttet i denne landsdel.

Simplest vilde dette forhold forklares, hvis den hædrende omtale gaves i en hel sætning i stedet for i et appositivt sætningsled. Saaledes erstattes i skaansk runeepigrafi det andet appositivled af en hel sætning bl. a. paa Søvestad 2 (Wimmers Krageholm), Hellestad 2 og Sjørup med den berømte sætning: han flyede ikke ved Upsal osv.

Men der findes ikke et eneste bornholmsk eksempel paa denne epigrafiske type¹. Hvor man i bornholmske indskrifter venter at finde det hædrende andet appositivled eller en hædrende sætning, staar i stedet i 12 tilfælde en kristelig forbøn for den dodes sjæl, rettet til Kristus eller tillige til Maria eller (resp. tillige) til en helgen. Saa-dan forbøn er aabenbart bleven betragtet som en bedre omsorg for den døde udover graven end de efterladtes hædrende vidnesbyrd overfor den jordiske efterverden. Da kristelig forbøn ogsaa findes i 3 af de tildels usikre 4 tilfælde af dobbeltapposition, og det kun er dennes sidste led, der er tvivlsomt, hvorimod forbønnen er sikkert hjemlet, og endelig det 4de tilfælde har sikker dobbeltapposition (i tabellens objektive forstand), kan disse 4 stene føjes til de 12 fornævnte, saa at der paa Bornholm bliver 16 runestene, der enten ved hædrende 2det appositivled eller ved en dette erstattende forbønsformel (eller begge dele) viser særlig omsorg for den døde — medmindre det nævnte tilfælde af dobbeltapposition uden forbønsformel, nemlig den foran omtalte runesten Vester Marie VI (i tabellen V. M. 5, af typen oblik + nominativ) tydes efter Wimmers forældede og af ham selv senere tilbagekaldte opfattelse, som det vilde være urimeligt at genoptage, da det første appositivled har klar kasusrelation til den dodes navn og afstanden til subjektet er altfor stor (7 ord) til at give en oversigtlig sammenhæng ved det andet appositivleds henførelse til subjektet.

Da de 12 indskrifter med forbønsformel efter enkeltapposition alle er af dennes obliktype, fragaar tallet 12 i det i tabellens oblikrubrik opførte tal 22. Af de (24 à) 26 bornholmske tilfælde af dobbeltappo-

¹ En sætning af simpelt fortællende indhold forekommer efter enkeltapposition paa Ny Larsker 1.

sition (i oblik funktion) eller oblik enkeltapposition er der altsaa 16, der viser en epigrafisk udtrykt særlig omsorg for den døde, saa at forholdet i denne henseende i virkeligheden er som i det øvrige land.

De bornholmske runestene bekræfter paa deres vis det i sig selv naturlige forhold, at runesten efter en afdød rejses i omsorg for denne og ikke for indskriftforfatteren selv.

*

Tabellen har bl. a. vist de tilfælde, der kommer paa tale ved spørgsmaalet om fri (uformel) apposition eller fjernapposition.

Af de 3 à 4 tilfælde under tabelrubriken oblik + nominativ er Kolind og Vester Marie 5 (Wimmers VI) ovenfor omtalt. Kolind hører, som paapeget, snarere hjemme under enkeltapposition (oblikrubriken); om Vester Marie kan her tilføjes, at den efter den indlysende rigtige tydning¹ af indskriftens fortsættelse henhører under trippleapposition (ny rubrik: oblik, nominativ, anceps):

Aswaldi rēsti stēn þennsa æftin Alfar brōður stinn, drængr gōðr, drepin ūsyni, ok Skōgi swēk saklōsan

„Asvalde rejste denne sten efter sin broder Alver, en god dreng, grundløst dræbt, og Skoge sveg (ham som) sagesløs“ (prædikativ apposition til det underforstaaede objekt, *insontem interfecit*: han var sagesløs, idet Skoge sveg ɔ: dræbte ham)². Tilføjelsen sker for at faa ugerningsmandens navn nævnt.

Der er saa god sammenhæng i denne indskrift, at det vilde være aldeles urimeligt at udtage ordene *drængr gōðr* af sprogforbindelsen og henhøre dem til subjektet *Aswaldi*, hvad Magnus Olsen og Wimmer har indset allerede før Marius Kristensen fremsatte sin tydning. Her foreligger altsaa fri apposition.

Nr. 3 er fragmentet Hurup, der lader det spørgsmaal aabent, hvor mange ord der har staaet imellem subjektet og det afsluttende appositive *gōðr* (*d*)[*rængr*]. Efter de bevarede ord og runespor kan der ikke have været færre end 7 mellemstaaende ord, en afstand, der er altfor stor til at give en oversigtig textsammenhæng ved henførelse af indskriftens sidste ord til dens første. Ogsaa her foreligger altsaa fri apposition.

¹ Denne skyldes Marius Kristensen. ² Eller: Skoge sveg sagesløs (mand). Maaske er det snarest saaledes at forstaa (saa at de 3 med s begyndende ord skal danne talemåade til udbredelse i folkemund og moralsk isolation af voldsmanden).

Nr. 4 er den bornholmske Nykersten, hvor det objektive forhold er usikkert paa grund af lakune. Denne sten har heller ikke hidtil været paa tale i den her omhandlede forbindelse. Den bevarede text er if. Wimmers transskription:

glo[*mr* le]t resa sten þensa eftir suen sun sin trenkr al-
kopa(r) rnaþi ok hans brupur krist helgi halbi siolu
þera bryþra begia

Wimmer udfylder lakunen saaledes, at der fremkommer en med trenkr begyndende parentetisk hovedsætning med alkoþar i attributiv stilling til et formodet hunkønsord i akk. plur. Men den formodede parentes „drengen vandt fuldgod naade (fred)“ falder lidt udenfor det runeepigrafisk brugelige, og man maa spørge, hvorfor udsagnet kun gælder den ene broder. Snarere maa der i lakunen have staaet en faktisk oplysning, der ikke kunde forringe den anden broders gravhæder. Efter indskriftens tid (af Magnus Olsen¹ med Wimmers tilslutning dateret til en bestemt krigerisk begivenhed i 1147) ligger det nærmest at forstaa alkoþar som *algodær*, nominativ (med parasitisk vokal) attributivt til *drengr*. I lakunen antog Wimmer 6 runer og 2 skilletegn; Jacobsen—Moltke mener, at der er plads til indtil 10 runer, hvilket kan passe, naar der indenfor dette tal tages et vist hensyn til skilletegnene; iøvrigt har den her manglende del af baandslyngningen (runebaandet) haft en saa stærkt svunget form, at nøjagtig beregning af pladsen og dens grafiske udnyttelse ikke er mulig.

I stedet for Wimmers rnaþi læser Jacobsen—Moltke una(u)i. Klammen om det sidste u betyder ikke, at runen er beskadiget, men at den er uklart tegnet. Mest ligner den et þ (af form som i meþ paa den i h. t. ornamenttegningen meget lignende Ny Larsker 1 (Wimmer II)), som det øverste og nederste (med begge bistavens tilslutninger til hovedstaven) er skaaret af; at tegne et þ paa denne maade har god faggrund her i runebaandets spids, hvor hovedstavens længde er mindre end 2 tommer (48 mm); et ð vilde, saaledes som det er tegnet i begge de nævnte indskrifter, selv ved lignende bortskæring vise en mere aaben form forneden. Wimmers læsning maa derfor her foretrakkes. Vanskeligere er forholdet, hvor Wimmer læser R, Jacobsen—Moltke ð. Baandslyngningens øvre rammestreg (runebaandets topstreg) kan let forvexles med en ligeledes nedadgaende, men noget divergerende streg, der tilhører den ornamentale udposning lig en langagtig pung eller stiliseret blækspruttekrop, der ligesom paa Ny Larsker 1 afslutter ornamenttegningen forneden, men paa Nyker er

¹ DSt 1906 s. 37 f.

tildels bortskaaret ved brudet. Desværre ligger dette saa uheldigt, at runebaandets brede paa det sted, hvor den omtalte rune findes, ikke kan sikkert bestemmes, idet fodstregen er borte; men at topstregen er forskellig fra den omtalte ornamentstreg, fremgaar baade af min detailmaaling (15/7 1913) og af det uoptrukne fotografi fig. 940 hos Jacobsen—Moltke. Wimmers læsning R og Jacobsen—Moltkes η beror begge paa, at ornamentstregen antages for runebaandets topstreg, hvorved baandet synes at maatte blive for bredt, hvorledes man end formodningsvis supplerer fodstregens synlige del¹. Suppleres denne med samme skarpe sving som den fra ornamentstregen udsyngne, i fotografiet klart synlige virkelige topstreg — og som den modsvarende slyngningsform ved indskriftens begyndelse² —, bliver runebaandets brede her omtrent den samme som i hele det ydre indskriftbaand (paa den foran omtalte spids nær), nemlig c. 70 mm (c. 3 tommer). Paa dette grundlag har jeg ved detailmaalingen bestemt det, der her kan antages at være runespor, som bistaven af $\mathfrak{P}$, hvis hovedstav maa have ligget lige i brudlinjen. Forholdet vanskeliggøres ved, at der udfor bistavens indmunding i topstregen fører en linje fra denne over til den omtalte ornamentlinje; det er denne vistnok kun ornamentale linje (forudsat at den overhovedet er hugget; i det uoptrukne fotografi ses den næppe), der sammen med $\mathfrak{P}$ -runens bistav udgør Jacobsen—Moltkes η -bistav og af Wimmer er benyttet som øvre del af hovedstaven af R, hvis bistav han sammensætter af topstregen og $\mathfrak{P}$ -runens bistav, uden at der herved fremkommer en sandsynlig R-form eller en tro gengivelse af det sete paa stenen.

Lakunen vil herefter kunne udfyldes saaledes, at der i stedet for en parentetisk hovedsætning fremkommer et tillæg til det appositive *drengr algōðær*:

TR††YR·†Y†††(R) [·TNR·I·TNR] (Y)†††I

drengr algōðær,

*ðōðr 1 *dolgnadr*

jfr. Karlevi *dolga þruðr* 'kampenes gudinde'; **dolgnadr* er en let tænkelig substantivdannelse i lighed med *hernaðr*, hærfærd.

Den kristelige forbøn for begge brødre udelukker paa forhaand, at indskriftens forfatter skulde have ment sig selv med ordene *drengr algōðær*; *drengr* siges desuden aldrig om en fader til voxne sønner.

Efter den ovenstaaende tydning henhører Nyker til, tripleapposi-

¹I det optrukne fotografi af detailaftrykket er den synlige del af fodstregen fraveget ved optrækket, idet den saaledes foregivne fodstreg er nærmet til den som topstreg antagne ornamentstreg; ved saaledes at formindske den brede, som den nævnte antagelse maatte medføre, er der givet runebaandet retning modsat den synlige slyngning. Det uoptrukne aftryk er fotograferet i saadan belysning, at skyggerne tilsyneladende bekræfter læsningen η (for bistavens vedk.).

² Se ogsaa den ornamentalt nær beslægtede Vester Marie 5 (Wimmer VI).

tion, ny rubrik anceps, nominativ, nominativ, den første nominativ i fri apposition, den anden i formel apposition til den første.

Under tabelrubrikken enkeltapposition er 3 runestene at omtale.

Nr. 1 er Sdr. Vissing 1, hvis text er:

Tōfa læt gōrwa kumbl, Mistiwis dōltir, øft mōður sīna, kona Haralds hins gōða, Gorms sunar.

Foruden hvad der fra epigrafisk-stilistisk synspunkt i almindelighed — og i sig selv afgørende — taler imod at henføre *kona* til det 8 ord fjerne *Tōfa*, er det særegne forhold, at *kona* er senere tilskrevet under linjen, bedst forklarligt, naar ordet i den givne forbindelse er overflødigt i dagligtalen¹ og senere af hensyn til skriftlig stil er beordret tilskrevet, hvorved stenhuggeren har faaet ordet opgivet i nævneform og sat det saaledes paa stenen uden at ræsonnere over kausalrelationen.

I saa fald er sprofiguren fri apposition her fremkommen ved tilfældighed. At *kona* har staaet i forskriften, men først er blevet glemt af stenhuggeren, afvises af Wimmer, som anser en skødesløshed af denne art i en saa omhyggeligt udført indskrift som Sdr. Vissing 1 for meget lidet sandsynlig, og deri kan man give ham ret; derimod er hans forklaring af ordets plads paa stenen med rette afvist af Axel Kock, der ligeledes afviser Wimmers henførelse af *kona* til *Tōfa* og bestemmer *kona* som fri apposition, tilsigtet af indskriftforfatteren. Fri apposition er i hvert fald her til stede.

Nr. 2 er Tirstedstenen paa Lolland. Her staar bl. a.

.... aft fraþa franti sin
,efter Frode sin frænde'

Formelt foreligger her fri apposition, men stillingen umiddelbart ved siden af *fraþa* vækker betænkelighed; *frændi* er nd-stamme og

¹ I kvindetale har vel kunnet siges *min moder Harald Gormsons* lige saa vel som *Engelke hattemagers* hos Holberg. Jfr. iøvrigt Fr. Orulf: Gisningskritiken mod Thyre Danebod (1927) s. 66 f.; Axel Kock, Arkiv f. nord. filol. XLIV (1928) s. 234—40. — Er Harald død før hustruen, saa at Tove har haft den realgrund til at medtage stedfaderen i moderens gravminde, at han har sørget godt for hendes moder og derved for hende selv, kommer det i betragtning, at ordet *enke* (*enkia*) oprindelig betyder enligstillet kvinde (ogsaa jomfruelig) og altsaa ikke er helt tydeligt. Allerede meget tidligt optræder i stedet *efterlever* (substantivering af relativsætningen [som] *efter lever*), endog *efterlevere* som af et oldtidsord paa -ari. Saa meget bedre kan ordet *enkia* tænkes udeladt i opskriften og senere et andet ord indsat, der betegnede forholdet til ægtemanden, medens han var i live, jfr. Bjerregrav 1, 2, Glavendrup (kuna for *enkia* endog vistnok i andres affattelse), o. fl.

skulde efter disse stammers (førlitterære) overgang til an-stammeform i sing. her vise akkusativformen *fr̥antla* ligesom *fr̥aþa*. Men i svensk haves eksempel paa forvexling og krydsning mellem an-st. og ia-st., og netop *fr̥ændi* forekommer med en dat. sing. lig ia-stammernes¹; mulig har det da her laant ia-stammernes akkusativ. Da den i indskriften omtalte høvding Freger var svensk, kan ogsaa indskriftens forfatter have været svenskfødt. Forsaavidt imidlertid den omtalte forvexling og krydsning har sin grund i, at ia-stammerne mistede nominativendelsen *r*, hvorefter ia-stammer og an-stammer faldt sammen i nominativ, er der intet til hinder for, at forvexlingen kan være endog ældre i dansk end i svensk; allerede Egaastenen har *lantirpi* i nom. (= *landhirðir*)². Den if. Wimmer noget yngre Tirstedindskrift kan da ogsaa af en dansk være skrevet med den forestilling, at *fr̥ændi* var ia-stamme. Tirsted benyttes derfor ikke her som eksempel paa fri apposition, idet *fr̥anti* kan være tænkt som grammatisk apposition.

Nr. 3 er Aaker 3 (Wimmers Bjælke). Dette stærkt beskadigede fragment er kun den allernederste del af en indskriftsten, med et opret runebaand paa hver side langs randen og forneden et forbindende tværbaand. I de oprette baand staar kun 5 à 6 runer hvert sted, i tværbaandet er der plads til 7 runer, men kun 2 kan sikkert bestemmes. Blandt de 10—11 runer i de oprette baand læses i eller henimod indskriftens slutning *god̥r*; andet er der ikke at bygge paa i den her omhandlede forbindelse.

Allerede 1912 har jeg paa arkivalisk grundlag formodet, at Worms senere tabte fragment Aakirkebyense I er den oprindelige Bjælkestens mellemste del, hvis top med indskriftens øverste parti er helt tabt. Worms fragment, 4 à 5 fod langt, har i runebaandet haft plads til 32 à 40 runer med samme indbyrdes afstand (c. 8 cm) som paa Bjælkestenen, hvor de gennemsnitlig 8 cm er maalt fra hovedstav til hovedstav (18/7 1913); selv om der tages hensyn til, at det eneste maalelige skilletegns mellemrum paa Bjælkefragmentet er 10 cm, er det klart, at de 17 runer og 4 skilletegns mellemrum, der højst ses i de to ældre tegninger af Worms fragment, ikke paa langt nær viser alt hvad der har staaet paa dette fragment.³ Da tegningerne ikke engang giver grunden for modning om, hvad det er, tegnerne har set, og hvorledes dette har været fordelt indenfor hvert af de to oprette mellempartier af indskriftbaandene, hvis sammenslutning foroven med de dér staaende

¹ Ad. Noreen: Altschwedische grammatik § 395 a. 1, 416 a. 5, 440 a. 1. Exemplerne er litterære, men forholdets indtrængen i skriftsproget tyder paa, at det har en vis hæld i sprogbrugen. ² Brøndum-Nielsen GDG 435, 3; 476.

³ Toppen (uden indskrift) i Worms træsnit er træskærerens paafund.

runer er aldeles ukendt, har antagelsen af de to fragmenters samhør ingen betydning for suppleringen af det bevarede fragments text. Jacobsen—Moltkes supplerung (efter det tabte fragment) med 15 tildels meget dristigt konjicerede og 2 uvisse runer uden antydning af, at der mangler lige saa mange eller flere runer, er uden værdi.

I det bevarede fragments tværbaand har Wimmer læst TRIF ved at formode bistave paa den første oventil forvitrede hovedstav; Jacobsen—Moltke flytter denne (i det optrukne fotografi) c. 1 tomme (nøjagtig 21 mm) til siden for at faa den til at flugte med det oprette runebaands fodstreg, hvilket ses at være foretaget i den hensigt at erklære den for illitteral. De begynder altsaa læsningen i tværbaandet med Wimmers anden rune, som de læser þ , idet de læser þ|P med et tilføjet þ , hvis bistav ingen hjemmel har paa stenen. Efter maalene har den første rune større lighed med fragmentets 2 þ -runer end med dets ligeledes 2 R -runer, men disses tegning er indbyrdes saa forskellig, at det ikke kan paastaas, at denne runesmed ikke kunde tegne en R -bistav saaledes som maalene af den omhandlede bistavs synlige del viser (det nederste mangler); sandsynligheden er dog meget ringe. Efter P synes der at have været to runer med hovedstavsafstand resp. 8 og $8\frac{1}{2}$ cm, men nærmere kan de ikke bestemmes, og den sidste er meget tvivlsom. Disse forhold tillader ikke engang at afgøre, om tværbaandet har indeholdt indskriftens slutning eller omvendt dens begyndelse (ligesom paa Skern 2, Wimmer I).

Paa det foreliggende grundlag kan ikke bygges en bevisbrugelig opfattelse af denne indskrifts formelkarakter. Den udgaar altsaa af det her omhandlede spørgsmaals materiale.

Antallet af tilfælde af uformel apposition, der ikke — som Sdr. Vissing 1 — kan forklares som tilfældighed, er herefter kun 3, nemlig 1 i dobbeltapposition med uformelt sidste led, 2 i tripleapposition med uformelt 2det led. Da det 3dje appositivled i begge disse tilfælde logisk udelukker, at den uformelle apposition kan henføres til indskriftens subjekt, resterer Hurupfragmentet som det eneste tilfælde, der er til diskussion i denne henseende.

*

Den forestilling, at et indskriftord i nominativ i den stilling, der ovenfor er syntaktisk bestemt som fri, uformel apposition til et ord i oblik kasus, i stedet skulde henføres til indskriftens subjekt, ligegyldigt hvor langt det staar fra dette, er af Hans Brix¹, da han genoptog denne forældede tanke, blevet udtrykt paa en maade, der ikke betegner tingen.

Om det første og det sidste i en række af 13 ord (det er Kolindstenen,

¹ Hans Brix, Lis Jacobsen, Niels Møller: Gorm konge og Thyra hans kone (1927) s. 30—37.

han bygger paa) kan ikke sprogrigtigt siges, at de „indrammer“ de mellemstaaende 11 ord. Ordet indramme medfører forestillingen om en omgivelse i to dimensioner som en firkantet billedramme og passer altsaa ikke til en række ord i én linje. I et opstillet geled kan højre og venstre fløjmand ikke siges at indramme de mellemstaaende gutter; man kan sige, at de flankerer dem, men de omgiver dem ikke. Endnu værre er Lis Jacobsens „omramme“, der understreger den gale forestilling om en fuldstændig omgivelse; det indsniger et begreb af ydre forbindelse, som netop ikke er til stede.

„Indramning“ og »omramning«¹ eksisterer ikke som sprogvidenskabelige begreber; de henhører i den omtalte brug til lyrikeres og kvinders overdrivende udtryksmaade. Det videnskabelige udtryk — forudsat at videnskaben kan anerkende begrebet — er fjærnapposition.

Det spørgsmaal, hvad der vel skulde bevæge nogen, der skriver en prosatext, til forsætlig at lade en bibestemmelse indtræde for sent i læserens bevidsthed, endog efter at en anden hel sætning er kommet imellem, besvarer Brix—Jacobsen med, at de anser det for stil. Medens Wimmer antog fjærnapposition, fordi han troede sig nødt dertil — siden han ikke kendte det syntaktiske begreb uformel apposition —, men med sit aandsanlæg for klarhed i tanke og udtryk betragtede fjærnappositionen som et skurrende fejlgreb, synes Brix, at det er kønt. Han ses at have stillet sig det spørgsmaal, om oldfolket ogsaa fandt det kønt. Han har nemlig først søgt at forklare det som en slags naturvirksomhed i sproget, at appositioner kommer drivende bagefter det sted, de hører til, men har senere foretrukket at forbinde saadan „drift“¹ med den modsatte forestilling om bevidst stil. Denne skulde vel altsaa tilhøre oldfolkets begrebsverden. Brix oplyser dog ikke, i hvilken skole danskere i Gorm den gamles dage lærte stilistik og der fandt fjærnappositionen hjemlet.

Det synes at være nødvendigt at gøre opmærksom paa, at den første betingelse for, at en sprogsammenhæng kan anerkendes som stilistisk formet, er at meningen er utvivlsom og sprogbygningen i det hele oversigtlig. Mod dette krav, som alle danskklærere indskærper uden dog, hvor det opfyldes, af den grund alene at give ros for stilistisk evne, strider Brix—Jacobsens forestilling om fjærnapposition i saadan grad, at man ikke skulde tro det muligt, at ordet stil kunde bruges derom af nogen der véd, hvad stil er.

¹ Anf. skr. s. 31.

Saavist som et udannet oldfolks skriftbrug fremfor alt er primitiv, er klarhed og simpelhed de mest iøjnefaldende træk i vore runestenes sprog. At simpelheden strækker sig saa vidt, om end kun i sjældne tilfælde, at den grammatiske nexus forsømmes, saa at kun ordstillingen og den naturlige mening afgør sammenhængen, er dog uendeligt sandsynligere, end at nogen skulde skrive sammenhørende ord i saa stor afstand fra hinanden, at samhoeret først kunde opfattes ved at læse en lang række ord til ende og kun ved at se helt tilbage til begyndelsen.

Aldeles urimelig bliver en saadan tanke, naar et appositivt ord sidst i indskriften har grammatisk overensstemmelse med det umiddelbart foranstaaende ord og dog paa grund af ancepsform tænkes at høre til indskriftens fjærne subjekt. Mere end urimelig, ligefrem ridikul bliver tanken, naar det er et i høj grad hædrende udtryk, indskriftforfatteren har stillet umiddelbart efter en anden persons navn og i grammatisk nexus med dette, og han dog tænkes at ville have det forstaaet om sig selv. Han maatte dog kunne begribe, at saadan sproglig svig ikke alene vilde holde læseren for nar, men især hævne sig paa ham selv.

At Brix—Jacobsen ikke har indset dette ved deres saakaldte „nytolkning“ af Gorms runesten over Thyre Danmarksbod, men uden videre benyttet sig af ancepsformen af ordet *ból*, vidner hverken om epigrafisk sans eller om almenmenneskelig dømmekraft.

Forsaavidt andre indskrifter med appositivled af ancepstype paa beraabes, maa betingelsen herfor være, enten at det lexikalske forhold uomtvisteligt nødvendiggør antagelse af fjærnapposition, eller idet mindste at fjærnapposition er uomtvisteligt paavist i et saadant antal tilfælde af apposition i eksklusiv nominativform, at en virkelig brug — for slet ikke at tale om stil — tør antages og analogisk overføres paa ancepstilfælde, som realforholdet ikke stiller udenfor tvivl.

Hvad angaar tilfælde af apposition i eksklusiv nominativform, er det foran vist, at fragmentet Hurup er det eneste tilfælde, hvor parterne kan plaidere rent teoretisk i sagen fri apposition ctr. fjærnapposition. Da partiet her staar lige, og der intet tilfælde gives, hvor fjærnapposition er uomtvisteligt paavist, mangler den ene af betingelserne for, at fjærnapposition kan antages i ancepstilfælde, nemlig den vigtige betingelse for analogisk antagelse.

Tilbage staar ancepstilfælde, der af real grund kun kan forklares

som fjærnapposition. Det eneste tilfælde, der er paaberaabt som saadant, er Ferslevstenen. Ogsaa denne er fragment, og her er det af større betydning, at det ikke vides, om indskriften har været fortsat og da hvorledes. Ogsaa af anden grund opfylder fragmentet ikke den fordring, som i mangel af betingelse for analogisk antagelse af fjærnapposition er ufravigelig (nemlig at antagelsen nødvendiggøres af indskriftens indhold). Af det der ses paa fragmentet, foreligger nemlig to tolkninger uden antagelse af fjærnapposition¹, deraf en (Kocks) saa nærliggende, at det undrer noget, at Wimmer ikke har tænkt derpaa (*Lutari* enten fosterfader eller snarest fader til den døde, som indskriftforfatteren *Toke* omtaler som sin søn, vel altsaa fostersøn).

Der er altsaa ingen epigrafisk hjemmel for Brix—Jacobssens gisningstolkning af Gorms runesten².

Som støtte for denne tolkning er det uden betydning at samle formentielle eksempler paa, at indskriftforfattere har haft egen forherligelse for øje³, naar det middel til selvforherligelse at tillægge andre personer de ærestitler, man ønsker møntet paa sig selv, ikke kan paa-vises at være i brug, og det just var denne brug, der in casu var at demonstrere.

Nylig meddeltes i *Fornvännen*⁴ en nyfunden runeindskrift, som meddeleren *Sven Jansson* oversætter:

Gudlev satte stav och dessa stenar efter Slagve sin son, död österut i Kharezm (?) (möjligén Gårdaríke).

I den oldsvenske text⁵ staar *død* i nominativ. Det kan synes unødig

¹ Fr. Orluf: *Gisningskritiken* s. 67—70; Axel Kock *Ark.* XLIV s. 240—45. — Paa førstnævnte sted paavises, at *lutari(n)* er usandsynligt som nordisk mandsnavn, hvorfor det forklares som appellativ i kompositumstilling. Men navnet kan jo være baaret af en indvandret tysker; der kan da tænkes paa fledførings-skikken, der medførte, at den i husstanden optages familiearv overgik til husfaderen, saa at denne har haft realgrund til at nævne den fledførtes navn som fader til en søn, til hvem han selv stod i retsligt faderforhold. — Indskrifttexten er (saaledes forstaaet): *Toke* satte denne sten efter Aaste sin søn, *Lotars* søn.

² Tabellen vil herefter, naar enkelt-, dobbelt- og tripleapposition tages i grammatisk betydning, vise det statistiske forhold mellem formel og uformel apposition, naar Kolind flyttes til enkeltapposition under oblikrubriken, Vester Marie 5 og Nyker til tripleapposition under nye rubriker, og Tirsted og Aaker 3 helt udgaar af tabellen. Dennes sum 134 à 137 ændres herved til 133 à 135; uformel apposition forekommer i 4 tilfælde (3%), fjærnapposition forekommer ikke. ³ *Jelling 2 sa Haraldr* er den syntaktiske figur epanaleptisk (genoptagende) apposition, væsensforskellig fra fjærnapposition. ⁴ *Frv.* 1942 s. 225. ⁵ *kuplæfr sete stff auk sena posi uftin slakua sun sin etapr austr i karusm. endask*, lade sit liv' forekommer oftere i svenske runeindskrifter (i præteritum skrevet

insekteren at paapege, at Brix—Jacobsens „nytolkning“ af Gorms runesten, siden de benægter den frie appositions begreb, maa medføre den tolkning af den citerede indskrift, at Gudlev efter sin død i Rusland har rejst mindsten i Sverig efter sin endnu levende søn: *død* kommer „drivende“ bagefter *Gudlev*, og „herved opnaas tillige en monumental stilistisk indramning af udtrykket“, idet *død* „hæves i symmetrisk højde“ med *Gudlev*. Det citerede er ordret efter Brix¹.

Det skulde helst være unødigt insekteren overfor et kuriosum som Brix' „ny tolkning“ af Jelling I. Men de to udgivere af det nye runeværk har ikke alene for denne tolknings skyld gengivet denne vigtige indskrift i misvisende form, men som om fjærnapposition var bindende regel, gennemført den overalt, hvor der i virkeligheden foreligger fri (uformel) apposition. At en række indskrifter² er — baade i hovedværket og i den populære udgave — upaalideligt gengivne i den tekstform, der er bestemt til at afgøre usagkyndiges opfattelse, er ingen ligegyldig sag.

Overflødigt er det da ingenlunde at paavise, at forestillingen om fjærnapposition — hvorved Brix' ulogiske definition har maattet citeres — i virkeligheden er en forældet opfattelse, der skyldes utilstrækkeligt kendskab til oldsproget og til sprogvidenskab overhovedet.

etapis, atapis, itapisk). Nærv. indskrift er fra Vestmanland, Snefringe herred, Stora Ryttern sogn. ¹ Anf. skr. s. 31 f. ² Disse er: Jelling I, hvor endog grammatisk (formel) nærapposition er klart tilkendegivet paa stenen selv, samt Ferslev, ligeledes med grammatisk nærapposition, fremdeles Kolind, Hurup, S. Vissing 1, Aaker 3, Vester Marie 5. (Paa Ørbystenen i Uppland, delvis citeret af Lis Jacobsen Gorm konge 49, fuldstændigt af A. Kock l. c. 247, har to ægtefæller hver til sin tid skrevet indskrift for sig selv, hustruen efter mandens død og derved gjort tilføjelser til hans indskrift, bl. a. med superlativisk kvindetale).

ET PAR MOLBOHISTORIER I MIDDELALDERLIG BILLEDGENGIVELSE

AF

AAGE ROHMANN

I professor Arthur Christensens udgave af de danske molbohistorier, nr. 47 i serien Danmarks Folkeminder: „Molboernes vise Geringer“, er der indgående gjort rede for disse tåbehistoriers forekomst i ældre litteratur, såvel i Europa som Asien. Det fremgår heraf, at mens der fra slutningen af det 15. århundrede til nutiden foreligger talrige eksempler på disse historiers forekomst rundt om i Vesteuropa, så er vidnesbyrdene om historiernes eksistens i middelalderen kun forholdsvis få og spredte. Det kan derfor muligvis have interesse at få fremdraget et vidnesbyrd om forekomsten af et par af disse „molbohistorier“ fra et andet område end litteraturen, nemlig fra billedkunsten. De pågældende billeder har, så vidt mig bekendt, ikke hidtil været påagtede af folkemindeforskerne, hvad der nu heller ikke er så mærkeligt, eftersom de forekommer på et sted, hvor man vel mindst af alt vilde vente at finde molbohistorier fremstillet, nemlig på et gravmæle.

I St. Margarets kirke i byen King's Lynn (Lynn Regis) i Norfolk, England, findes et gravmæle over *Adam de Walsokne*, fordum købmand og borgmester der i staden, der døde i året 1349. Gravmælet er udført i messing og måler 68 × 48 engelske tommer (ca. 172 cm × 122 cm). Det er formentlig flamsk arbejde og utvivlsomt samtidigt, altså fra midten af det 14. århundrede. Monumentet viser efter tidens skik Adam de Walsokne og hans hustru stående ved hinandens side. Under deres fødder går et messingbånd, der er 6 engelske tommer højt og 24 tommer langt (ca. 15 cm × 61 cm), og på dette

bånd er indgraveret de billeder, som er gengivet i hosstående figur¹.

Billedfeltet er, som det ses, delt i to dele ved et træ omtrent i midten. I venstre del af billedet ser man en stubmølle, hen til hvilken en mand kommer ridende med en sæk på nakken; det ses både på manden og hesten, at det er en tung byrde, de bærer. — Der kan ikke være tvivl om, at dette gengiver den velkendte historie om manden, der for at skåne hestens ryg for byrden af sækken, selv tager denne på nakken, mens han rider afsted²; altså samme

¹ Oplysningerne om gravmålet er taget fra *Richard Bennett & John Elton: History of Corn Milling (1898—1900)*, vol. II, pag. 245 ff., hvor det omtales på grund af det derpå forekommende møllebillede; det er nemlig en af de allerældste gengivelser af en stubmølle. — Efter oplysningerne her er gravmålet i sin helhed gengivet og nærmere beskrevet i *Cotman's „Sepulchral Brass in Norfolk“* og i *Waller's „Monumental Brasses“*. — Det første af disse Værker findes ikke på vore biblioteker. Af *J. G. and L. A. B. Waller: Monumental Brasses from the thirteenth to the sixteenth century (London 1842 ff.)* findes på Det kgl. Bibliotek begyndelsen (med den oplysning i kataloget: „Mere ikke udkommet“). Det er et pragtværk i folio med farvetrykte tavler, der gengiver de beskrevne monumenter. Af Adam de Walsokne's gravmæle findes der ikke nogen fuldstændig gengivelse; men to foliotavler gengiver de derpå forekommende billedbånd, og herfra er den hosstående figur taget. Nogen tekst vedrørende monumentet findes desværre ikke; da R. Bennett & J. Elton imidlertid refererer til Waller's omtale af monumentet, må der øjensynlig være kommet mere af værket end hvad der findes på Det kgl. Bibl., eller også må Waller have udgivet et andet værk om samme emne. ² At billedet illustrerer denne historie er iflg. R. Bennett & J. Elton allerede set af Waller, mens

historie som nr. 88 i Arthur Christensens udgave af molbohistorierne: Hans, der kommer ridende til mølle for at købe to skæpper malt, og som for at skåne øget for også at bære maltet, selv tager dette på nakken og så sætter sig op at ride. — Denne historie er velkendt i England. Den findes som nr. 2 i den klassiske engelske folkebog *The Merry Tales of the Wise Men of Gotham* — Englands molbohistorier — der vistnok er samlet og udgivet første gang i første halvdel af det 16. århundrede¹. Og historien kendes allerede fra slutningen af det 12. århundrede, endda henlagt til Norfolk, altså til den samme landsdel, i hvilken det her behandlede gravmæle forekommer. I et satirisk latinsk digt fra denne tid, *Descriptio Norfolciensium*², fremstilles Norfolk som et gudsforladt land og dets indbyggere som uvidende tåber. Der gives flere eksempler på deres tåbelighed; det hedder således om dem:

Ad forum ambulans diebus singulis,
Saccum de lolio portant in humeris,
Jumentis ne noceant: bene fatuis,
Ut prælucutus sum, æquantur bestiis.

(„Når de dag efter dag rider til torvs, bærer de hejresækken på skuldrene for ikke at skade hestene: til den grad ligner de — som før sagt — tåbelige dyr.“)

Saccus de lolio, „hejresækken“, er blot et ironisk udtryk for kornsækken, som de bringer til torvs. Det er i det foregående i digtet fortalt, at Norfolks indbyggere på deres kornmarker kun høster „hejre og klinte“ (*lolium & zizania*) og at deres daglige brød derfor er „hejrebrød“ (*panem de lolio rodunt*).

Vi kan mærke os, at historien, som den gengives på gravmælet, på ett punkt står nærmere ved den danske form end ved den engelske, idet det jo tydeligvis drejer sig om en møllefærd, mens både *Descriptio Norfolciensium* og *Gothamhistorierne* lader den ridende drage til torvs (*ad forum*; *to the market*) med sin sæk.

Til højre i billedfeltet ses to mænd, der trasker af sted gennem en tæt bevoksning af ret høje planter, mens de imellem sig bærer en

Cotman erklærer billederne for fuldstændig uforståelige. ¹ Se fx. *The Merry Tales of the Wise Men of Gotham*. Edited by *James Orchard Halliwell* (London 1840). ² Udgivet af *Thomas Wright* i *Early Mysteries and other Latin Poems of the Twelfth and Thirteenth Centuries* (London 1838), pag. 91 ff.

tredje, der sidder overskrævs på en stang eller lignende, som de har hvilende på skuldrene. Yderst til højre står to mænd med sværd ved siden; den ene peger op i luften og henleder åbenbart den andens opmærksomhed på et eller andet der. Billedet gengiver uden tvivl en tåbehistorie af samme art som den danske molbohistorie om storken og hyrden (nr. 6 i Arth. Christensens udgave): manden, der for ikke at træde afgrøden ned bliver båret igennem den. Formodentlig har den her i billedet skildrede historie haft en lignende form som den, hvori den kendes fra flere steder i Tyskland: en mand bliver sat til at holde fuglene væk fra en mark, og for at han ikke skal træde afgrøden ned, bliver det bestemt, at han skal bæres om på marken. De to personer til højre i billedet skal vel tænkes at tale sammen om, hvorledes fuglene nu bliver holdt borte fra afgrøden.

Denne vidt udbredte historie synes mærkeligt nok ikke ellers at kendes fra England, hverken fra ældre eller nyere tid.

Der findes på Adam de Walsoknes gravmæle endnu et bånd med indgraverede billeder, lidt mindre end det ovenfor omtalte (ca. 5×20 engelske tommer; ca. $13 \text{ cm} \times 51 \text{ cm}$). På dette bånd ses i rækkefølge fra venstre til højre:

- 1) en mand i brydekamp med et dyr, vistnok en bjørn.
- 2) to mænd, der fægter med stokke; den ene fører stokken i venstre hånd.
- 3) midt i billedfeltet en banke med noget, der ligner en stor snegl, på toppen; til højre herfor en skjoldbærende rytter, der rider bort fra banken; han vender sig bagud mod „sneglen“ med løftet arm og afvisende gestus.
- 4) en mand, der bærer en opsadlet hest på sine skuldre.

Rimeligvis gengiver også disse billeder scener fra kendte folkelige fortællinger, men hvilke ser jeg mig ikke i stand til at oplyse.

Det virker jo højst påfaldende at finde „molbohistorier“ brugt som emne for billedfremstilling på et gravmæle, og man spørger uvilkårligt sig selv, om disse historier da har nogen tilknytning til den gamle købmand og borgmester i King's Lynn; eller skyldes det blot et tilfældigt lune, at de er blevet valgt til udsmykningen? — Derom vides intet, lige så lidt som vi ved noget om, hvem der har foranlediget, at disse emner blev brugt; om det skyldes dem, som lod

monumentet udføre, og det vil vel sige Adam de Walsoknes nærmeste pårørende, eller om det er et påfund af kunstneren, der udførte arbejdet. Vi kan derfor heller ikke nærmere fastslå historiernes hjemsted. Er det Norfolk? Eller eventuelt Flandern, da arbejdet jo formentlig er flamsk? — Men i alle tilfælde vidner billederne om, at disse tåbehistorier var velkendte i Vesteuropa i middelalderen. Yderligere er det vistnok de ældste billedgengivelser af slige tåbehistorier, og kunstnerisk kan de jo mageligt stå mål med de illustrationer, hvormed de ældre skæmtebøger med disse historier er forsynede.

KØBMÆND OG KRÆMMERE

Et Bidrag til Belysning af tidligere Tiders folkelige Bedømmelse af Handelsstanden.

AF

I. LUND MADSEN

Betrug
ist der Krämer Acker und Pflug¹.

Ret beset er det ovennævnte tyske Rimsprog tilstrækkeligt til at belyse den Stilling, tidligere Tiders Handelsfolk indtog i det folkelige Omdømme, thi dette, at Købmændene og Kræmmerne bedrog deres Kunder, er ligesom Generalnævneren for Bedømmelsen af deres moralske Vandel.

Det er ikke min Agt i nærværende Afhandling at komme nærmere ind paa en Undersøgelse af disse Paastandes større eller mindre Rigtighed; men kun meddele, hvad jeg paa min Vej har fundet af Ordsprog, Anekdoter, Viser og anden folkelig Digtning om Handelens Folk, hvis Synderegister, saafremt den Bedømmelse, de her faar, er rigtig, maa have været meget stort, selv om det noget undskyldende hedder, at „Købere og Sælgere er Syndere“², og den ene Part saaledes ikke har noget at lade den anden høre.

Dog — dette Ordsprog er kun en af de Undtagelser, der bekræfter Reglen, nemlig den, at Købmændene og Kræmmerne — i alle Tilfælde efter Folkeviddet at dømme — var nogle Løgnere og Bedragere, hvilket er Tendensen i en Mængde Ordsprog, f. Eks.: „Kræmmere lyver gerne“³, „Kræmmerens bedste Gevinst er Bedrag“⁴, „Hvad er Handel, sagde Bonden, den ene bedrager den anden“⁵, „Gamle

¹ Lipperheide: Sprichwörterbuch, Berlin 1907, S. 467. ² Rud. Eckart: Stand und Beruf im Volksmund, Göttingen 1900, S. 46, Nr. 602. ³ W. Körte: Die Sprichwörter und sprichwortlichen Redensarten der Deutsche, zweite Aufl. 1861, Nr. 3522. ⁴ Eckart: S. 46, Nr. 611. ⁵ Zeitschrift des Vereins für rheinische und westfälische Volkskunde, 1910, S. 45.

Købmænd, visse Bedragerer¹, ligesom det samme fremgaar af et Par Vers af den gamle Vise om „Jomfruens Mandevalg“, hvori det hedder²:

Nej, jeg vil ingen Købmand ha',
for de vil Folk bedrage.

Og i et Vers af en gammel Smædevise, hvori næsten alle Afskygninger indenfor Haandværk og Handel drages frem til Bespottelse, hedder det:

Hvorledes gør en Kræmmer?
Saadan gør han!
Han vejer ud i saadan Fart,
at hvert Pund mangler mindst et kvart.
Saadan gør han!³

At det ikke alene var Almuen, der med sin Spot faldt over Handelens Udøvere, har vi mange Beviser paa, saaledes f. Eks. i efterfølgende Epigram af den danske Etatsraad Heinr. Chr. Boie i Holsten, (f. 1745 — d. 1806)⁴:

En Købmand, som ved Løgn, Bedrag
fik Held at faa et Ridderslag,
han paa sit Gods en Galge rejse lod
og saa med Stolthed, at man byggede dens Fod.
„O, hvilket Pindeværk!“ han skreg til Tømmermand,
„hvor længe tror I vel, at denne holde kan?“
Og Svaret Tømmermanden ej mindste Tvivl forvolder:
„For Dem og Deres Børn skam Galgen sikkert holder.“

Men hvad nyttede det forøvrigt, at Købmanden, som fortalt i det nævnte Epigram, bliver adlet, i alle Tilfælde ikke efter et andet Epigram af den russiske Statsmand Ludv. v. Nicolaj, der hævder følgende om en ligeledes adlet Købmand:⁵

Dich adeln konnt ein Federstrich,
doch edeln kann kein Kaiser dich.

Naar Købmændene i det folkelige Omdømme i den Grad beskyldtes for bedragerisk Færd, er det indlysende, naar et italiensk Ordsprog

¹ Ordbog over danske Ordsprog paa Fransk oversatte, Kbhvn. 1757, S. 343.
² E. Tang-Kristensen: Danske Skæmteviser, S. 151. ³ Spaziergänge im Gebiete der Laune, des Witzes und der Satyre, Königsberg 1818, S. 85. ⁴ Poetisches Vademecum für lustige Leute, Prag 1784, S. 106. ⁵ Joh. C. Fr. Haug & Fr. C. Weisser: Epigramatische Anthologie, Zürich 1807, IV, S. 161.

fortæller, at „Den, der frygter Djævelen, gør ingen Forretninger“¹, og et tysk er af samme Opfattelse: „En Købmand kan vanskeligt handle uden at synde“², lyder det, og allerede i Jesu Sirachs Visdom læses: „Kun med Møje undgaar en Købmand at synde, og holder en Kræmmer sig fri af Brøde“³.

Selv en Rakker holder sig for bedre end en Købmand. Vi læser saaledes hos Hans Wilh. Kirchhof i hans Bog „Wendunmuth“⁴:

— En Rakker blev engang spurgt, hvorfor han blev ved et saa foragteligt Haandværk, hvortil han svarede: „Nu flaar jeg kun de raadne unyttige og stinkende Aadsler; men hvis jeg blev Kræmmer flaaede jeg enhver, og det levende Mennesker, Fattige og Rige uden Forskel, Bekendte og Fremmede.“

og i „Rævebogen“ læses:⁵ „Løb din vey oc bliff en Kremmere alle dine venner til skamme sagde Bødlen til sin suend der hand icke vilde due“.

Denne Mistro til Købmandsstanden kan spores langt uden for Europa, hvilket bl. a. fremgaar af et indisk Tankesprog, der fortæller: „Ved Forskud af Penge eller Korn, hvis man vil have noget at vide, ved Spisen og i Handel skal man altid skyde Skammen tilside“⁶, derfor „Hvad Købmænd har i deres Bøger, skal man ikke altid tro“⁷, og den folkelige Opfattelse kan følges helt over i Drømmebøgerne, hvor det at drømme om „Handel“ udlægges: „Du bliver narret“⁸, og en Drøm om en Købmand ligefrem „Bedrag“⁹.

Anekdoterne gaar i samme Retning:

— En Købmand i Randers sagde om Aftenen til sin Handelsbetjent: „Har Du kommet Sand i Sukkeret?“ — „Ja!“ — „Har Du kommet Vand i Siruppen?“ — „Ja!“ — „Har Du kommet Vand i Brændevinen?“ — „Og Sten i Bønnerne?“ — „Ja!“ — „Lad os saa i Guds Navn gaal!“¹⁰

I en gammel Anekdotесamling findes en Variant af den samme Historie; men Virkningen er forstærket derved, at Købmanden tillige er Metodist, og efter at have rettet nogenlunde de samme Spørgsmaal

¹ Edw. Veckenstedt: Zeitschrift für Volkskunde, IV, Leipzig 1892, S. 321.

² Eckart: S. 43, Nr. 563. ³ 26. Kap. 29. V. ⁴ Hans Wilh. Kirchhof: Wendunmuth, Frankfurt a. M. 1561, S. 288—89. ⁵ En Ræffue Bog, udg. v. Niels Møller, Kbhvn. 1915, I. S. 455. ⁶ Indische Sprüche, hsg. v. Otto Böthlingk, St. Petersburg 1863—65, I. S. 239. ⁷ Eduard Graf und Math. Dietherr: Deutsche Rechtssprichwörter, Nördlingen 1864, S. 458, Nr. 547. ⁸ Moer Gunilds Drømmebog, Kbhvn. 1927, S. 44. ⁹ Reisiger: Allgemeiner Traumdeuter, Berlin 1854, S. 74. ¹⁰ E. Tang Kristensen: AlmueLiv, Tillægsbd. II, S. 124, Nr. 353.

til sin Dreng, som i den ovennævnte Anekdote, siger han: „Naa, lad os saa gaa i Kirke!“¹

I en gammel Folkebog, der indeholder flere Hundrede Anekdoter, findes følgende Historie, hvis Tendens er ligetil²:

— Der haffuer verit tvende Kjøffmend til Cøln, de skriffet for Presten, at de icke kunde bruge deris Kiøbmandskab uden Løgn. Presten sagde: Det er sanden; men forsøger et Aar, holder icke Eders Vahre dyrere eller geffuere end I kand eller vil selge den, det er Eders Skik I Kiøbmend, at I loffuer Eders Vahre meget dyert oc suerger de haffuer kostet Eder saa meget, saa lader I dem dog gaa lettere paa det sidste. Derfor skyer Folk fra en Kiøbmand til en anden. Oc naar de kommer en andetsteds hen oc kiøber huad de ville haffue, saa siger de til Eder, dette haffuer jeg kiøbt i den Boe, hos den Kremmer for saa mange Penge, oc vel saa got som det, I loffuet mig saa dyre. Derfaar ved jeg vel I haffuer det samme Kiøb paa Eders Vahre, som den Kremmer haffuer, kand oc vel selge dem saa læt som han gjorde. Acter det oc gjøre derefter, saa komme Eders Kjøffmend vel igien, oc tager flere Kiøbslagere med sig. — De sagde: Vi ville forsøge det, oc lige som Presten sagde for dem, saa gick det oc til. Med der Aarit var omgaaedt, da kom de til Presten oc takkede ham for sin gode Lærdom, oc gjorde derefter oc bleve siden to rige Mend uden Løgn oc Bedrag.

Men efter et Digt af Hans Sachs, har det i alle Tilfælde ikke været særlig mange, der har fulgt den Moral, som kan udledes af den sidste Historie. Digtet hedder „De tre Straffe“³, og det sidste Vers lyder i Oversættelse:

Nu kommer sidste Straf af disse trende:
Hvis Kræmmeral'nen manglede en Ende,
var Lodderne for lette,
solgte man falske Var',
Kræmmeren stod til Rette,
naar man herpaa var klar.
Til Straf blev de, ens for Mænd og Kvinder,
et Led saa kortere paa deres ene Finger,
og blev de atter fristed',
og saadant kom for Dag,
endnu et Led de misted'
og afgjort var den Sag.
Rask, hvis de ej handled' ret,
de et Led forliste,
indtil ej den mindste Plet
deres Vandel viste.

¹ Det muntre Reiseselskab eller sex hundrede morsomme Anekdoter og vittige Indfald, Stockholm 1831, 2. Del, S. 18. ² Claus Pors: Leffnetz Compaz, Kbhvn. 1613, Nr. 208. ³ Hans Sachs: Sämtliche Fabeln und Schwänke, hsg. von Goetze und Carl Drescher, Bd. 5, S. 347—48.

Skulde man, hvor Alen og Maal ej var rette,
 hvor Varer var falske og Lodderne lette,
 saadan en Straf lade falde,
 de Købmænd i vort Land,
 de mangled' sikkert alle
 fem Fingre paa sin Haand.

Men langt uden for de folkelige Digteres Kreds haanede man Købmandsstanden. Karakteristisk er saaledes det Afsnit af P. A. Heibergs „Rigsdalersedlens Hændelser“, der er betitlet „Kjøbmands-Katekismus“, og hvori Heiberg paa en meget skarp Maade hudfletter Datidens Købmænd.

En af de Anker, der i det folkelige Omdømme rettedes mod Købmændene, var, at de ikke var helt ærlige med Maal og Vægt, og selv om et Ordsprog forsøger at formilde denne Beskyldning ved at udtale, at „Kræmmer og Køber maaler forskelligt“¹, saa er der dog alligevel talrige Ord- og Skæmtesprog, der hentyder til, at Købmanden trods alt ikke gik af Vejen for at knibe lidt paa Vægten eller Maalet: „Paa Maalet kender man Købmanden“², eller „Skær dig ikke i Fingeren, sagde Manden, Kræmmeren skar Tøjet for knapt“³, er et Par Eksempler herpaa, og det fortælles, at en gammel Købmand Isaksen i Randers sendte Bud hen til en Bødker, om han vilde lave ham et Skæppemaal, hvorfor Bødkeren spurgte, om det skulde være „til at maale ind med eller til at maale ud med“⁴.

„Rævebogen“ er inde paa den samme Beskyldning, naar det hedder:⁵

— Huor tit findis oc brugis falsk Vect, Maal oc Maade hoss dem.
 Huor tit menge oc blende de det onde iblant det gode. Huor mange
 Løgner oc falske æder suerge de daglige.

Og et andet Sted:⁶

Met Løgn, store eeder oc vare ond,
 haffuer jeg mig her nær it en lang stund.
 Falsk Vegt, forprang oc met Aager altid,
 der til slar jeg stedze min største Lid.

Selv i Sagenes Verden træffes de samme Beskyldninger. Det fortælles saaledes, at der i den tyske By Münster for mange Aar siden

¹ Eckart: S. 47, Nr. 626. ² P. J. Harrebomée: Spreekwoordenboek, Utrecht 1858, I. S. 435. ³ Emil Thomsen: 3400 Ordsprog, Kbhvn. 1919, S. 90. ⁴ E. T. K. Almueliv, Tillægsbd. II, S. 125, Nr. 355. ⁵ En Ræffue Bog S. 455. ⁶ Samme Sted, S. 451.

boede en Kræmmer, der handlede med Linned, Kaffe og Sukker, og om hvem man sagde, at han handlede med falsk Alen og havde falsk Maal og Vægt; men man kunde dog ikke komme ham til Livs, da han var en af de mest ansete og rigeste Købmænd i Byen. Dagen efter hans Død kom hans Hustru ned i Butikken; men da var Alenen, Vægten og alt Linnedet borte. Det var Djævelen, der havde stjaalet det og gjort det altsammen gloende. Den døde Mand havde han givet Alenen i Haanden og sat Vægten op paa hans Hoved. Saaledes maatte han strejfe omkring i Omegnen, hvor mange Mennesker mødte ham, medens han ved Nattetid hylede:

Korte Alen,
let Vægt,
Hu! — Hu!¹

Et italiensk Ordsprog indprenter derfor Købmanden: „Sælg dyrt og vej rigtigt“², hvilket i en noget ændret Form er anvendt til Indskriften over Kræmmergildets Dør i Hildesheim, hvor der stod:

Vej ret og lige,
saa bliver I salige og rige.

og et Ordsprog fortæller, at „En Kræmmervægt skal være som en Sølvvægt“³.

Den folkelige Opfattelse af Købmanden som ikke helt ærlig deles ogsaa af Englænderen Burke, i alle Tilfælde efter en Anekdote, der fortæller, at han en Gang skal have udtalt: „Tal intet til mig om en Købmands Godgørenhed og Patriotisme. Hans Guld er hans Gud, hans Varelager hans Fædreland, hans Skrivepult hans Alter, hans Creditbog hans Bibel, hans Pung hans Kirke, og han tror paa intet uden paa sin Bankier“⁴.

Og Beskyldningerne for Bedrageri er stadig i Overvægt, ja, efter et Ordsprog bedrager en Købmand „sin egen Fader“⁵, og „Naar Købmanden i lang Tid har bedraget sine Kunder, staar han op og løber sin Vej“⁶, og et tyrkisk Ordsprog hævder, at „Handel og Vandel kender intet Hensyn“⁷, et tysk, at „En Købmand gør ikke gerne et

¹ Johs. M. Firmenich: Germaniens Völkerstimmen, I. S. 293. ² Veckenstedt. IV, S. 322. ³ Graf & Dietherr. S. 253, Nr. 173. ⁴ En udvalgt Samling af ikkun lidet kendte Anekdoter, samlede af Henrik Lund, Kbhvn. 1834, S. 14. ⁵ K. F. Wander: Deutsches Sprichwörter-Lexikon, II, Sp. 1228, Nr. 32. ⁶ Samme Sted, Sp. 1227, Nr. 22. ⁷ Moriz Wickerhäuser: Wegweiser zum Verständnis der türkischen Sprache. Wien 1853, S. 3.

Skridt forgæves¹, og et Par hollandske: „Noget for noget, sagde Købmanden, han gav en Synaal for et Maaltid“² og „Købmænd er Aagrere og Aagrere er Bedragere“³.

Med Ordsproget: „Enhver Købmand roser sit Kram“⁴, er vi inde paa den store Klasse af Ord og Skæmtesprog, der omtaler Købmandens Lovprisning af sine Varer, enten disse var gode eller slette, maaske oftest det sidste, og „En sulten Kræmmer roser ogsaa sin sletteste Vare“⁵. — Naa, — „Hvo, som ikke lover højt, sælger ikke dyrt“⁶, fortæller Ordsproget, og lidt mere spøgefuldt, at „En Kræmmer, der ikke kan sælge Muselort for Peber, han har ikke lært sit Haandværk rigtigt“⁷, og i et andet Ordsprog sammenlignes Købmanden med Fægtemesteren, der „begge maa parere“⁸, og endnu et fortæller, at „Godt rost er halvt solgt“⁹.

At Købmanden ofte maatte sætte en lille Ed paa for at virke overbevisende, er jo kun forstaaeligt, og vi hører da ogsaa, at „Kræmmereder skal ingen bryde sig om“¹⁰, thi „Kræmmere har altid en Ed fri“¹¹, og „En Ed maa tit sælge Varerne“¹², eller, som det ogsaa udtrykkes: „Gode Ord sælger onde Varer“¹³.

Sandheden staar derfor ifølge Ordsprogene ikke i særlig høj Kurs hos Købmændene. „En Løgn er Købmandens Velfærd“, hedder det¹⁴, og et Epigram fortæller:

Det er en sælsom Plov, hvormed en Købmand pløjer
paa Købmandsskabets Mark. — Hvad hedder den? — Løgner!¹⁵

Ogsaa her møder vi de samme Beskyldninger i „Rævebogen“, saaledes bl. a. i følgende to Brudstykker:

— Denne handels forsæt oc mening er stedze at vinde. At købe læt ind oc selge dyrt ud igen. Oc at skuffe oc bedrage sin Neste, oc er en mectig hinderlistig oc suigefuld kunst, huilcken sig føder met de Armis Blod, oc met Løgn bliffuer opholdet, ligesom det vaare idel sandhed, oc end dog at de dem selffue met slig hinderlist mest skuffe oc bedrage.¹⁶

Men hos Købmænd oc Kræmmere ere Christi Ord (som saa lyde)

¹ Eckart: S. 46, Nr. 607. ² E. T. Kr. Ordsprog, S. 452. ³ Harrebomée: S. 436. ⁴ Körte: Nr. 3523. ⁵ Eckart: S. 47, Nr. 617. ⁶ Emil Thomsen, S. 82. ⁷ Deutscher Volkshumor von Moritz Busch, Leipzig 1877, S. 15. ⁸ Eckart: S. 42, Nr. 535. ⁹ Mau: Nr. 8015. ¹⁰ Eckart: S. 46, Nr. 609. ¹¹ Ordbog over danske Ordsprog paa Fransk oversatte, S. 357. ¹² Mau Nr. 8280 a. ¹³ Samme Sted, Nr. 7165. ¹⁴ Harrebomée, S. 435. ¹⁵ Fr. v. Logau: Sämtl. Sinngedichte, hsg. v. Gust. Eitner, Tübingen 1872, S. 594, Nr. 7. ¹⁶ En Ræffue Bog, S. 456.

Eders Tale skal vere Ja ja, Ney ney, slet glemde. Oc haffue der faare igen til sig annammit Løgn oc stor Eeder. Saa er det nu en almindelig Tale, naar en Købmand eller Kræmmere suerger oc en Hund hincker, en Skøge græder det taar ingen stort acte eller skøtte.¹

Selv om et Ordsprog lidt undskyldende fortæller, at „En Købmand maa man tilgive en Løgn“², saa fremgaar det dog tydeligt af de mange Beskyldninger, at „Man lærer ikke Folk at kende i Kirke og Bøn; men i Handel og Vandel“³, og desværre lyder det, at „Kræmmere er ikke anderledes end Krammet“⁴, og at „Ingen Kræmmer lægger ud for en Købers Skyld“⁵.

Købmænd antages saaledes i den folkelige Overlevering for at være temmelig hjerteløse, hvilket uddybes nærmere i et Epigram, der fortæller:

Herr Købmand Harpax døde og blev obduceret
for Dødens Aarsag at faa konstateret,
man kom til Hjertet, se, af det var intet Spor,
man fandt kun en Tabel, hvor Hjertet ellers boer.⁶

Og daarligt Kram hævder man, de sælger, hvilket er Emnet i følgende Anekdote:⁷

— Strømpehandleren roser sine Strømper, som han selv har gaaet med i tre Aar. „Naa, da var de, jeg købte forrige Vinter, allerede i Stykker efter et Par Maaneder, og saa har Du gaaet med dem i tre Aar.“ — „Ja, paa Nakken!“

Og den samme Beskyldning møder vi i Skæmtesproget: „Det varer til evig Tid, siger Købmanden, og naar det ikke duer mere, kan Fruen bruge det til Underskørt“⁸.

Naa, — „Enhver Handel har sit Kneb“⁹; — man maa derfor passe paa, naar man gaar til Købmanden og undersøge Varen nøje, thi som et kinesisk Ordsprog udtrykker det: „Den, der sælger, sælger altid Ydersiden“¹⁰, og „Naar Gækken kommer til Torvs, faar Kræmmere Penge“¹¹, eller som det ogsaa hedder: „Narren køber, Bazaren danser“¹², og da „Besigtigelse er gratis“¹³, maa man jo hellere have Øjnene med sig, før man slaar til, hvilket indprentes i en Mængde Ord- og Skæmtesprog, som f. Eks.: „Øjnene op, Køb er Køb“¹⁴, eller

¹ En Ræffue Bog, S. 24. ² Wander: II, Sp. 1229, Nr. 41. ³ Emil Thomsen, S. 83. ⁴ Eckart: S. 46, Nr. 612. ⁵ Samme Sted S. 41, Nr. 519. ⁶ Poetisches Vademecum für lustige Leute, S. 172. ⁷ Carl J. Weber: Sämtl. Werke, Stuttgart 1849. 26. Bd., S. 8. ⁸ E. T. Kr.: Ordsprog, S. 452. ⁹ Wander: II, S. 330. ¹⁰ Bassler Archiv, Bd. XXIV, Heft. I, S. 15. ¹¹ Mau Nr. 3012. ¹² Der Urquell: 1898, S. 252. ¹³ Graf & Dietherr, S. 259, Nr. 194. ¹⁴ Körte, Nr. 325.

„Køb behøver hundrede Øjne, Salg kan nøjes med eet“¹. Det følger heraf, at „Dagslys og klare Øjne gør bedst Køb“², for „Blunder man, naar man køber, faar man glo, naar man betaler“³, hvilket „Rævebogen“ udtrykker saaledes⁴:

— Og naar de (Købmændene) saa met deris smuckede oc udpudzedes Kram oc Vare haffue kommit naagen til at købe met dem, oc naar den som købt haffue seer at han er skuffet, oc vil da faa deris vare igen, da sige de: Liuss dag oc klare øyen. Det er, at den tid de købte samme vare, daa vaar det Liuss dag, thi skulde de haffue lat øynene op oc set nøye til.

Man skal selvfølgelig ikke lade sig lokke af Købmandens Lovprisinger, nej, følg hellere Ordsprogets Lære: „Køb med Øjnene og ikke med Ørene“⁵; man maa nemlig ikke glemme, at „Det er en ringe Købmand, der laster sit eget Kram“⁶, nej, — „Købmanden roser Varen for Pengenes og Gevinstens Skyld“⁷, og det er ikke udelukket, at „Naar Købmanden priser Vinen, saa skal det nok være sur Ed-dike“⁸.

En Købmand skal selvfølgelig heller ikke være som ham, der ifølge Ordsproget solgte to Skilling under Indkøbspris med den Motivering, at „Det er Mængden, som skal gøre det“⁹; thi saa er der noget mugent ved Affæren, som f. Eks. i følgende Anekdote¹⁰:

— En Købmand averterede i Aviserne, at han for at „rømme op“, som det hedder, agtede at sælge sine Varer langt under det, de havde kostet ham selv. „Det er ganske umuligt“, bemærkede en af hans Bekendte, thi han har til Dato ikke betalt een eneste Skilling for dem“.

Siges der da ikke noget godt om Købmændene i den folkelige Overlevering? — Sandheden tro maa det siges, at det i alle Tilfælde ikke er meget; men udenfor de egentlige spottende Ordsprog og Talemaader findes der en Del, der stort set mere er en Art moralske Pegepinde for Købmandens Virke, og hvoraf her skal nævnes en Del.

Først nogle enkelte, hvor det er Varepriserne, der danner Emnet. „Altfor dyrt bliver sjældent købt“¹¹, lyder et, og dets Modsætning: „At sælge billigt gør Butikken tom“¹²; men set fra Kundernes Side

¹ Körte, Nr. 3225. ² Ordbog over danske Ordsprog paa Fransk oversatte, S. 342. ³ Mau Nr. 4753. ⁴ En Ræffue Bog, S. 449/50. ⁵ Emil Thomsen, S. 82.

⁶ Wander: II, Sp. 1573, Nr. 24. ⁷ Samme Sted, Sp. 1226, Nr. 11. ⁸ Eckart: S. 45, Nr. 593. ⁹ Emil Thomsen: S. 90. ¹⁰ Anekdote-Almanak, samlet og udg. af G. Siesby, Kbhvn. u/A S. 13. ¹¹ Emil Thomsen: S. 82. ¹² Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprache von Ida v. Düringsfeld und Otto Freiherrn von Reinsberg Düringsfeld, Leipzig 1872, II, S. 385, Nr. 675.

er „et billigt Køb ikke altid et godt Køb“¹, eller som det kortere og fyndigere udtrykkes: „Billigt koster Penge“², hvoraf igen følger dets Modsætning, at „Den, der køber dyrt, køber billigt“³.

Kineserne udtrykker det samme i et Par Ordsprog, naar det hedder, at „Dyrt er ikke dyrt, billigt er ikke billigt“⁴ eller „Gode Ting kan ikke købes billigt, billige Ting er ikke gode“⁵.

En Del Ordsprog hentyder til Fallenterne, saaledes lyder et: „Slipper Kreditten, saa hjælper Fallitten“⁶, og at en Fallit undertiden kan virke næsten befriende for den Købmand, der har siddet i økonomiske Vanskeligheder, udtrykkes i Skæmtesproget: „Nu er jeg saalet, sagde Manden, han var Fallit“⁷, og den samme Tanke er Emnet i følgende Anekdote⁸:

— En Enke efter en Købmand, der havde været kendt som et skarp-sindigt Hoved; men ogsaa som en Bedrager, bad en Professor forfatte en Gravskrift over sin Mand. Den kom til at lyde:

— Her hviler N.N. — En Mand af saadan Skarpsindighed, at dersom Kunsten at gøre Bankerot ikke var funden, vilde han have ligget her som Opfinderen af den. —

„Handel er Moder til Penge“⁹ fortæller et Ordsprog os, og et andet, at „Det er Profitten, man skal leve af“¹⁰, for „Det er en daarlig Handel, hvor ingen vinder“¹¹, selv om det ogsaa lyder, at „Det er en daarlig Handel, hvor den ene ler og den anden græder“¹².

Erfaring skal der ogsaa til, thi „Den, der kan købe, er ikke saa dygtig, som den, der kan sælge“¹³, og „Børn og Narre gør ingen Forretninger“¹⁴, eller som et italiensk Ordsprog fortæller: „Den, der driver Handel og intet forstaar, Pengene fra ham hastigt gaar“¹⁵, og et tysk: „Den, der vil drive Købmandshandel og intet har lært, han sælger sine Penge“¹⁶, og udtrykt paa Vers lyder den samme Lære:

Den, som køber alt, hvad se han kan,
og paa Købmandsskab ej har Spor Forstand,
som med laante Penge vil sig ernære,
og som af lidet Gods tit og ofte tære,

¹ Firmenich: I, S. 472, Nr. 25. ² Düringsfeld: II, S. 385, Nr. 674. ³ Samme Sted, I, S. 476, Nr. 880. ⁴ Bassler Archiv, XXIV, Heft I, S. 15. ⁵ Samme Sted.

⁶ Emil Thomsen: S. 88. ⁷ Samme Sted, S. 90. ⁸ Spøgefuglen 1824, S. 393.

⁹ Danske Ordsprog og Mundheld samlet af Fr. Breseman, Kbhvn. 1843, S. 89.

¹⁰ Emil Thomsen: S. 84. ¹¹ Wander: II, Sp. 329, Nr. 15. ¹² Samme Sted, Nr. 14.

¹³ Bassler Archiv, Bd. XXIV, Heft I, S. 15. ¹⁴ R. Cohn: Das neue bürgerliche Recht in Sprüchen, I, Berlin 1896, § 100. ¹⁵ Veckenstedt, IV, S. 322.

¹⁶ Eckart: S. 46, Nr. 601.

som ikke selv sine Sager kender;
 men overlader alt til fremmede Hænder,
 som er doven til Regning og til at skrive,
 han kan ikke længe som Købmand forblive.¹

Omvendt kan man af lutter Klogskab være saa forsigtig, at man lader Chancen for en god Forretning gaa, hvilken Lære indprentes i en Del Ordsprog, som f. Eks. „En ængstelig Købmand faar ingen Gevinst og intet Tab“², „En Købmand, der vil være alt for klog, gør sjældent en god Handel“³; thi „Er Købmanden altfor viis, kommer han let paa glat Iis“⁴; men Kundskab skal der trods alt til, for „Den, der vil være Købmand længe, han leve nøjsomt og regne godt“⁵.

„At være Købmand er ingen Kunst; men det er en Kunst at blive det“⁶, og hvad de gode Købmænd angaar, da „kender man Købmanden paa hans Vare“⁷, og „Gode Varer finder vel Købere“⁸, eller „Gode Varer gør et hurtigt Marked“⁹. Dog, — „Kunder er intet Arve-gods“¹⁰, og „Ikke enhver, der gaar paa Markedet, er Købmand“¹¹. Penge skal der i alle Tilfælde til, hvis man vil drive Forretning, thi „En Købmand uden Penge, er en Bonde uden Mark“¹², eller „en Stympet i Verden“¹³, og „En ret Købmand maa anse en Penning for en Louisdor og en Louisdor for en Penning“¹⁴; men alligevel — „Den Købmand er ikke helt blottet, der har enten Penge, Ord eller Varer“¹⁵.

For megen Kredit er absolut af det onde, selv om „Den Købmand, der giver Kredit, kan glæde sig over mange Kunder“¹⁶; men tilføjes der: „han mister Ven og Formue“. Selv maa han ogsaa sørge for at betale til Tiden; thi „Den Købmand, der ikke betaler til Tiden, og en Advokat uden en god Mund, gaar snart i Hundene“¹⁷.

At det ikke altid er de store og prangende Forretninger, der er de bedste, er en Erfaring, man ofte gør, og „Bedre en lille Forretning, der ernærer, end en stor, der fortærer“¹⁸, og at det ikke er Guld, alt hvad der glimrer, fortælles i Ordsproget: „En Købmand, der har

¹ Zinkgref: Teutsche Apopthegmata, IV, S. 388. ² Eckart, S. 46, Nr. 604.

³ Harrebomée: S. 435. ⁴ Eckart: S. 45, Nr. 586. ⁵ Samme Sted, S. 46, Nr. 596. ⁶ Samme Sted, S. 43, Nr. 561. ⁷ Samme Sted, Nr. 556. ⁸ Emil Thomsen: S. 82. ⁹ Andrew Henderson: Scottish Proverbs. S. 45. ¹⁰ Körte Nr. 3618. ¹¹ Eckart: S. 45, Nr. 583. ¹² Samme Sted, S. 44, Nr. 568. ¹³ Samme Sted, S. 43, Nr. 562. ¹⁴ Samme Sted, S. 44, Nr. 574. ¹⁵ Kelly: Scottish Proverbs, Nr. 346. ¹⁶ Veckenstedt, IV, S. 323. ¹⁷ Eckart: S. 43, Nr. 565. ¹⁸ Wander: I, Sp. 1581, Nr. 2.

meget Guld paa Frakken, har kun lidt i Pungen"¹, og desuden: „Markedet udgøres ikke alene af de store Købmænd"².

Om Købmandens vekslende Held hører vi i flere Ordsprog, saaledes f. Eks. „Vinde og tabe er Købmands Brug"³, „Tab og Vinding boer Dør om Dør"⁴, og „I Dag en Købmand, i Morgen en Tiggermunk"⁵, ja, selv i Drømmebøgerne findes Eksempler paa den samme Tankegang, naar det at drømme, at man taler med en Købmand, udlægges som: „Lykke i Spil"⁶ eller „Omtumlet Skæbne"⁷, der ligeledes er Udtydningen af en Drøm om „Handel"⁸.

At det ikke altid er Købmandens Skyld, at Skæbnen, som her omtalt, bliver omtumlet, er Læren i Ordsproget: „Den Købmand, der taber, er lige saa vel Købmand, som den, der vinder"⁹, og alt for ængstelig maa en Købmand heller ikke være, thi „Rød Købmand vinder ikke"¹⁰, og „En sagtmodig bliver aldrig Købmand"¹¹, eller som det ogsaa lyder: „Den Købmand, der intet vover, vinder heller intet"¹², derfor lyder et Par tyske Ordsprog absolut rosende, naar de fortæller, at Købmænd er „raske Folk"¹³ eller „smukke Folk"¹⁴, og saa maa man jo haabe, at saadanne Folk faar en god Forretning og bliver travlt beskæftiget, for „Det er ikke for det gode, naar Købmanden staar i Døren"¹⁵.

„Handel og Vandel kender intet Venskab"¹⁶, og dog: „Det er vore Venner vi skal leve af, siger Handelsmanden, vore Fjender kommer ikke til os"¹⁷, hvilket Svar desuden gives en Adelsmand i en Anekdote, hvori denne mente, at Købmanden, der var hans Ven, kunde sælge billigere til ham end til andre¹⁸.

Det er dog først, naar Købmanden er død og hans Regnskab gøres op, at man rigtigt faar Rede paa, hvorledes hans Forretningsgang har været, hvilket udtrykt paa Ordsprogsvis lyder: „En Købmand og et Svin kan man først værdsætte, naar de er døde"¹⁹.

¹ Eckart: S. 44, Nr. 566. ² Samme Sted, S. 42, Nr. 545. ³ Emil Thomsen: S. 82. ⁴ Samme Sted. ⁵ Breseman: S. 117. ⁶ Cyprianus u/a. udg. af Jul. Strandbergs Forlag. ⁷ Scheel-Wandels store Drømmebog, Kbhvn. 1902, S. 34. ⁸ Illustreret Drømmetyder, Hjørring u/A. S. 10. ⁹ Wander, II, Sp. 1227, Nr. 17. ¹⁰ Mau Nr. 4773. ¹¹ Schrader: Sprichwörter, Helmstädt 1691, S. 31. ¹² Eckart: S. 43, Nr. 564. ¹³ Samme Sted, Nr. 548. ¹⁴ Samme Sted, Nr. 549. ¹⁵ Mau Nr. 4770. ¹⁶ Düringsfeld, I, S. 353, Nr. 681. ¹⁷ E. T. Kr.: Ordsprog, S. 452. ¹⁸ Vademecum für lustige Leute. Berlin 1774, S. 10. ¹⁹ Eckart: S. 44, Nr. 577.

L'HOMBRE-SPROGET

AF

S. P. CORTSEN.

I Tidsskriftet „Dania“ for 1895 har Dr. phil. Gigas skrevet en Artikel om L'hombrespillet's Terminologi (paa hvilket Omraade der forøvrigt findes mange uopklarede Punkter). Gigas siger her: „Der er to Lande, hvor L'hombren endnu stadig er det mest yndede Kortspil; det ene er Spanien, hvorfra det stammer, og det andet er vort Fædreland. I Danmark har Spillet Borgerret, og det vil rimeligvis vare mange Tider, før det mister sin Forrang hos os.“ Gigas' Spaadom gik som bekendt ikke i Opfyldelse. Allerede i de første Aar af dette Aarhundrede kunde Folk, der kom hjem fra England, fortælle om det nye Spil, der spilledes derovre, og som meget mindede om Whist med flyvende Blind. De første engelske Love for dette Spil er fra 1904; i 1907 udgav Carl Brorson en Haandbog i Bridge paa Trydes Forlag. — I April 1908 besøgte det engelske Kongepar København; Kong Edvard spillede Bridge hver Aften under sit Besøg, og fra da af var Spillet naturligvis mondænt. Omkring 1920 var Bridgen i Færd med at fortrænge L'hombren og Whisten i næsten alle Kredse af Befolkningen. En Tid saa det ud, som om L'hombren helt skulde forsvinde. Læge Otto Keller udtrykte sig for nogen Tid siden temmelig mistrøstigt om L'hombrespillet's Fremtid, da han i en Samtale med en Journalist betegnede sin Interesse for dette Spil som en selskabelig Særhed. Om Grunden til, at han stadig foretrak L'hombren, sagde han: „Vi spiller L'hombre hos os, fordi L'hombren gør Menneskene glade og venlige, mens Bridgen gør dem stive og trætte“. — I de sidste Aar har det set ud til, at L'hombren er i Færd med at opleve en vis Renæssance. Det er jo ogsaa, som det hedder i en Artikel i „Store Nordiske Konversationsleksikon“: „det genialest opfundne Kort-

spil i Verden, da det forener Hurtighed og Spænding med Krav til Intelligens“.

„Til en ret gemytlig L'hombre hører godt Humør“, siger Hostrup i Intrigerne; dette gode Humør i Forbindelse med, at Spillet næsten udelukkende dyrkes af Mandfolk, er sikkert Grunden til de mange ofte meget drastiske Vendinger, L'hombren har affødt. Spil, hvor der er Damer med, bliver uvilkaarlig mere dannede og altsaa mere gemytløse. Selve Spillets Karakter med de mange Omskiftelser og pludselige Skred spiller vel ogsaa en Rolle.

Ordet El Hombre er spansk, hvad der allerede fremgaar af Artiklen, og betyder: Mennesket, Manden. Den Forklaring, at Spillet har sit Navn af, at det gælder om at bære sig rigtig fornuftigt ad, spille som et Menneske og ikke som et Dyr, gælder selvfølgelig til Vansbeck, saa kunde alle Spil med omtrent lige Ret kaldes L'hombre.

„El hombre“ betyder i Spanien „Spilleren“ som Modsætning til de to andre, han er „Manden“, der skal forsvare sig som en Mand mod alle Angreb. At dette er den rette Forklaring, fremgaar af et Sted hos Holberg, Barselstuen III. 1. Scene, hvor første Kone siger: „Ja, jeg vil have Ret, Søster, naar jeg har Ret; jeg lod Monsieur Corfitz, som var L'hombre, stikke alleene, fordi jeg vilde have ham mellem os paa Sidstningen“. Hun har aabenbart lavet en Dumhed, som hun fører et meget daarligt Forsvar for. — Paa Dansk er L'hombre gaaet over til at betyde Spillet selv, medens den oprindelige Betydning er forsvundet; paa Spansk bruges el hombre stadig kun om Spilleren, medens den almindelige Tremands l'hombre nu, efter hvad Dr. Gigas oplyser, hedder Tresillo. — Her til Danmark kom L'hombren i Slutningen af det 17. Aarhundrede og vandt, som Bridgen, først Indpas i de saakaldte fine Kredse. Da Hermann von Bremen i „Den politiske Kandestøber“ holder Foredrag for sin Hustru Geske, bemærker han: „Der er et vist Spil, som kaldes Allumber; jeg vilde give hundrede Rigsdaler til, at I og vor Datter Frøken Engelke forstod det. I maa derfor give flittig Agt, naar I ser andre spille, at I kan lære det“ (Allumber er et Ord, der er opstaaet ved en Misforstaaelse af det franske: (jouer) à l'hombre). — Af de to Holbergcitater ser man, at ogsaa Damer dyrkede Spillet. Paa det anførte Sted af Barselstuen siger anden Kone som Svar paa den første Replik: „Det kunde være godt nok, Søster, jeg har ikke saa meget derpaa at sige som paa det, at I tog Kortet paa Basta allene.“ Første Kone svarer: „Det gjør jeg

alle mine Dage! Spør nu kun disse gode Madamer, om det ikke er Spillet's Gemæs" (det vil sige: i Overensstemmelse med Spillet). Holberg satiriserer over den Maade, de to Damer behandler Kortene paa; at spille paa Basta alene, altsaa turnere paa Klør Es, er jo det rene Hasard; den Slags er nærmest en Kortvittighed.

Den ældste danske Spillebog, der omtaler L'hombrespillet, er „Nye og fuldstændig Dansk Spillebog“, Kjøbenhavn 1786. Ingemann fortæller, at L'hombrebordene var blevet almindelige i Præstegaardene paa hans Tid; man kan i denne Forbindelse ogsaa mindes Blicher. Erik Bøgh beretter et Sted om nogle L'hombrespillere, der dyrkede Spillet fire Gange om Ugen. I min Ungdom var det almindeligt, at man havde sin ugentlige L'hombre; men mange Akademikere kastede sig over Spillet, saa snart der var 3—4 sammen paa Studenterhyblen. I de første Aar af min Studentertid (1895—1900) var alt Kortspil forbudt i Studenterforeningen; kun det ædle Skakspil dyrkedes. Senere blev Kortspil ogsaa tilladt, og Spillelidenskab og Skænderiet gik ofte højt. Der var den Gæne ved at spille i Foreninger; at man ofte var omgivet af et Parket af Tilskuere, der ikke altid kunde dy sig for at give deres Besyv med i Laget; de kaldtes *Ugler*. Udtrykket maa være temmelig gammelt, da jeg i nogle utrykte Memoirer, en 80-aarig helsingørsk Tjener har vist mig, har fundet, at Konsul Ratzga betjente sig af dette Udtryk allerede i Midten af Firserne. Nu bruger man ogsaa i samme Betydning *Glostruppere*. Paa Tysk hedder disse Tilskuere *Kibitze*, „Viber“, et Navn, der tager Sigte paa den urolige, støjende Adfærd.

I den Tid, jeg har de fleste Erfaringer fra, d. v. s. Perioden 1895 til 1920, brugte man franske og danske Betegnelser for Farverne saa nogenlunde mellem hinanden. (De franske Benævnelser stammer fra Midten af det 15. Aarhundrede: Spydspidsen, Kløverbladet, Hjertet og Ruden, de to første i Sort, de to andre i Rødt). *Trèfle* (latinsk Trifolium), afkortet til *Træf* — anvendtes ved Siden af Klør, *Pique* ved Siden af Spar, *Carreau* og *Ruder* (i Stedet for 5 til *Carreau* sagde man ofte: *fem Karudser*), *Coeur* ved Siden af Hjerter. *Coeur* er dog vist efterhaanden helt forsvundet, fordi det ofte opfattedes som Klør. Man siger ogsaa: „Kærlighed“ eller „Hjertens Fryd“; et Spil i Hjerter kan ledsages af en Vending som: „Kærlighed er Lovens Fylde“, eller „Kærlighed er Livets Herlighed“. Udtrykket *at købe* skriver sig fra, at man i Spanien i ældre Tid ligefrem betalte for de Kort, man tog

af Stammen; det spanske Ord *robar* betyder egentlig at stjæle og er som vort: „stikke“ og Knægten (vel egentlig Bøddelknægten), og flere andre Udtryk Minder om ældre, endnu grusommere Tider.

Matador betyder egentlig „Dræberen“ (latinsk *mactator*); i Stedet for *Matador* hører man ogsaa den humoristiske Omskrivning *Makkabæer*. *Makkabæere* er Navnet paa en jødisk Præsteslægt i 2.—1. Aarh. før vor Tidsregning. Ordet er altsaa i og for sig meningsløst i Spillet, *Spadille*, det fornemste Kort i L'hombre, hedder saaledes efter den Farve, hvori det er Es; egentlig er det et Formindskelsesord af: *espada* og skulde altsaa korrekt hedde: *espadilla*. At Spar er den fineste Farve, forstaar man, hvis den Forklaring er rigtig, som man har givet af de fire Farvers Benævnelser paa Spansk (og Italiensk). De skal symbolisere de fire Stænder: Adel (Sværd), Gejstlighed (Bæger eller Kalk), Borgere (Pengestykke) og Bønder (Knippel). Jeg betragter dog denne Forklaring som meget lidt sandsynlig. *Manillen* er et fransk Ord, men Oprindelsen er at søge i spansk, hvor det hedder: *Malilla*; der hentydes maaske til en Dolk, som var afbildet paa Spar- og Klør to og Ruder- og Hjerter syv. *Basta* er det spanske: *basto*, egentlig en Afkortning af *as de bastos*, Klør Es. Naar vi siger: Hermed „basta“, er der ikke Tale om noget Spillekort; basta er i denne Forbindelse Nutid af et italiensk Udsagnsord, der betyder: at være tilstrækkelig.

Ponto er en fransk Forvanskning af spansk: *punto* (Punkt); paa spansk kan Ordet, som rimeligt er, i nogle Slags Spil bruges om Esset i alle Farver. Oprindelsen til *Kaske* kender man ikke; det er forøvrigt en Form for L'hombre, som Spanierne ikke indlader sig paa; det forkastedes tidligere ogsaa hos os af alvorlige L'hombrespillere, der sikkert vilde blive helt forfærdede over den Variation af Spillet, der opstod henimod 1920: at turnere paa de to røde Esser eller et sort og et rødt Es, kaldet henholdsvis „Røde Mølle og de skæve Esser“. Ogsaa *Grand* er en sen Tilføjelse til Spillet, en Fællesbetegnelse for disse senere Tilføjelser er *L'hombre med Narrestreger*. — *Codille* bliver Spilleren som bekendt, naar han faar et Stik mindre end en af Modspillerne. I Stedet for *Codille* brugtes maaske nok saa almindeligt tidligere: *Kruk*; i „Intrigerne“ siger Præsten: „Han er jo blevet *Kruk* til op over Ørerne“. Der kan næppe være Tvivl om, at Ordet er blevet til paa følgende Maade: *Codille* bliver gemytligt til *Krokodille* — Folkeetymologi, og dette afkortes til *Kruk*. Dr. Gigas tror ikke paa denne Forklaring, fordi han er af den Opfattelse, at

Codille altid har været udtalt: Kodilje. Dette er ikke rigtigt; i ikke-akademiske Kredse har den almindelige Udtale været: *Kodille*. Ordet betyder egentlig en lille Løkke eller Knude.

Saa begynder Spillet. Det har stor Betydning paa Forhaand at svække Spillerens Moral. Naar der købes til et Spil, lyder det derfor med hyklet Deltagelse: „Bare det gaar!“ eller: „Bare det ikke bliver et Sørge spil“ (i Stedet for et Spørge spil). Køber Spilleren til Ruder, udtales der Frygt for, at Karudserne har taget Plads i Pæretræet. Faar han saa smaa Kort op, at han ser ud til at ville smide Spillet, faar han det gode Raad: „Smid Skidtet“ eller „Tag længere ned i Bunken“. (NB. naar han ikke har Ret til at købe flere Kort). Siger Spilleren: „Fem til Kløver“, faar han at vide, at „Klør fem gaar aldrig hjem“; en almindelig Bemærkning til en Klørmelding er: „Klør det i Dag, svider det nok i Morgen“. Drejer det sig om fem Spadere, kører Kalundborg Ligvogn frem. „Den, der køber to, køber som en So“. Beslutter Spilleren sig til at gennemføre et Spil, hvortil han har købt daarligt, ledsager han maaske sit Udbrud med Bemærkningen „Hellere dø end vanæres“. Smider han Spillet, gør han det undertiden med Ordene: „Schmidt, født Castenskjold“, eller han siger „geschmossen“. Beklager Spilleren sig over, at de første Købekort er saa smaa, f. Eks. fordi han har købt tre Splitfuser (d. v. s. tre Smaakort i forskellige Farver), hedder det fra Modspilleren: „Erst kaufen, dann heulen“, eller han faar Opfordring til at „Skyde Skovrideren“ (Spar Es), et kulturhistorisk interessant Udtryk, et Minde fra Krybskyttetiden. Meldingen „Tilladt“ efterfølges af næste Spiller, der maaske har daarlige Kort, med: „Paslat“. Hvis man er i Tvivl om, hvem der har Udspillet, spørger man: „Hvem har den udfarende Kraft“. Er han saa heldig at vende *Spadævl* (d. v. s. Spadille) op, siger han glad: „Den gamle stod i Døren“. „Manden“ søger at formilde Spilleguden ved at paakalde ham, f. Eks. under Navnet: *Jakob*; køber han til Nolo, et farligt Spil, særlig naar Beterne gaar „til Loftet“, bruger han Omskrivninger for ikke at nævne det ubehagelige rent ud; han køber til „det grønne“ eller han „kører i Skoven“, eller han køber ad faelum — „til det fæle“, hjemmelavet Latin. At spille Kigg-nolo paa Mort'en kaldes at „gaa Gravgang“. Men den Slags Spil kan „en Far ikke spille med sin Søn“. Betænker en Spiller sig, mens han for at vinde Tid mumler: „Det kan regne, og det kan sne“, lyder det fra de øvrige Spillere: „Er du Medlem af Betækningsud-

valget?", eller: „Kør frem med Lammene“ eller „med Ligvognen“; han kan ogsaa faa Opfordring til at „stikke“ eller „bide i Bordet“, eller han affordres: „Et Kort eller et Stykke Træ“. En utaalmodig Spiller siger maaske: „Spiller vi L'hombre, eller er det Polskpas?“ — i sidste Spil betænker man sig ofte længe, inden man tager „Katten“. I Stedet for Polskpas har jeg ogsaa hørt *Fandango*, det sidste særlig, naar en af Spillerne viser sig at sidde med ti Kort. Tabes et Kort paa Gulvet, hedder det: „Skal vi sætte os derned?“.

Er Spilleren alt for forsigtig, faar han at vide, at han lur(er)passer eller — i Jylland —, at han „fiser paa Hamlen“. Billedet er hentet fra Hesten, der ikke rigtig vil trække til, men sætter Bagpartiet ind mod Hamlen. Er han dristig, f. Eks. topspiller sine Kort, maaske med Ordene: „Et Stykke af Ryggen“, bliver han spurgt: „Slaar du med Sten?“. „Bare du ikke spiller Skjorten fra Enden“ lyder det med forstilt Bekymring. Bliver et af hans store Kort slaaet ud, hedder det: „Den kom der Bæ paa“. Naar f. Eks. Ponto bliver stukket af Basta for selv at falde som Offer for Manillen, kan man høre „Nu kommer de store nok hjem fra Gilde“. Naar en Modspiller spiller et højt Kort ud for at lamme sin Kontrapart, lyder det fra den anden Modspiller: „Ja, giv ham Kniven“. „Ruder ud, sagde Glarmesteren, han ku' ingen sætte ind“, eller „Den er der bedt for i syv Kirkesogne“, lyder det ofte frejdigt fra Spilleren; men Frejdigheden bliver straks mindre, naar en af de andre høfligt spørger: „Den er vel kommet for at stikkes?“, eller: „Hvor skal du hen, du ser saa pyntet ud“. — Andre Udtryk for Overlegenhed: „Den er for lille til at regnes blandt Judas' Slægter“ eller: „Kom til mig, sagde Vorherre til gamle Ane“ eller „Høg over Høg“, sagde Kællingen. Overlegenheden kan ogsaa give sig Udtryk i Vendinger som: „Saa hellere drikke Vand af en Træsko“ (end lade være at stikke) eller: „Der Spieler kein Stik“ eller „Bagateller for en Kurfyrste“ eller — udtalt med en for Spilleren ubehagelig Sindsro: „Jo, den kan jeg nok gafle“. Han kan ogsaa faa at vide: at „nu er hans Fise snart kolde“. (Jeg havde aldrig hørt Vendingen i anden Form; en 30-aarig Akademiker, jeg henvendte mig til angaaende nye L'hombreudtryk, spurgte mig, om jeg kendte Udtrykket: „Nu er dine Fødder snart kolde“. Er det danske Ord en gemytlig Fordrejelse eller maaske en Misforstaaelse af det tyske: „Füsse“) eller det lyder at „det Kort tog Katten“. Er Spilleren paa Retur, trøster han maaske sig selv med: „Noch leben die

Hühner“. Her foreligger aabenbart en Misforstaaelse af det tyske *die Hühnen*, „de (gamle) Kæmper“. Begynder det at gaa ham for Alvor galt, faar han Opfordring til at „smide Slæberne og løbe“. Den Modspiller, der langer ud til det dræbende Hug, udbryder: „Saa slukker vi Lyset (Lampen)“; andre senere Udtryk for det samme: „Klokken 12 faldt Skorstenen“ eller „saa er det Nat i Barcelona“, „saa er det Løb kørt“, eller „saa er det sket med Laura“. Spilleren selv sukker: „Der laa vi den Nat uden Dyne“. Tidligere fik han den ironiske Trøst: „Det er bedre at tabe i Begyndelsen end vinde i Slutningen“. For at forstaa denne Vending maa man huske paa, at i den gamle Regnskabsl'hombre steg Beterne, efterhaanden som Aftenen skred frem: Man maatte altsaa hellere tabe i Begyndelsen end senere hen. Var Spilleren ved at blive Kodilje, hørte man i gamle Dage: „Und bist du auch von Elfenbein, so sollst du doch Codille sein“.

Klarer Spilleren Skærene (maaske han har vundet Spillegudens Bevaagenhed ved om de første Par Stik beskedent at sige: „Altid et Stykke Brød“), aander han lettet ud i et: „Saa er vi i Salveten“, eller: „Vi er i Mamrelund“ (eller „Bellevue“). — Læg Mærke til den selvbehaagelige pluralis majestatis. Tog man Mort'en, der jo staves M.o.r.t'en og udtales paa Fransk, kunde man blandt Akademikere høre den skrækelige Vittighed: „Moren har gjort sin Pligt, Mort'en kan ikke gaa“.

Jeg har i det foregaaende set bort fra rent lokale eller sjældent forekommende Udtryk, som naar vi i Lærerkredse i Helsingør altid sagde: *Laura* i Stedet for Hjerter, fordi Fruen i et Hjem, hvor vi spillede meget ivrigt L'hombre, hed Laura, eller naar en gammel Mand, jeg engang spillede med heroppe for nogle Aar siden, sagde, da han tabte: „Nu maa jeg hellere sende Bud efter min Sofacykle“. En Akademiker sagde, naar han havde et stort Spil (ren Nolo f. Eks.): „Jeg kan mærke paa mit Vand, at jeg skal melde“.

Til sidst et Par rent sproglige Oplysninger: Jeg har ofte hørt Folk sige *Tju* (i Stedet for tout), ofte med Tilføjelsen: „Tju og Bang“. Som Student sagde jeg i den første Tid: *sjakupere* i Stedet for *syrkupere* (overhugge); saaledes hed det altid i Haandværkerforeningen i Aalborg. Gigas fortæller, at i Møllers L'hombreregler fra 1882 tales der altid om *Sacup*; Møller har altsaa heller ikke kendt Ordets Oprindelse lige saa lidt som Blicher (*Siercoup*).

P.E. Efter at jeg havde udarbejdet denne Artikel, fik jeg af Hr. Brandchef M. Bang tilsendt en lille Bog: „A. K. Bang: Mindeskrift ved Carl Scharling 1898“ (A. K. Bang levede fra 1805—1897). Der fortælles her S. 36 (Bang var en passioneret L'hombrespiller): Var der faa Trumfer paa Haanden, hed det: „rari nantes in vasto gurgite“. Den første Bête, der blev sat, ledsagedes ufravigeligt af et: „De første Skridt paa Lastens Bane“; ved den næste hed det: „Atter en Cypres i Laurbærlunden“ — der spilledes dengang altid Regnskabs-l'hombre. Ved prøvende Udspil lød Ytringen: „Man kan aldrig vide, hvor Haren gaar, sagde Kjærlingen, hun spændte Snaren i Vasken“. Naar Stikket gik til ham i Baghaanden, hørtes et triumferende: „Hinter dem Berge wohnt auch Jemand“. Eller: „Kom til mig, sagde Vorherre til gamle Ane“ (kun det sidste Udtryk er mig bekendt, det hørte jeg tidt i Haandværkerforeningen i Aalborg i Halvfemserne). Med Vemod konstaterede han, naar hans Kort vedvarende var slette, „at han i denne Konges Tid ikke havde haft et sort Es paa sin Haand“.

FRA SPROG OG LITTERATUR

HVORDAN TALTE MAN PÅ HOLBERGS TID?

1.

Den store vanskelighed ved studiet af svundne tiders sprog er som bekendt den at vi kun har sproget overleveret i skreven form, en form vi så, som en anden gåde, må søge at råde så godt vi kan, for at nå frem til erkendelse af sproget således som det har været talt.

Kun i heldige tilfælde har vi fra tiden selv oplysninger om hvordan sproget taltes, i samtidige grammatikeres angivelser, eventuelt i lydskrevne prøver af sproget. Det sidste er i reglen det bedste, fordi vi herved får udleveret et stykke sammenhængende tale at arbejde med; det vil kun overgås af de fonograf- og grammofonoptagelser hvori vor tids tale vil blive bevaret for eftertiden.

Når det gælder det danske rigstalesprog i ældre tid, er vi temmelig ilde stedt med hensyn til sprogprøver. Man opnoterede i reglen kun hvad der i én eller anden henseende skurrede i ørerne, og vi har derfor fra det 19. århundredes første halvdel en række prøver på dialektalt sprog og københavnsk såkaldet „gadesprog“. Men vi er ude af stand til i enkeltheder at forestille os hvordan vort almindelige rigssprog har lydt f. eks. i Oehlenschlägers og Rahbeks mund.

Vi har dog en enkelt prøve på talesproget i begyndelsen af 19. århundrede, nemlig J. Hornemann Bredsdorffs Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Retskrivning 1817. Denne prøve, af en fremragende sprogmand, er et vigtigt aktstykke for studiet af datidens sprog, men desværre er prøven temmelig kortfattet, og vigtige fænomener som stød og tryk er ikke kendetegnet.

Springer vi 100 år længere tilbage i tiden, er vi endnu vanskeligere stillet. Vi har ganske vist i Høysgaard (omkr. midten af 18. årh.) en original sprogbehandling hvis værker ikke kan vurderes højt nok. Men med hensyn til rigstalesproget er hans værker ikke af så stor betydning som man kunde tro, fordi Høysgaard var jyde og hans udtaleangivelser i mange tilfælde ikke kan tages til indtægt for rigssproget.

Holbergs og Holbergtidens talesprog er et så godt som uudforsket kapitel i det danske sprogs historie. Formodentlig har den norskfødte Holbergs sprog på adskillige punkter afvejet fra datidens almindelige rigssprog, men så længe vi ikke véd nøjere besked om dette sidste, er vi heller ikke i stand til at påvise Holbergs sproglige særpræg.

Omkring 1700 var de danske grammatikere mest optaget af hvad der angik retskrivningen (og man skelnede sjældent mellem bogstav og lyd) samt af det etymologiske. Kun undtagelsesvis og indirekte

giver de oplysninger om hvordan man udtalte ordene. Der fandtes dog åbenbart andre sproglagttagere end dem vi møder i de trykte grammatiske arbejder, og det er om en af disse der skal fortælles lidt i det følgende.

2.

For en del år siden var jeg så heldig blandt Det kongelige Biblioteks anonyme håndskrifter at træffe på ét der, til at begynde med, pådrog sig mit mishag, fordi det var i så stort et format („folio maximo“) at jeg for at læse hvad der stod øverst på siden næsten måtte ligge på maven henover håndskriftet. Men jeg havde ikke kigget ret længe i det før jeg glemte ulemperne ved formatet. Jeg opdagede nemlig hurtigt at der her i dette hidtil upåagtede manuskript (Gl. kgl. Saml. 789 fol.) levede en dansk sprogmand der også måtte siges at være af format. Skriftet, der er fra 1727, indeholder et forslag til en ændring af retskrivningen, således at denne nærmedes til det talte sprog, for, som forfatteren siger, „det er jo i sig selv en vrang, bagvendt, forventt, forvirret, lumpenagtig og¹ unaturlig handel, og et ufornuftigt forhold at skrive en bøgstav, men tale en anden, eller at skrive 2de eller 3de bøgstaver, og allene tale en bøgstav. Sânt (o: sådant) forvirret tøieri (døg det skal passere for nåt (o: noget) som er kunstigt og subtilt i sig selv) er de Lærde (som sō kaldes) skyld i; hvor i alle har låt sig forføre alleveine.“ Forslaget er sendt til kongen og indledes med disse ord: „Tel dæn Allæræddælste og Stormægtigste Monnark og Kønge Kønng FRÆREK dæn fjærde av Guds nō Kønge tel Danmark og Nørre, di Vændær og Gotær; Hærtug tel Slesvig, Hølstæn, Stormærn og Ditmærskæn; Greve tel Øldænbør og Dælmænhørst, vør Allærnødigste Kønge og Hærre, de Gemene Bæstes Får og Førsvar, samt hær i sær at tale de Danske sprøgs store Hjælpær og Oprættær.“

Forslaget er meget grundigt udarbejdet, og, som man ser, er håndskriftet skrevet med den retskrivning som forfatteren ønsker indført (dog ikke konsekvent gennemført). Til medlemmer af en bedømmelseskommité for forslaget beder han kongen udnævne følgende kendte litterater: Morten Reenberg, Arne Magnusson, Hans Gram og Ludvig (forfatteren skriver: Lodvig) Holberg.

Når forfatteren har ønsket at være anonym, har det nok haft sine gode grunde. Det har sikkert på denne tid ikke været helt farefrit at fremsætte så revolutionære tanker som dem forfatteren her giver udtryk for, selv om det er på et, for et moderne syn, så neutralt område som retskrivningen.

I hvert fald har forfatteren (der måske ovenikøbet har været kongelig embedsmand) frygtet for følgerne af sin radikalisme, hvad der fremgår af efterskriften, hvor han, idet han, meget apropos, slår over i den dengang gængse retskrivning, beder kongen om at han „maa hafve fuld frihed oc Naade til at haffve skreffvet med, ret som min allernaadigste Fader allerede hafde Self allernaadigst befahlet ham det, oc tillige giffvet ham en fri penn i handen, helst hand skriver fridt oc utvunget, det han med en god Samvittighed heller icke anderledes

¹ Med det græske bogstav ω betegner forfatteren å-lyden.

kand om Publikum skal ellers ha nogen ret gaffn oc opliusning; ti NBI dend Sandhed som er tvungen duer kun lidt, och den penn som er indschrencket, opliuser icke som den bør.“

Forfatterens anonymitet er yderligere garderet ved at han ikke selv har skrevet håndskriftet; han har haft en lejet skriver dertil, som det har taget fra 27. jan. til 1. maj at skrive og konferere det — oplyses det.

Forfatteren er endnu ikke afsløret, men det er næsten utroligt at en sprogmand med så store kundskaber som han her lægger for dagen, ikke på anden måde skulde have gjort sig bemærket, og en nøjere undersøgelse vil forhåbentlig føre til et resultat.

3.

De følgende bemærkninger er af spredt og foreløbig karakter, nærmest skrevet for at vække lidt interesse om håndskriftet. Jeg gjorde en passant opmærksom på det i en artikel i *Acta philologica scandinavica* VI. 99 (1930). Omtrent samtidig med mig fandt Marius Kristensen, såvidt jeg husker via en bemærkning i Dyrlands papirer, frem til håndskriftet; han excerperede lidt af det, men tabte interessen for det, da forfatteren syntes at være nordmand. Efter at jeg havde henvendt opmærksomheden på hs., er det blevet studeret af professor Kolsrud hernede og i Oslo, hvortil hs. for tiden er udlånt. Af den grund har jeg ikke kunnet verificere mine gamle excerpter.

Forfatteren har kendskab til det dansk-norske sprog som det tales i de norske byer; han kalder det en dårlig blanding af norsk og dansk, og har iagttaget at kun den særnorske akcent har holdt sig i sin renhed. Det rene norske sprog finder forfatteren, og med rette, i bygdemålene, og også til dem viser han stort kendskab. Han foretrækker sproget i Trondhjem, til hvis skole han åbenbart har haft tilknytning, enten som elev eller lærer. Han oplyser f. eks. at eleverne dér kalder deres skolemad for „mut“.

Han er også godt kendt med jydsk, og nævner undertiden fynsk og skånsk. Københavnsk tager han i forsvar; københavnske udtaleformer som *eien* (egen), *eientlig* (egentlig), *tein* (tegn), *lœin* (løgn) osv. mener han er korrekte, og han bruger dem selv. Derimod tager han afstand fra københavnsmer som *mœiet* for meget. Han har, blandt meget andet, lagt mærke til at den københavnske ungdom siger *gorde* (= gjorde). Først og fremmest er han dog en god kender af det almindelige rigstalesprog. Dette skulde have sit hovedsæde i Kbh., siger han, men han klager over at sprogbrugen i hovedstaden ikke er så fast som den burde være, hvad der efter hans mening skyldes den store folkeblanding i byen. Iøvrigt er dette „rette“ sprog ikke bundet til noget bestemt sted. Det er fællessprog for alle dem — ligegyldigt i hvilken „provins“ de er fødte — der gør sig umage for at tale den norm der er givet af de mennesker der er født i den „fornemste“ del af riget. Om de norskfødte danskeres sprog lyder dommen således: „det er oftest sø beskaffet med de Norske når de kommer her til Danmark, da de vil strax tale Dansk, at de forventer bøde deres eiet og det danske

spræg, og forvirrer sig selv sø dybt i sø møder, at de taler fast ei et ord mere ret av de bemeldte 2de spræg.“

Selve retskrivningsforslagene er uden større interesse for os nu, derimod kan de utallige oplysninger han giver om tidens talesprog, blive dansk sprogforskning til uvurderlig nytte.

4.

Hvordan har man så talt i begyndelsen af 18. århundrede? Dette spørgsmål kan naturligvis ikke besvares udtømmende på grundlag af dette håndskrift, men forskellige hovedtræk kan dog fastslås.

Det vigtigste er dette: talesproget på Holbergs tid stod allerede i det store og hele på samme standpunkt som nu. Moderne former som man på forhånd vilde tro var meget yngre, angives i massevis i håndskriftet. Dette virker overraskende. Vi er jo så vant til at forestille os sproget som en stadig udvikling hvor nyt skabes og gammelt udskydes. Vi er tilbøjelige til at overse de konstante elementer, og glemmer ofte at også stilstand og tilbagegang under særlige forhold kan præge en sprogudvikling. På alle hovedpunkter svarer det sprog vi finder i håndskriftet til det vi taler i dag. Man har allerede dengang haft alle de korte vokaler åbnede, altså f. eks. udtalt skrift som skreft, stymper som stømper, lukke som lokke, hen som hæn, sprog som spræg, man har udtalt det som de (i højtideligt sprog: dæt), og de som di. Gøgler har lydt gøjler, segl udtaltes sajl; j-lyden har været stum i kjende, gjælde osv. „i den rene danske udtale“. Man har sagt la, sa for lagde, sagde; vejr og fjer har været udtalt vær, fjær, medens veir angives som jysk udtale og „ei ret dansk“. Man har sagt go (= god), følle (= følge), si (= sige), bli (= blive), ble (= blev), vorres (= vores), sor (= sorg), kor (= kurv), gol (= gulv), hal (= halv), foden (= fogden); man har brugt sikken en, sikket menneske, sikke nåne (o: nogle). Og der kunde nævnes meget mere.

På mange punkter står dog det sprog der afspejler sig i håndskriftet på et videre fremskredet udviklingstrin end vort nuværende talesprog, og viser former vi må ned i det mere vulgære sprog for at finde nuomstunder, hvis ikke formerne er helt forsvundet. Rigstalesproget har åbenbart i de sidste 200 år stået i stampe, og er på en hel del punkter — ved indflydelse fra skriftsproget — gået tilbage til ældre former og har fået „papirformer“ ind. På håndskriftets tid sagde man ikke blot følle (= følge), dølle (= dølge), men også bølle (= bølge) og svælle (= svælge). Man sagde kissebær, tisdag og læve (= leve). Man sagde ska (= skade), træ (= træde), forby (= forbyde). Man havde former som stæle (= stjæle), dævel (= djævel), farre (= farve), ar (= arv), arring (= arving). Nogle udtaltes nåne, og formen nogle er „ei Dansk, men en forvirring av en vis mundart.“ Haft udtaltes hat, disse udtaltes som desse og mit, dit, sit som met, det, set. Borgere hed borrhære. Denne tendens i vort talesprog til at nærme sig skriftbilledet ses særlig tydeligt ved udtalen af navne. Ifølge håndskriftet udtaltes Frederik som Frærek, Jesus Kristus som Jeses Krestes, Norge hed Norre, og dens hovedstad var Kristjanje. De byer vi nu kalder Pederstrup, Svenstrup og Taastrup, hed

dengang Pêrsrup, Svensrup og Tosrup. Det hed Spanjen, Assien, Altene (= Altona), og om den kendte Lillebæltsby hedder det: „man har skrevet bøde Fridericia og Frideritz, da ingen av delene er ret dansk, men Fræris' er allene ret Dansk.“

Også fremmedord udtaler vi nu mere skriftret end man gjorde dengang. Da hed det f. eks. abselut, professor, regelere, tittelere, kases (= kasus). Forøvrigt er forfatteren ingen ynder af fremmedord, og man mindes Holberg når man læser følgende: „det Tyske ord von kunde og ligesø burde Danske folk som vilde passere for retskafne mend, skille sig ved i deres navn,“ og: „det fremmede har altid vært os meget rart og behageligt, og mig synes, at vi har deri ligesom bildt os in vi var pø moden.“

Det eneste punkt af betydning hvor håndskriftets former afviger fra moderne talesprog er i vokalerne længde. Forfatteren angiver således lang vokal i ord som hav, fad, fred, smal, dog med en del vaklen. Her har vi formodentlig et indslag fra norsk, og dette betyder vel så igen at forfatteren enten er født eller opvokset i Norge, men har levet resten af sit liv i Danmark. Hvis dette bekræftes ved en nøjere undersøgelse, har forfatteren altså haft en sproglig udvikling der er parallel med Holbergs og samtidig med denne. Håndskriftet bliver så ikke blot en kilde til studiet af datidens almindelige talesprog, men også til studiet af Holbergs særsprog.

Der var jo ikke så få af datidens fremtrædende mænd der stammede fra Norge, men den som mistanken især samler sig om, er Hans Oluvsøn Nysted (Neapolitanus).

4.

Det store, omhyggeligt skrevne håndskrift er, som sagt, indsendt til kongen, der sikkert ikke har reageret; det er ligeså stille blevet lagt til side, og den ukendte lærde, der, som han siger, havde nedlagt nogle tusinde dages arbejde i det, har sikkert aldrig fået svar på sin henvendelse. Fra Gehejmearkivet er håndskriftet gået over i det Kgl. Bibliotek, og her ligger det stadig og venter på at blive udgivet.

Aagø Hansen.

EJENDOMSMÆRKET VED GEOGRAFISKE NAVNE OG INDBYGGERNAVNE

Brugen eller Ikke-Brugen af Ejendomsmærket ved geografiske Navne og Indbyggernavne hører til de Områder, der næppe er nøjere undersøgte i dansk Sproglære. Reglerne er mærkelige, stundum ikke stemmende med, hvad vi vilde kalde rimelig Logik.

A. Geografiske Navne.

Landsnavnet synes normalt at føre Ejendomsmærke. Jfr. Jellingstenens Danmarkar-bót og nyere Samsæt Danmarks-strædet, Danmarks-Samfundet, Danmarks-Posten.

Flerherredsområder af øverste Klasse forbliver usammensatte, har derfor i sådan Funktion ingen Brug for Ejendomsmærket. Således:

Selund > Sjælland (ikke Samsæt, men lydlovlig Overgang *-und > and*), Fyn. Således også Syslet Ty og det til Syssel svarende Område Bleking; endvidere Angel og Toheredsområdet Falster. Skån-ey var vel allerede Samsæt i klassisk Tid, jfr. lat. Scadin-ania. Islandsk Borgundarholmr med Ejendomsmærke kommer vel på Islandskens Kappe; de indfødte siger Borring-holm, der vel udgår fra Indbyggernavnet. — Indgår Navnene av øverste Klasse i lokale Samsæt, får de Ejendomsmærke: Sjællands-odde, Fyns-hoved; dog optræder ved Siden deraf også et Fyn-næs, Føns. Det mærkelige Sysselnavn Omungær sysæl er vel genitivisk, udgående fra et Egnsnavn *Omung; derimod hedder det Jalung sysæl uden Ejendomsmærke. I Tilfælde som Barwith sysæl, Warwith sysæl, Ellæm sysæl kan Ejendomsmærket være slutt av det følgende s i sysæl. Wandle-, Thythæ-, Harthe-, Abo sysæl indeholder vel et Stamme- eller Egnindbyggernavn i gen. pl.; i yngre Tid har vi dette Forhold påviselig ved Bar(i)nge Syssel, der avløser Barwith sysæl; jfr. Borring-holm.

En- og Toheredsområder får ofte Ejendomsmærket: Ods-, Arfs-, Horns-, Smørens-, Stethyums-, Byauærscogs-, Skyppings-, Walbys-, Høx-, Harthakers-, Wætlands-, Færs-, Skøts-, Hæmmings-, Sunds-, Horns-, Horns-, Rythings-, Fyallans-, Rinds-, Hids-, Wangs- Jarlæz-, Høthærs-, Wiz-, Slæs-, Wyriks-herred. Hærhen regner jeg også 4 Navne på -ø: Sams-ø, Mors-ø, Als-ø, Svans-ø. De, der ender på -æ, skal vel opfattes som gen.pl.: Løghæ etc. Hvor Ejendomsmærket -s ikke er avhjemlet, foreligger ofte tungere Samsæt som Flackebyærg, Mæthæls-holm; Former som Harthakærs- og Byauærscogs hæret er nærmest Undtagelser.

Mindre og små Øer forbliver i Folkemålet ofte til den Dag idag usammensatte: Fur, Liv, Jegind, Borren (< Burgund), Tund, Stryn, Røm. Skriftsproget tilføjer meget ofte -ø: Livø, Jegindø, Tunø, Strynø, Rømo¹; for Sire Sejro, for Liude Lyø, for Erri Ærø. I enkelte Tilfælde er kun Samsæt avhjemlet, f. Ex. Fanø. Genitivisk Samsæt er udelukket; Former som *Livs-ø, *Jeginds-ø, *Borrens-ø, *Tunds-ø, *Stryns-ø, *Røms-ø foreligger ikke. Når Ejendomsmærket findes ved Småøer, turde det udgå fra Personnavne: Eskils-ø, Vigels-ø, Brands-ø (jfr. Vifils-ey i „Hrolf Krakes Saga“).

Bygder kunde vel oprindelig få Ejendomsmærket, at dømme efter „Knytlingasagas“ Skoöborgar á, som vel er taget fra Dansk. Nutil-dags kender jeg kun to Exempler, Hovedstaden Kjøbenhavn med Kjøbenhavns Universitet og Kjøbenhavns-posten og Fladstrand med Fladstrands Østers. Ellers er det en fast Regel, at danske Bygdnavne forbliver ugenitiviske: Skodborg Å, Roskilde Rejer, Ålborg Akvavit, Frederikshavn Avis, Frederikshavn Social-Demokrat, Eskjær Hovedgård. Kun kan Ejendomsmærket indtræde, hvor det tilføjede Led ikke er særlig geografisk; således skrev jeg engang en Artikel under Titlen „Eskjærs Mytologi“. — Udenlandske Navne får derimod Ejendomsmærket: Bergensbanen, Hamborgs Universitet, Berlins Universitet. Man kan kanske sige London Universitet; det kommer av, at det på Engelsk hedder London University. Kanske også Göteborg Højskole; det hedder jo på Svensk „Göteborg Sjö- och Handelstidning“, medens ellers Ejen-

¹ Rymo allerede i V. Jb.

domsmærkets Tilføjelse er almindelig på Svensk. (Dærfør er, siden Halland blev svensk, Halmstath hæret og Aræstath hæret blevet til Halmstads härad og Årstads härad).

Gårde synes ikke at følge nogen fast Regel. Det hedder skiftevis Dalsgård, Skovsgård, Lundsgård og Dalgård, Skovgård, Lundgård, uden at jeg kan finde nogen Motivering for den forskellige Brug.

B. Indbyggernavne.

Typen *-far*, der oprindeligt tilkom større Områder, er i den ældste, men kun udenfor Danmark optrædende Avhjemling, ugenitivisk: burgundisk Burgundo-farones; dærfimod synes Ejendomsmerket at optræde ved engelsk Lindis-fare. På Dansk er Typen vistnok altid genitivisk: Sjællands-, Lålands-, Lavinds-, Hallands-, Blekings-, Gullands-farer.

Typen *-bo* ved Sysler og større Øer er fast ugenitivisk: Vendel-, Ty-, Himmer-, Salling-, Angel-, Fyn-boer. Det synes at være ligeså på Svensk; dog kender jeg en Form som Vads-bo, der tyder på et Indbyggernavn *Vads-boar.

Typen *-ing* ved Herreder fastholder Ejendomsmerket, i Modsætning til *-ing* ved Bygder: Odsinger, Færinger, Rindsinger, Samsinger, Morsinger, Alsinger. Ligeså Typen *-bagge*: Stevns-bagger, og *-bo* ved samme Navn: Stevns-boer. En enkelt Gang forekommer Gydís-bo for det sædvanlige Gything, der indeholder Indbyggernavnet Göingar el. Gønger.

Typen *-ing* ved Bygder er ugenitivisk: Lindinger i Linde, Lemminger i Lem, Gæ(r)slinger i Gårsløv, Bjesinger i Biersted, Stenstringer i Stenstrup. Ligeså *-bo*: Rerupboer, Grønningboer, og ved bittesmå Øer *-batting*: Fejbattinger.

Hvad der synes noget ulogisk, er, at Ejendomsmerket hersker ved Storområdetypen *-far* og ved Herredstypen *-ing*, men dærfimod ikke ved Sysseltypen *-bo*, der dog i Rang står over Herredstypen *-ing*; det skulde jo egentlig hedde *Fyns-boer, svarende til Sjællands-farer. Men altfor strængt må man jo ikke gå i Rette med Sprogudviklingens Brist på Logik. Ialfald er det klart nok, at Dansken på forskellige Punkter gør et overraskende skarpt Skel mellem forskellige Størrelsesklasser.

Gudmund Schütte.

NORDISK SPROGRØGT

Vort nordiske Modersmdl. Ved Dansk Forening til nordisk Sprogrøgt. Kbh. 1942. Gyldendal.

Som omtalt i pressen, er der for godt et aar siden oprettet en ny forening, „Dansk Forening til nordisk Sprogrøgt“. Denne forenings virke falder godt sammen med den stadig mere levende følelse af, hvor uhyre stor betydning et nært samarbejde paa alle omraader vil have for de nordiske folk.

„Dansk Forening til nordisk Sprogrøgt“ (for nemheds skyld kunde den vel kendetegnes D. F. N. S.) har endnu kun gjort det første indledende arbejde; men dens virksomhed, der jo vil blive fortsat og udvidet, fortjener fra første færd levende interesse i de videste kredse af vort folk.

D. F. N. S.'s første lille skrift, „Vort nordiske Modersmål“ er allerede udkommet i 2. oplag og er blevet modtaget med velvilje af under-

visningsministeren og partiformændene paa rigsdagen; foreningen kan altsaa lige fra førstningen glæde sig ved medvind.

I det følgende skal der foretages en gennemgang af det lille hæftes indhold. For at forebygge misforstaaelse vil jeg allerførst bede læserne agte paa følgende udtalelse i indledningen: „Vi stræber ikke efter nogen sammenblanding af de nordiske sprog“. Længere fremme siges: „Dog er vort sigte ikke rent puristisk eller sprogrensende“. Her kan man spore en vis ængstelse for, at læserne skulde tænke sig en samling yderliggaaende sprogrensere eller *purister*, det gængse, lidt haanlige udtryk hos dem, der finder al sprogrensning temmelig taabelig. En varsom, taktfuld sprogrensning er imidlertid ikke af det onde; men derom senere.

Første afsnit omhandler retskrivningen. Noget ønske om, at stavningen skal følge den gængse udtale, fremsættes ikke, tvært imod. Men udformningen af enkelthederne heri maa, som der skrives, udsættes til bedre tider. Derimod er man blevet enige om 1) smaa forbogstaver i navneord, 2) *d* i stedet for *aa* og 3) ordet *af* staves herefter *av*. — De smaa forbogstaver i navneord har jeg længe været tilhænger af ligesom særdeles mange andre af lærerstanden. Men gentagne ønsker om indførelsen af de smaa bogstaver i navneord er blevet mødt af træg uvilje, ja haan over lærernes dovenskab. Man tillagde os nemlig det motiv, at vi vilde have det lettere at rette stile, mens den sande grund var ønsket om at gøre det lettere for børnene at undgaa fejl. Enhver tale om, at vi for tydelighedens skyld ikke kan undvære de store bogstaver i navneord, gælder til Wandsbek. Klarer f. ex. Eng-lændere og Fransk-mænd sig ikke udmærket med de smaa bogstaver? — Spørgsmaalet om *d* kontra *aa* interesserer os Danske ærlig talt ikke det mindste; man øjner ikke fordelene ved ændringen, og ingen faar sig til at tro, at en Nordmand eller Svensker har sværere ved at forstaa en dansk bog, fordi vi skriver *aa*. — Med hensyn til at ændre *af* til *av*, maa det medgives, at *af* i sammensætninger altid udtales *av* (avgift, avskrift, avtage). Naar *af* staar alene, høres dog meget tit *f*; men hyppigt høres bare *a'* (den bog har jeg faaet *a'* min far).

Om *udtalen* vil alle fuldt ud kunne slutte sig til, at den jaskede udtale maa modarbejdes i skolerne af al kraft — unægtelig en meget svær opgave. Dog maa her fremhæves en kendsgerning, som D. F. N. S.'s medarbejdere utvivlsomt er fortrolige med, at jævnløbende med den jaskede udtale er der dog i dannede kredse en tydelig stræben efter en mere bogstavret udtale, end tidligere slægtled kunde rose sig af. *Bojer* og *bojeskov* er saa godt som forsvundet for *bøger* og *bøgeskov*, ligesom det tør siges, at det paatalte *komand* ikke høres saa meget som *kømand*. Ligeledes er *ogsaa* ved at trænge *osse* noget i baggrunden. Iøvrigt er der nu en gang særegenheder i dansk udtale, som vil forblive, rent bortset fra ønsket om, at vore nordiske frænder maa komme til at forstaa os saa godt som muligt. Udtalen *hadde* vil næppe vige for *havde*, som har et noget pedantisk præg over sig, og om *mig*, *dig* og *sig* gælder det samme i endnu højere grad. Vort bløde *d* [ð], som vi har fælles med Islandsk, mens det ikke findes i Norsk og Svensk, kan vel ogsaa frembyde nogen vanskelighed, og vort bløde *g* (f. ex. kage, vige) kan maaske ogsaa lyde noget sært i norske og svenske øren. Der kunde

vel fremdrages flere særegenheder i dansk udtale; men ingen kunde dog derfor tænke sig, at vi for Nordmændenes og Svenskernes skyld skulde gaa over til ligefrem lydskrift, hvorved vort skriftsprog vilde blive nærmest ukendeligt for menigmand. Hvorfor man i det udsendte hæfte foreslaar at vænne sig til at udtale *jeg vilde* (*at ville*) med skarpt *i* fremfor *e*, er helt ufatteligt. Verbet *ville* udtales nu en gang [velo] i Rigsdansk; det andet lyder helt unaturligt.

Vi kommer nu til „Vort nordiske Modersmåls“ *ordlister*. Her vil jeg strax bede læserne lægge nøje mærke til udgiverens udtalelse side 6: „Det skal med største tydelighed fremhæves, at det ikke ligger i vor tanke, at ordene i de tre første grupper i almindelighed skal *erstatte eller træde i stedet for* de ofte almindelig gængse danske ord, som er opførte som enstydige med dem — — —“. Vi foreslår blot, at opslagsordene i vore lister og de dermed beslægtede ord (disse er sat med kursivskrift) må få *en langt mere fremtrædende plads i vort danske omgangssprog end hidtil* og derved danne *bro mellem dansk på den ene side og norsk og svensk på den anden* — — —“. De, der maaske vilde tro, at brugen af listernes ord skulde betyde afskaffelse af en mængde andre almenkendte danske ord, kan altsaa spare sig deres ængstelse. Det tilstræbes ingenlunde at indsnævre vort ordforraad eller gøre det fattigere — tvært imod. Kun foreslaar udgiverne, at de ord, som er mærkede med et † og kursiverede, „*bør trænges stærkt tilbage i dansk eller eventuelt helt udgå af dansk*“. „Gruppe IV består derimod næsten udelukkende af nordiske avlæsningsord for sådanne mere eller mindre uønskede glosser i vort modersmål“. Denne gruppe kommer vi da naturligt tilbage til ved omtalen af sprogrensning.

Læser man nu de tre første ordlister igennem, vil man finde en rigdom af fortrinlige og slet ikke „afdøde“ ord, som det med god grund kan anbefales at indføre i omgangssproget jævnsides med andre i vore dage hyppigere brugte. Det er ikke hensigten at opramse alle disse ord. Derimod vil jeg tilskynde sproginteresserede mennesker til at skaffe sig det lille hæfte. Det er ikke kedeligt, og det vil senere blive fulgt af flere lignende smaa skrifter. Af gode ord, som er blevet „afstøvet“ og fremlagt til skue i gruppe I, skal her kun nævnes enkelte: brydsom, fattes, foreteelse, kundgøre, opfostring, røgt, sysle. — Men nogen kritik kan naturligvis ogsaa rejses. Man er i dansk saa sky for dobbeltvokaler, men uden føje; Hollænderne bruger dem rask væk. Skriver man ordet *men* (skade, fortræd), burde det, tykkes jeg, skrives med dobbelt *e* ligesom talordet *een*, og *vis* = kløgtig bør have formen *viis*. Omvendt vilde vi gøre vel i at følge svensk stavning med ordet *vis* (sikker) og skrive *viss*. — Faa vil kunne lide formen *stræve*; vi siger paa Dansk *stræbe* med tydeligt *b*. Formen *stræve* forekommer vel i landsmaal, men er uskøn og lyder underlig ladt. At „*stænge* en forretning kl. 18“ vil næppe vinde tilslutning; ellers er *stænge* meget brugeligt i andre forbindelser. At *ukrudt* bør forsvinde, skulde alle helst kunne blive enige om; men *ugræs*, som ikke helt sjældent ses, er ikke en absolut heldig afløser, da mangt et *ugræs* jo slet ikke er *græs*; *wild-plante* vilde være en langt bedre form. Selvom *æde* er et gammelt levn i kirkeligt sprog, tør man ikke vente, at nutids Danske vil bruge det, undtagen om dyr og ellers kun i pejorativ (nedsættende) betydning.

Gruppe II. Som det indledende siges, ligger ordene her vor tid fjærnere eller er ved at forsvinde af det almindelige sprog. *Age* vil nok lyde fremmed for mange Københavnerne; derimod vil landboere sikkert godt kendes ved det. Vi bruger alle ordet *nogenlunde*; men *anderlunde* lyder søgt, og sandsynligvis vil man ikke kunne træffe det uden i poesien. En tid blev *farsot* ret ofte brugt, men forsvandt desværre igen; det vil dog være en ypperlig afløser for det udanske *epidemi*. *Fly* = skaffe, række (noget) har jeg hørt paa Fyen; det burde vinde indgang i almensproget. Som det ses af eksemplerne, er *frisk* (rask, sund) ingenlunde ukendt. I tilslutning hertil vil jeg lægge et godt ord ind for brugen af det svenske *tillfriskning* (dansk tilfriskning) = rekonvalescens. *Frænde, gisne, gisning, helsen, jorde og jordefærd* m. fl. er fortrinlige og bruges til dels ikke sjældent. *Huskud* vil vist ikke vinde tilslutning; det lyder for Danske underlig fremmed, og kan man tro paa, at *mon* (gunstig lejlighed, grad, maal) vil have nogen synderlig fremtid for sig? *Stu* forekommer overflødigt; vi har jo og kender alle *snu*. *Sæt* kan godt tages med; men udtrykket „på sæt og vis“ er særlig svensk, ikke dansk.

Gruppe III indeholder ord fra Norsk og Svensk; dog ofte fandtes de tidligere ogsaa i Dansk. — Et *flyv* (aeroplan) er et nemt, kort ord, som anbefaler sig selv. *Holde paa og lynne* er efterhaanden ved at blive kendte ogsaa i Dansk og fortjener at finde videre udbredelse. *Løppe* (skivej, skirute) har næppe nogen udsigt i Dansk. En række tiltalende ord: *lønløs, lønsom, madsal, medgive, mistag* m. fl. kan ikke misforstaas, og vil i tidens løb nok vinde tilhængere. Noget tvivlsommere stiller det sig med *omtykt* og især med *raabarket*. Glædeligt er det at se ordet *styrelse*; forhaabentlig vil det snart tage livet af *bestyrelse*. Udtrykket *undre paa* kendes naturligvis af enhver, der er fortrolig med Norsk og Svensk; men at ville indføre det i Dansk er et mistag; det vilde fremkalde idelige misforstaelser.

Gruppe IV. Ordene heri hører ind under begrebet *sprogrensning*. Da der blandt Danske findes en ret udbredt modvilje eller i alt fald interesseløshed for sprogrensning, vil det formentlig være paa sin plads som indledning at fremføre for læserne en lille redegørelse netop herom.

Store folkeslag har raad til at optage saa at sige revl og krat fra fremmede sprog, og dog bliver deres eget sprog og kultur ved at beholde sit særpræg. *Latin* optog en mængde græske ord, men blev dog ved at være sig selv. *Engelsk*, som i tidens løb er dannet ved sammenblanding af flere udefra kommende sprogelementer, er paa grund af Englands vidstrakte herredømme blevet et verdenssprog. Her er der ikke tale om sprogrensning, tvært imod; fra alle verdens kanter strømmer fremmede sprogs ord ind og bliver gæstfrit optaget i *Engelsk*, hvis man da har brug for et nyt udtryk. — I *Fransk* er der kun i ringe tal indvandrede ord fra fremmede sprog. Noget anderledes er det med *Tysk*. Men da nationalfølelsen ved Tysklands samling til eet stort rige blev levende, blussede der en trang op til sprogrensning, ikke fordi udenlandske ord frembød nogen egentlig fare for det tyske sprog, men fordi man vilde vise, at man kunde være sig selv nok, og man oversatte derfor med større eller mindre held forskellige fremmede ord, f. ex. cykel, Fahrrad; billet, Fahrkarte; telegraf, Fernschreiber; telefon, Fernsprecher; automobil, Kraftwagen; politibetjent, Schutzmann.

Vender vi os nu til de smaa folk med eet sprog (man kan ikke her tale om Schweizerne eller Belgierne), da stiller sagen sig anderledes. Ikke saaledes at forstaa, at de smaa folk skulde bygge en aandelig kinesisk mur op for at holde al fremmed indflydelse ude. For det første vilde dette være umuligt, og i modsat fald vilde det gøre kulturen fattigere og derved virke skadeligt. Men de smaa folk kan ikke aabne døren paa vid gab for al verdens fremmede ord uden fare for, at deres sprog og kultur i tidens løb vilde miste sit særpræg, og følgen af ligegladhed paa dette omraade vilde gøre det lettere for en stor nation aandeligt at opsluge et lille folk.

Derfor bør vi være glade ved, at D. F. N. S. har taget den opgave op at ville værne om vort nordiske særpræg, og derfor bør vi ogsaa med velvilje se paa de ordforslag, der foreligger i gruppe IV. Blandt de mange forslag maa jeg indskrænke mig til at fremhæve nogle, idet det dog maa siges, at flere ord slet ikke er ukendte i Nutidsdansk: avgift, bolag, forstue, fremme, fremholde, gal, godbid, hørsal, malm, modbog, synsnævn, søværn, tildragelse, udrede, utøjlet foruden flere andre. — Enkelte forslag maa dog kritiseres. At *døde* en vixel, en udtalelse eller beskyldning er mindre vellykket; det bør hedde *dødkende* (se Dahl & Hammer Dansk ordbog for folket, s. 139). — I *styrteflyv* foreslaas *e* strøget; den svenske form har en bedre, kraftigere klang. Der kan nok tvistes om, hvorvidt *tvistemaal* er en god afløser i rets sproget; *tvist* svarer nærmest til skænderi (Hostrups „Familietvist“).

Under omtalen af smaa og store forbogstaver nævnes, at tiltaleordene bør skrives med stort forbogstav; ja, men hvorfor ikke ogsaa *Du*?

Med hensyn til *sprogrensning* tror vistnok mange herhjemme, at det er en *ny fremtoning*, et sværmeri hos folk, som „græsser“ langt ude paa sproggranskningens overdrev. Dette vilde dog være en stor vildfarelse. Den første sprogrenser var Eilschow, som i 1747 foreslog mange nye ord. Hans virke paa dette omraade fortsattes især af Sneedorff, og læserne vil sikkert undres over, hvor mange ord, som nu er almenkendte, der har disse mænd til fædre. Nogle eksempler vil oplyse dette: Bevæggrund, eftertænke, fordom, genstand, hørsal, indbildningskraft, omkreds, overflade, personlighed, selvstændighed, sjælelære, sædelighed, velanstændighed. Denne sprogrensning mødtes i førstningen med modstand og latter; men modstanden blev svagere og svagere, latteren forstummede, og et flertal af den tids nydannelser har nu fuld borgerret i modersmaalet. De danske landsmaal har givet store tilskud til rigssprogets ordforraad, og her har mange forfattere ydet et indsæt, som bør vurderes højt. — At være en virkelig god sprogrenser er en stor og svær opgave, og flere, som har forsøgt sig heri, har savnet øre for, hvad der lyder mundret og falder naturligt og ikke skabagtigt; derved har saadanne skadet sprogrensningen og i manges tanker givet den et noget latterligt præg. — Af den nyere tids sprogrenserer fortjener pastor Hans Dahl († 1921) at nævnes særligt som en yderst flittig og ivrig samler af gode danske og nordiske ord. I hans Dansk Hjelpeordbog (1875) er der en fyld af fortrinlige, vellydende afløser for fremmedord, og disse sidste er ogsaa i saare mange tilfælde blevet afløst, hvad allerede en flygtig gennembladen af ordbogen

vil vise. Ogsaa i andre skrifter (Vedtegninger til Dr. Skat Rørdams Bibeloversættelsesarbejde — Vort Kirkemål — Alvors- og Morskabs-læsning om Modersmålet o. fl.) har Hans Dahl givet værdifulde indsæt til et renere Dansk, i tilnærmelse til de andre nordiske sprog. At ogsaa han kunde være uheldig og skyde over maalet, er jo kun almenmennesskeligt; men i hele hans sproglige arbejde lyder der en genklang af hans smukke valgsprog: „For Korset og for Norden“.

Den danske presses mænd savner aabenbart i noget mon blik for værdien af et rent Dansk. I artikler og ikke mindst i meddelelser om idrætsstævner møder der en vrimmel op af fremmedord, som for usagkyndige gør det næsten lige saa vanskeligt at fatte meningen som af en lærd doktordisputats. Naturligvis har journalisterne nogen undskyldning deri, at deres arbejde skal foregaa med stor hast, og saa glider fremmedordene ind i teksten, ofte uden forklaring for den almindelige læser. Hvad mener man saaledes om ordene *hobby* og *gags*? Man kan ikke forudsætte, at alle er saa dygtige i Engelsk, at de strax veed, at *hobby* betyder *kæphest* og deraf tillige *mani for* eller *fritids-morskab*, eller at *gags* betyder *pludselige tilføjelser i en rolle*. Ogsaa fra krigsvæsenet dukker der i vore dage en stor flok fremmedord op, tiest uden oversættelse eller forklaring, og den menige læser lader øjet glide hen over dem og vil nødigt vedgaa, at han ikke forstaar dem (i alt fald ikke klart), aldeles ligesom de gamle kammerherrer i „Kejserens nye Klæder“. Der har været dagblade, som interesserede sig for rent Dansk, men fattedes udholdenhed. „Flensborg Avis“ skrev saaledes i nogle aar *ridehjul* og *hjultrytter* for cykel og cyklist, men opgav det igen, skønt de danske ord var mindst lige saa godt sproglig dannede som *Fahrrad* og *Radfahrer*.

Læserne paavirktes af pressen og gør af og til nar af forslag til afløsning af et fremmedord. Saaledes stod der en gang i et dagblad optaget nogle spottende udtalelser mod at oversætte *weekend* ved lørdags-hvil eller lørdagslov. Hvorfor skulde dette forslag grines ihjel? Jo, „for han er for aparte, og saa skal han nøfles“ („Den grimme Ælling“), og saa af een grund til: det er „finere“ at kunne vigte sig med fremmedord.

Men pressens og almenhedens stemning overfor en varsom, fornuftig sprogrensning bør rigtignok i fremtiden blive helt anderledes. — Derfor maa man ønske „Dansk Forening til nordisk Sprogrøgt“ fremgang og held til paa sit omraade at faa vendt vinden.

F. V. Dahl.

TIL E BINDSTOUW

I Historien om Jens Jensens Felttog (i E Bindstouw) findes den kendte Beretning om Slaget ved Rasseborre, der var det grumme Slag, Vagtmesteren ved fjerde Eskadron havde været med i; „men de ve Lybek war inno grommer, faa diæ maat di haal et i ni Dau aa kyør ud ow di Døe — de wa retten stræng faa di sølle Bæster“¹.

¹) St. St. Blichers Samlede Skrifter, Bd. 26 (1930) 89.

I Kommentaren — af Johs. Nørvig — til E Bindstouw i St. St. Blichers Samlede Skrifter¹ forklares *haal et* ved: „holde ud“. I P. Hansens Oversættelse af E Bindstouw (1895), 53 oversættes Stedet: „for der maatte de blive ved i ni Dage at kjøre ud af de døde“. Prof. Peter Skautrup gengiver i sin fortjenstfulde og smukke Udgave af E Bindstouw (1942), 70 den jydsk Tekst således: „for der maatte de holde det i ni Dage og køre ud af de døde“.

Meningen med Sætningen er uden Tvivl: „de måtte blive tilbage i ni Dage og køre ud af de døde“. Denne Mening har Blicher gengivet på Jydsk ved at bruge efter [*etør*], der godt kan udtales i den korte Form et'[ør] i en Forbindelse som den af Blicher brugte. Jeg husker i mit Barndomsmål (Skanderup Sogn ved Kolding) at have hørt en Sætning som: „Ka do hald et' mæ den Vun“ [kan du blive tilbage med denne Vogn], f. Eks. ved Kornindkørsel. I Farten snubber man sidste Stavelse [-ør] af i *etør*. Det samme har Blicher også gjort, med mindre der foreligger en Skrivefejl fra hans Side i den jydsk Tekst². Selv om dette skulde være Tilfældet, forandrer det dog ikke Meningen i Sætningen: at Krigerne måtte blive tilbage i ni Dage og køre ud af de døde.

I Sammenstødet med Kosakken siger Jens Jensen: „Do æ sue nærel!“³ Oversættes af Skautrup (S. 71): „Du er svært nærig!“ Meningen er: „Du er svært nærgaaende“, hvilket også er en korrekt Oversættelse, idet „nære“ er jydsk Komparativ af nær.

Endelig skal nævnes, at det udmærkede Omkvæd i Visen om Øwli⁴: „Saa søhdele, saa bløhdele“, har Blicher sikkert digtet under Påvirkning fra Hieronymus Justesen Ranchs Skuespil: „Karrig Niding“, hvor Jep Skald i 3 Akt, 3 Scene siger (vedrørende en Situation, der svarer til den, der skildres i sidste Vers af Øwlis Vise):

•Aldrig soff jeg saa sødelig,
Aldrig laa jeg saa blødelig.⁵

I Ranchs Fuglewise, Vers 30, har vi Linjerne:

•Naar Munden taler sødelig
oc Haanden klapper blødelig.

Begge Citaterne viser, at Ranch yndede disse Rim, der muligvis har et Folkevisevers til Forudsætning.

Blicher har uden Tvivl været fortrolig med den gamle Viborg Rektors Skuespil (så vel som med hans Fuglewise, jfr. DSt 1937, 95), og da han har skullet finde på et passende Omkvæd til den lystige Vise om Øwli, har han — måske i Digtningsøjeblikket ubevidst — kunnet anvende et Par Linjer fra Jep Skalds Vise i „Karrig Niding“. Blicher var meget heldig med sit Lån, idet Omkvædslinjerne i „Øwli han wa sæ saa løste en Swenh“ på fortrinlig Måde karakteriserer den prægtige Sangs Indhold.

August F. Schmidt.

¹ Bd. 26, 293. ² Jfr. Fejlen Øvli > Ejler i Visen: „Øvli han wa sæ saa løste en Swenh“. ³ Blichers Samlede Skrifter, Bd. 26, 90. Skautrups Udgave, 28. Jfr. Skautrups Udg. S. 71. L. 14 f. n.: jer > jeg. S. 96, L. 3 f. n.: dine > mine. ⁴ Saml. Skr. Bd. 26, 80. Skautrups Udg., 20. ⁵ S. Birket-Smith: Hieronymus Justesen Ranch's Danske Skuespil (1876—77), 308.

NOGLE FORVANSKEDE ORDSPROG OG TALEMÅDER

Først skal nævnes Tilfælde, hvor Omdannelsen ikke har sin Årsag i selve Udtrykket, men skyldes Analogivirkning fra et andet eller andre, der frembyder visse Ligheder dermed.

I Skolejargong hedder det ikke „hvor intet er, har (selv) Kejseren taht sin Ret“, men „— sit Skæg“ efter „strides om Kejserens Skæg“. På samme Måde har jeg set „at ta Tyren ved Hornene“ ændret til „— ved Hårene“, sikkert efter „— skue Hunden på Hårene“, men vel samtidig støttet af „trække én ved Hårene“. „En Ulykke kommer sjældnen alene“ har jeg flere Gange hørt som „én Ulykke —“ efter „én Svale gør ingen Sommer“, og hær har Forestillingen om, at det ikke er nok med én Ulykke ad Gangen, antagelig været medvirkende. Der kan også opstå noget helt nyt på denne Måde; således har „Renlighed er en god Ting“ med „Høflighed koster ingen Penge“ som Mønster frembragt det nye (ikke særlig sande) Ordsprog „Renlighed koster ingen Penge“. —

Så er der de Talemåder og Ordsprog, som ved at indeholde forældede Ord eller Ordbetydninger blir udsat for Ændring.

På Grund af at Glosen Boldgade er blevet uforståelig, har jeg i „på sin egen Boldgade“ set den ombyttet med det mere kendte „Voldgade“; sikkert er denne Ombytning oprindelig sket ved, at „Bold-“ simpelt hen er opfattet som „Vold-“. Efter at Verbet i „Ære den, som Ære bør“ ikke længer forstås som „tilkommer“, sker Omdannelsen til „Ære den, som æres bør“; men heller ikke en Forbindelse som „Ære den“ tilfredsstiller mere, og vi får da Formen „æres den, som (el. der) æres bør“ (s 6 b 8¹, varieret i „roses den, som roses bør“ b). Uden Tvivl medvirker hær en Følelse af, at Opgivelsen af det gentagne „Ære“ var en Forringelse, som oprettes ved at gennemføre „æres“. Derved kommer den første Passiv til at fungere som Optativ, hvad der er meget tvungent og usædvanligt (næppe mange Eksempler ud over det poetiske hos Grundtvig: Det kiendes paa os som Lysets Børn); for den umiddelbare Opfattelse lyder Udtrykket nærmest som et Spørgsmål. Enkelte, der har følt det utilfredsstillende ved dette Resultat, prøver da også at finde Vejen tilbage, men præsterer følgende Rekonstruksjon: Ære den, der Ære bør (b 2). —

Endelig kan det forældede og derfor ubekvemme ligge i selve Ordstillingen.

I „den er let at lokke, som efter vil hoppe“ har det foranstillede Adverbium ikke kunnet holde sig, men er hos de fleste blevet erstattet med et andet, der hører hjemme på denne Plads: „— som gerne vil hoppe“ falder glat, men til Skade for den gode Mening. Når Stillingen af det sidste Verbum i „æres den, som æres bør“ er blevet tålt, skyldes det naturligvis, at en Ændring til „som bør æres“ vilde forringe Rytmen stærkt og især ophæve den ypperlige Parallelstilling af „Ære“ eller som det nu hedder „æres“.

¹ s: Antal Eksempler, hentede fra Manuskripter, b: fra Dagblade.

ET KLASSISK CITAT, DER KOM I STØBESKEEN

De Wessels gamle Digt
ned fra Reolen tager.
Det lovligt var engang
for Smed at rette Bager.
Nu vilde tværtimod
man se sin Fordel ved,
om det var muligt, at
for Bager rette Smed.

•Ærbødigst.

Alle sammen kender vi jo Wessels herlige Digt om Smeden og Bageren, og der er i al Fald ét Sted deri, vi kan citere Ja kan vi nu også det?

Slår man op i Pastor Olfert Ricards „Kristus og hans Mænd“ fra 1909, står der på S. 127: „Gud slagter sin egen uskyldige Søn og »retter Smed for Bager« ligesom i Vessels Digt“. Og i sin lille Brevroman „Fru Gerda og hendes Moder“ fra 1915 skriver Kritikerens Sven Lange S. 22: „Men jeg skal gerne indrømme dig, at jeg rettede Smed for Bager, som der staar“.

Dette var den gejstlige og den verdslige Litteratur; herefter vender vi os til den politiske Sfære. 10. Oktober 1928 talte Thorvald Stauning i Rigsdagen om Privatbanken, og da han nævnte, at Handelsministeren, hvis Standpunkt han fandt rigtigt, havde måttet gå af, sa han (ifølge „Rigsdagstidende“): „Efter min Mening var det Smeden, der her blev rettet i Stedet for Bageren“.

Det Sted, hvor man finder de fyldigste Vidnesbyrd om Tidens almindelige Sprogbrug, er imidlertid Dagspressen. Foruden 11 anonyme Eksempler hærfra, jeg har samlet, kan vi støtte os på kendte Journalistnavne som Andreas Vinding, Leif B. Hendil, Ernst Eyser og Viggo Afzelius (2 Eksempler) samt Kontorchef Sv. E. Johansen og Overpakkemester R. E. Petersen: Alle er de enige om at rette Smed for Bager.

Endelig skal, da vi lever i Radioens Tidsalder, også et Bidrag af denne Art anføres. 14. Oktober 1942 talte Musikkonsulent mag. art. Kai Aage Bruun hær om Musikkens Grundbegreber og sluttede sig med et „at rette Smeden for Bageren“ smukt til de øvrige.

På Grundlag af det fremlagte Materiale (22 Eksempler, der spænder over en Menneskealder) kan det vistnok betragtes som fyldestgørende fastslået, at vi ikke har at gøre med nogen isoleret Forsnakkelse: „at rette Smed for Bager“ må være den ægte folkelige Form for Citatet, fast indarbejdet og vidt udbredt, selv i akademiske Kredse — i lidt friere, tit prosaisk omskrevet Gengivelse, som hos adskillige af de nævnte, „at rette Smeden for Bageren“ eller „man (han, jeg osv.) retter (rettede, havde rettet, må ha rettet) Smed for Bager“, se også Stauning-Referatet ovenfor. Flertallet, 13, samler sig dog om Formuleringen „at rette Smed for Bager“: det egenlige Wessel-Citat, der bruges, når man ordret vil anføre Stedet. Hvis vi en enkelt Gang skulde støde på den originale Form, kan vi være forvissede om enten at stå over for en Litteratureksperts hårtrukne Udtryksmåde eller også en Tekst, som der er blevet pillet ved af en nævenyttig Korrekturlæser.

Spørgsmålet blir nu: Hvordan går det da til, at vort Citat med en

så sammensvoren Enighed optræder under Formen „at rette Smed for Bager“, på Trods af den Kendsgerning, at Wessel, overensstemmende med hele Gangen i sit Digt, har „for Smed at rette Bager“ —? Det kunde næsten se ud, som om den gamle Gudinde Nemesis havde villet råde Bod på, at Digteren af praktiske Grunde, men så højt uretfærdigt, lod den uskyldshvide Bager bøde for, hvad den sorte Grovsmed forbrød!

Nu kan det jo ikke siges at være noget usædvanligt Fænomen, at Citater og alle den Slags bevingede Ord og ordsproglige Udtryk, der går fra Mund til Mund, i Tidens Løb omformes — en lille Prøvekolleksjon blev fremlagt ovenfor på Side 71. Det Tilfælde, der hær danner den nærmeste Analogi, er „den er let at lokke —“, hvis Om-dannelse skyldes den unormale Stilling af „efter“. I „for Smed at rette Bager“ har det sikkert været Inversjonen af Præposisjonsleddet, stridende mod Prosaordstilling, der er blevet følt ubekvem, når Citatet skulde føjes ind i Dagligtalens hurtige Strøm.

Det mest nærliggende skulde synes at være en Normalisering til „at rette Bager for Smed“. Men hærvæd vilde Rytmen blive ofret, og den føles (ligesom i „æres den, som æres bør“) af Betydning, ikke blot for det poetiske Citats Nøjagtighed, men også fordi den gir den sælsomme Straffemetode Udtryk i en Form, der med sine tre rappe Jamber bider sig godt fast i Øret.

I ubevidst Trang til at fastholde denne Form har dærfør den folkelige Sprogbrug valgt en helt anden Udvej: Ved et lykkeligt Greb kombineres Ombytningen af de to Led, Præposisjon + Styrelse og Infinitiv + Objekt, med en Ombytning af Styrelsen og Objektet, så der i Stedet for „at rette Bager for Smed“ fremkommer et „at rette Smed for Bager“ — rent formelt såre tro mod Digteren, idet hans Rytme bevares uændret, Rimordet hævder sin Plads, ja selve den Orden, hvori de to implicerede nævnes, endog er den samme:

υ S - υ - υ B - υ > υ - υ S - υ B - υ.

Og faktisk har den lille fikse, taskenspilleragtigt behændige Omordning af Ordene heller ikke skadet Mundheldets klare Mening: at la den ene lide Døden i Stedet for den anden, den uskyldige for den skyldige — om så den, der må remplace den virkelige Misdæder, er Bager eller Smed af Profesjon, blir Hip som Hap.

Men Wessel? Er der da ikke noget besynderligt i, at en sådan ganske vist elegant Omdigtning, men alligevel topmalt fræk Forvanskning glat væk akcepteres af både læg og lærd for med største Trofasthed at forplantes videre fra Slægtled til Slægtled — aldeles uanfægtet af, at „Smeden og Bageren“ hører til alles Børnelærdom som et af vore mest folkekære Digte?

Næppe. Det forholder sig nu engang således, at jo mere tilvant et Udtryk først er, des mindre besinder såvel Brugeren som den opfattende sig på, hvad det egentlig udsiger, netop fordi man kan det udenad i en færdig Form; men det udløser ligefuldt den rigtige Forestilling, den er associeret med Klang og Rytmen. Selv uheldige Forvanskninger som „æres den —“ går i de fleste uden Anstød; hvor meget mere så ikke dette Tilfælde, hvis Mening jo stadig er klart udtrykt.

Blot tåler den populære Vedtagelse ikke så godt at bringes i Berøring med Historien som den lyder hos Wessel — det vilde føre til pinlig Begrebsforvirring.

Men heldigvis er der i Almindelighed heller ingen, som er så tosset at bringe disse to Forestillinger, det dagligdags Mundheld og det klas-siske Digt, i direkte Forbindelse med hinanden, når de, ligesom mangfoldige andre Ting i den menneskelige Bevidstheds rummelige Haller, trives fortræffeligt hver for sig. Digtet lærer vi i Skolen, og de fleste af os husker det vel også med et Smil; Citatet har vi dog ikke dærfra, det tilegner vi os sammen med det øvrige Sproggods, der er Brug for i det praktiske Liv, og harmes vi over Verdens uretfærdige Gang, springer det frem i den Form, hvori vi er vant til at høre og bruge det. Så folkeyndet er det blevet, at det helt har frigjort sig fra sin Oprindelse og fører en selvstændig Tilværelse.

På den Måde blir det muligt, at vel endog Folk, der egenlig godt erindrer, hvordan

den *Bager* græd gudsjammerlig,
da man ham førte væk,

uden at føle det urimeligt gør *Smeden* til Offer — hvorved de just må siges at rette Bager for Smed (hvis man tør være så fri at bruge denne usædvanlige Form af Talemåden).

Harald Hundrup.

KULTUR OG FOLKEMINDER

EVENTYRFORSKNING

C. W. von Sydow: *Våra folksagor, vad de berättat om forntids tro och sed.* Natur och Kultur. Nr. 146. 1941.

Endelig har vi fået den bog om eventyrene af professor C. W. v. Sydow i Lund, som han længe har skyldt alle eventyrforskere. Selvom den ikke er blevet nær så stor og statelig, som den kunde og burde, kun et lille beskedent bind i den svenske populærvidenskabelige serie „Natur och kultur“. Det er altså ikke så meget eventyrenes vandringer og herkomst, der behandles, som deres indhold og hvad man kan slutte sig til af det. Ikke så mærkeligt, da v. Sydow — i modsætning til den finske eventyrskole, der ellers står som den førende — i det store og hele slet ikke mener, at eventyrene er vandret. I hvert fald ikke de rigtige fabeleventyr, „chimärsagor“ som han kalder dem, som dragedræbereventyrene, Prinsessen på glasbjerget, Østenfor sol og vestenfor måne, Jætten uden hjerte osv., netop den slags vi først og fremmest forstår ved eventyr. V. Sydow mener nemlig, at de fra første færd er fælles indoeuropæiske og nedarvet gennem indoeuropæerne tilbage til sådan noget som den yngre stenalder. Deres faste opbygning med jævn stigen indtil heltens eller heltindens sidste og farligste eventyr og det hele fantasifulde indhold adskiller dem f. ex. skarpt fra de semitiske eventyrs „slingrende“, novelleagtige komposition og mere realistiske indhold.

Hovedsagen i bogen er da at vise, hvorledes vi i eventyrene har vidnesbyrd om den yngre stenalderes åndelige kultur, som vi ellers ved så lidt om. Der er først de ganske primitive samfundsforhold med kongen, det vil jo blot sige høvdingen, som topfigur, øverste både krigsherre og dommer, og ellers bondesønnen, hyrden — dragedræberen med sine tre hunde, harehyrden der takket være sin magiske fløjte ene formår at vogte kongens harer — som helten, der uanset herkomst blot i kraft af sine personlige egenskaber, sin frygtløshed, sin godsindethed og styrke, ender som kongens arvtager og svigersøn. Denne arvefølge, som A. H. Krappe i sin *Science of Folklore* (1930) advarer så stærkt mod at se noget primitivt matriarkalsk i, sammenligner v. Sydow dog med forhold, der faktisk kendes fra visse afrikanske negerstammer og fra det gamle Rom og Grækenland, hvor konge efter konge blot med en enkelt undtagelse er blevet efterfulgt ikke af sin søn, men af en svigersøn eller adoptivsøn, så der i hvert fald kan være tale om „en arvsføljdsmøjlighed, som på ett visst stadium kunnat ligga så nära till hands, att den för sagodiktarna blivit ganska naturlig“. Foruden bonden er det oftest repræsentanter for

andre primitive yrker som jægeren, fiskeren og smeden, der optræder i eventyrene. Først i yngre, ofte mere skæmtende former, kommer skrædderen til, måske fordi omvandrende skræddere gerne har været gode eventyrfortællere og -kolportører og så har indsat en af deres egne som helt. Ligeså synes man i nogle tilfælde at kunne tale om særlige soldater- og sømandstraditioner.

Af primitive skikke finder vi f. ex. spor i et eventyr som det om Rapunsel, der fra sit 12. år holdes indespærret i et tårn uden dør eller trappe, hvor hun kun modtager besøg af den gamle heks, der har påtaget sig at opfostre hende. Thi der er næppe tvivl om, at vi her har et minde om, at man engang har brugt at isolere de unge piger i overgangsalderen uden andet selskab end en eller anden gammel kone til at tilse og undervise hende i hendes pligter som voksen kvinde. Ligeledes kan Hans med guldhårets oplæring hos vildmanden ude i den store skov måske føres tilbage til initiationsriter for den unge mand. I eventyret om Amor og Psyche består ulykken, der sætter handlingen i gang, som bekendt i, at Psyche om natten tænder lys og ser sin fortryllede mand i hans virkelige skikkelse; men oprindeligt er forholdet sikkert det, at hun ved sin nysgerrighed har brudt et primitivt ægteskabstabu, som det kendes fra mange naturfolk, og må bøde for det. Den dag i dag kender vi jo, at brud og brudgom ikke gerne må se hinanden på bryllupsdagen, før de mødes i kirken. Gamle bryllups-ceremonier og -lege går muligvis igen i de eventyr, hvor helten skal gætte prinsessens gåder, før han vinder hende, eller give hende en, hun ikke kan gætte; finde hende, hvor hun så gemmer sig, eller selv gemme sig for hende trods hendes magiske spejl; eller genkende hende mellem en flok ganske ens, tilslørede kvinder, hvortil han alt-sammen får hjælp af taknemmelige dyr, han i sin tid har hjulpet. Endnu er det skik ved bondebryllupper i Lothringen, at brudgommen skal opøge sin brud i en skare ens klædte veninder og kun får lov at danse med hende alene, hvis han straks træffer den rigtige.

Også folketro findes der naturligvis adskillige eksempler på i eventyrene, især associations- og suggestionsmagi. Som når helt og heltinde under flugten fra trolden kaster en kam, en glasstump og en vanddråbe bag sig, der forvandles til en uigennemtrængelig skov, et glasbjerg og en sø, som standser forfølgerne. Og troen på at visse mennesker har evne til at forvandle sig selv eller andre. Enhver ved, hvor stor en rolle f. ex. stedmoderforbandelser i denne forbindelse spiller i eventyrene.

Så primitive som de engelske antropologer, Tylor, Lang osv., vil gøre eventyrene, idet de mener, at de er opstået helt tilbage i en kultur, der var fælles for alle mennesker, er de dog ikke. Ellers går v. Sydow jo for en stor del samme vej i sin stræben efter at finde spor af fortidens tro og skik. Blot sætter han i stedet for antropologernes fællesmenneskelige arv tanken om en fælles indoeuropæisk arv, der dog må gå tilbage til en adskilligt yngre tid end hin. Forskellen ligger delvis i, at antropologerne regner med folkedigtning af alle slags, mens v. Sydow kun tænker på fabeleventyrene. Sådan set falder hans teorier bedst sammen med brødrene Grimms, som eventyrforskningen i sin tid startede med: de anså også eventyrene for indoeuropæisk arve-

gods, udløbere af en fælles myteverden, men kendte ganske vist heller ikke noget videre til folkedigtningen udenfor Europa.

Et af v. Sydows udgangspunkter er det berømte tvillingbrødre-eventyr, Asbjørnsens Lillekort og Kong Lavring, der er fundet på en ægyptisk papyrus fra c. 1300 f. Kr. og således uimodsigeligt synes at vise, at i hvert fald dette eventyr er mer end 3000 år gammelt. Dets forekomst i Ægypten forklarer v. Sydow ved, at det må være kommet dertil fra de ældste indoeuropæerne i landene nord for Sortehavet, mens de tilsvarende europæiske eventyr er nedarvet direkte gennem indoeuropæerne fra en endnu ældre tid. Dertil er dog at bemærke, at det endnu er et åbent spørgsmål, om det gamle ægyptiske eventyr virkelig er det samme som de europæiske. Men formodningen styrkes ganske vist ved, at man også har fundet ægyptiske eventyr fra denne tid, der ser ud som varianter af Prinsessen på glasbjerget og endnu et par andre eventyrtyper.

Mens v. Sydows temmelig revolutionerende idéer har vakt megen uvilje indenfor den finske eventyrskole, som han selv er udgået fra, er de naturligvis faldet i næsten al for god jord hos mange tyske forskere! Som en af dem, der bedst har kunnet fordøje dem, vil jeg nævne Will-Erich Peuckert i hans bog „Deutsches Volkstum in Märchen und Sage, Schwank und Rätsel“ 1938. (v. Sydows teorier er jo allerede gennem en årrække blevet forfægtet i mindre afhandlinger). På den anden side går Peuckert — i fortsættelse af den linje, som også Karl Spiess, Fr. v. d. Leyen og andre tyske forskere er inde på — både mod v. Sydow og mod den finske skole i sin kritik af disses fælles stræben efter at finde tilbage til hvert eventyrs urform — som en kunstnerisk enhed skabt et enkelt sted på et bestemt tidspunkt, en urform som alle vore såkaldte folkeeventyr anses for mer eller mindre forvanskede former af, — og ikke længere. Thi, siger Peuckert, efter min mening ikke helt med urette, „das echte Märchen (dvs. denne urform) ist nur eine Form im breiten Hinströmen des Märchengutes; nicht, wie die Finnen glauben, das Märchen. Als es entstand, bestanden daneben und blieben seine Vorformen bestehen. (Was manches der Zeugnisse uns sehen lehrt). Man kann nicht annehmen, dass sein Erscheinen all diese Vorformen zu nichte werden liess.“ Han forklarer det også ved, at digteren ligesom har taget eventyrfortællingen op af strømmen og formet den til „eventyr“. Han går således videre bagom v. Sydow og finder forudsætningen for, at de indoeuropæiske eventyr har kunnet opstå, i de fortællingsmotive, der er kommet „strømmende“ til os, antagelig sydøst fra, fra de gamle kulturlande ved Middelhavet.

I. M. Boberg.

MYTE OG MENNESKETANKE

Nogle Bemærkninger til Arild Hvidtfeldt's Anmeldelse.

I forrige Hæfte af DSt. har Hr. Arild Hvidtfeldt om min Bog „Liv og Sjæl i Myte, Mennesketanke og Kunst“ skrevet en Anmeldelse, der i mere end een Henseende er „lidt usædvanlig“. Den rent saglige Kritik,

som jeg ellers ikke skulde haft noget imod, har — maaske mod Forfatterens Vilje — faaet en Form, der flere Steder sigter saa stærkt mod det personlige, at jeg bliver nødt til at bede om Plads for et Par Bemærkninger til Forsvar.

Hr. Arild Hvidtfeldt har set Bogens Hovedformaal som et Forsøg paa at vise, „at den moderne videnskabs opfattelse af de biologiske grundfænomener egentlig blot er den samme, som allerede for over tusinde aar siden blev udtrykt gennem de gamle nordiske myter.“ Dette er omtrent rigtigt; dog vilde jeg ikke gerne have det opfattet som et Hovedformaal, men blot som Led af en Udredning med et noget større Maal for Øje, og — hvad der er mere afgørende — Hr. Hvidtfeldt vender ud og ned paa min Disposition: Den poetiske Myteopfattelse er i min Bog gjort til Udgangspunktet, saaledes at den biologiske Parallitet indføres til sidst. Dette er ikke uden Betydning, naar vi nu gaar over til Hr. Hvidtfeldts Hovedindvending: Det kan, siger han, lades ude af Betragtning, „at forfatteren kun refererer een biologisk retning, hvis hypoteser i hvert fald er omstridt“ (Russeren Oparin og Amerikaneren Beutner). Men det kan afgjort ikke lades ude af Betragtning, at han ikke tager Hensyn til de Fremskridt, der indenfor Religionsforskningen er gjort i de sidste 100 Aar, „da han dog ikke bygger paa biologiens resultater fra 1849 — før Darwin“. Her holder Anm. sig nu ikke helt til Kendsgerningerne; jeg har i høj Grad udnyttet f. Eks. H. F. Feilbergs Bøger, Olrik & Ellekilde: Nordens Gudeverden, Vilh. Grønbech: Vor Folkeæt, von Sydows helt moderne Afhandling i Nordisk Kultur XIX o.s.v. — hvilket altsammen tydeligt fremgaar af de Noter og Henvisninger, Anmelderen saa grumt spotter over.

Men trods denne lille Uopmærksomhed fra Anmelderens Side skal jeg dog gerne give ham Ret i, at jeg i alt væsentligt har holdt mig til de gamle. Det maatte jeg ud fra min Opgaves hele Natur gøre, og Hr. Hvidtfeldt selv giver mig i sin Anmeldelse en udsøgt Lejlighed til at begrunde hvorfor: Jeg har aldrig drømt om at flytte Pæle i den religionshistoriske Videnskab. Min Opgave var den mere beskedne, en aandshistorisk eller litteraturhistorisk Vandring; altsaa ikke f. Eks., hvad moderne Mytegranskere er saa stærkt optaget af, at paavise hvilke mytologiske Bestanddele, der gaar igen i vore Stednavne o. l. Jeg søgte altsaa tilbage til nogle enkle og oprindelige Grundforestillinger i ældre og yngre Edda, i Folkeviser, Æventyr og Folkeminder. Og her gav de „forældede“ romantiske Myteforskere som N. M. Petersen, Grundtvig, Hauch og hele deres naivt Skole mig mere end deres moderne filologisk indstillede Kaldsfæller. De ejede en Nøgle til Fortsættelse, som vor Tid enten har glemt eller ladet ligge. Jeg har ladet mig lede af en Fornemmelse, som jeg siden har fundet et overraskende klart Udtryk for hos Fechner: „Menneskehedens ældste, naturlige og barnlige Idéer er stadig de samme, som den mest fuldkomne Filosofi til sidst kommer tilbage til, blot med fuldt udviklet Bevidsthed.“

Og saa mødte jeg da en Række „naturlige og barnlige Idéer“, med en ejendommelig indre Overensstemmelse fra Rig-Veda, Edda og Saga over Folkeviser og Folketro til Dantes og Goethes Digtning, ja, til alt hvad stor Digtning helt op til vor Tid har baaret i sig af Anelse, Drøm

og Minde. En Stund dvælede jeg ogsaa ved Søren Kierkegaard, skønt han jo nærmest er af N. M. Petersens Aargang og forlængst burde være vejet for sine langt viderekomne Konkurrenter i det 20. Aarhundrede.

Naar nu denne gamle Digtning uventet sammenstilles med den moderne Mennesketanke eller, med Fechners Ord, med „den fuldkomne Filosofi“, der til sidst er kommet tilbage til den, kan det maaske nok føles som et Stød af den Art, der faar Hr. Hvidtfeldt til at erklære: „Bogen er ikke et digterværk. For hver gang den hæver sig til lidt poetisk flugt falder den straks igen med et bump af en tør populær-pædagogisk bemærkning.“ Hvor modsatte Poler forbindes, maa man være forberedt paa Stødet, der jo kan være Forløber for Gnisten.

Men det er ikke min „digteriske“ eller „videnskabelige“ Ære, det er min Forfatter-Redelighed, der sigtes mod, naar Hr. Hvidtfeldt nu gaar over til at tale om min „foragt for kilder og kendsgerninger.“

Jeg er Anm. taknemlig for, at han her udtrykkelig fremdrager eet afgørende Eksempel „af hundrede“, som han med Angst for Overdrivelse selv siger. Saa nu har vi da endelig noget at holde os til:

Jeg taler i min Bog S. 86 ff. om vore Forfædres Skovtilværelse og citerer følgende efter Gylfaginning: „Mens Surtluen raser, skjuler to Mennesker, Leif og Leiftraser, sig paa det Sted, som hedder Hoddmimers Holt. . Fra dem skal nedstamme saa stor en Efterslægt, at hele Verden bliver befolket paa ny“. Og jeg tilføjer, at hermed begynder Skovalderen i Slægtens Historie, idet jeg tager Hoddmimers Holt som et poetisk Udtryk for „vore ældste Forfædres mørke og endeløse Urskovsverden.“

Dette er efter Hr. Hvidtfeldts Mening intet andet end et Forsøg paa „at suggerere ukyndige læsere“; thi *Holt*, siger han, „betyder som bekendt notorisk en lille skov, en lund.“ Ja, som bekendt! det kan endda blot være et enkelt Træ, hvad jeg det paagældende Sted i min Bog selv oplyser om. Efter den store Ordbog over det danske Sprog kan det nu ogsaa betyde Skov, med det „lille“ i Parentes, som Hr. Hvidtfeldt spatierer.

Men iøvrigt kunde jeg selv aldrig have fundet et mere illustrerende Eksempel paa Forskellen mellem moderne, filologisk Myteforskning og den gamle romantiske fra N. M. Petersens Tid. Eller en bedre Begrundelse for, at jeg i min Bog overvejende maatte holde mig til den sidste.

Hr. Hvidtfeldts Ræsonnement er jo dette: Holt betyder efter Ordbogen en lille Skov, en Lund, altsaa er det „foragt for kilder og kendsgerninger“ her at tale om en endeløs Skovsverden.

N. M. Petersen derimod holder sig til den Kendsgerning, at Danmark i Folkevandringstid og Vikingetid „notorisk“ var et Skovland. Han har læst sin Tacitus, han kender ogsaa Efterretningerne om Kelternes store, hellige Egeskove, „der aldrig var rørt af en Økse, men hævede sig dunkel og uigennemtrængelig for Solen,“ og i Norden herskede Skovguden Vidar „med Alvor og Strenghed i sin Urskov“ (S. 325). Ja, saadan maa de Skove have set ud, der tænkes paa i Vafrudnersmaal, og Thøger Larsen, som naturligvis heller ikke finder Naade for min strenge Kritikers Blik, har Ret til at oversætte Vers 45, som han gør:

Lejf og Lejftraser i Løn skal leve,
skaanet i Hoddminers Skov.

Og jeg har Ret, trods alle „hundkløge“ Filologer, i mine „hundrede Fejltagelser“ af den Art, Hr. Hvidtfeldt her har fremdraget. Thi uden dem blev Sandheden husvild.

Hr. Hvidtfeldts Slutningsbemærkninger om min Bogs „Anstrængelser for at se lærd ud“, ved Fodnoter, Henvisninger og Noter etc., maa, med Forf.s egne Ord om sin Anmeldelse i det hele taget, falde ind under det „lidt usædvanlige“. Jeg har talt Fodnoterne op: Der er godt og vel en halv Snes, fordelt paa 165 Sider, dvs. gennemsnitlig een Fodnote for hvert 16-sidigt Ark, og alle af et uhyre jævnt Indhold. Henvisningerne tjener væsentligst det redelige Formaal at oplyse om mine Kilder, og ikke een af mine øvrige Noter optræder med Lærdoms Maske. Det maa være den ydre Opstilling alene, der er i Stand til at vække ubehagelige Associationer hos en og anden, som maaske i Forvejen har daarlig Samvittighed over for Alma mater.

Intet Steds i min Bog gør jeg mig Anstrengelser af den nævnte Art. Jeg agerer hverken Religionshistoriker eller Filolog. Men jeg kender en Filolog fra den gamle Edda; han hed Alvis. Det var ham, der talte alle Verdeners Sprog, men omkom, da Solen faldt paa ham. Da han netop dengang var ude paa Frierfærd, maa det vel antages, at han omkom ugift, saa det ikke kan være ham, senere Tiders Filologer stammer ned fra.

Hans Kyrre.

SKJOLDUNGSAGNENE I NY LÆSEMÅDE

AV

GUDMUND SCHÜTTE

Axel Olrik førte Heltesagnforskningen frem til en høj Blomstring hos os; et av hans Yndlingsæmner var Skjoldungsagnene, som han drøftede i sit store Værk „Danmarks Heltedigtning“. Efter hans Død fulgte en Pause, men nu har der meldt sig en ny Specialist, Doktoranden Niels Clausen Lukman. Først har han givet en indgående Undersøgelse av den historiske Baggrund for „Thidrekssaga“, og nu kommer hans Disputats „Skjoldunge und Skilfinge, Hunnen- und Herulerkönige in ostnordischer Überlieferung“.

Det må siges at være glædeligt, at dansk Heltesagnforskning, der syntes ifærd med at ebbe ud, nu har fået en kraftig Forstærkning. Forf. udmærker sig ved stor Grundighed, Skarpsindighed og Lærdom. Men unægtelig vendes der i forbløffende Grad op og ned på gængse, til Dels kanoniserede Sagtydninger hos anerkendte Forskere som Grundtvig, Müllenhoff, Wessén, Axel Olrik etc., og der rettes et hårdt Stød mod vor Tro på Skjoldungsagnene som nationalt Palladium.

Når jeg i det følgende prøver at rette en Modkritik mod Forf.s Opstillinger, er det ikke, fordi jeg ønsker at spærre for Tilgang til Faget; tværtimod må det som sagt hilses med Glæde, at friske Kræfter kommer til. Men jeg mener, at den olrikske Formulering dog ikke bør strække Våben uden Sværds slag, og da Olrik ikke mere lever, må jeg efter fattig Evne søge at træde i Stedet. Også mig er Skjoldungsagnene dyrebare, og det skal holde hårdt, før jeg i et og alt erkender Rigtigheden av en Tydning som den lukmanske.

Denne Tydning, som jeg nok tør kalde sensationel, vil næppe øge Historikernes i Forvejen svage Tillid til Sagnstoffets historiske Brugbarhed. Thi hvad kan man ikke få ud av de episke Overleveringer?

Müllenhoff f. Ex. tyder Hrodgar og Hropwulf som Skjoldungskonger

i Danmark og deres slagne Fjender, Hadubarderne, som de Eruler, hvem Danerne ifølge Jordanes uddrev av deres Land.

Wessén tværtimod gør disse såkaldte Danske til Eruler og opfatter Hadubarderne som de virkelige Danske.

Lukman vrager begge Forgængernes Tydninger; han tyder Skjoldungstamfaderen Skjold som Opnævner for Vikinger ved Floden Schelde, Kong Haldan som Hunnerkongen Huldin, Sønnerne Hrodgar og Helge henh. som Hunnerkongen Roas og Hunnerprinsen Ellac; endelig Sønnesønnen Hroþwulf som den Erulerkonge Rodulf, der ved Donauen fældes av Langbarderne. Skilfingkongen Ohthere i Sverige er Hunnerhøvdingen Octar, og Ohtheres Søn Eadgils er Hunnerkongen Attila.

Hele Skjoldung-Cyklussen, Kærnestoffet i dansk Heltesaga, opløses altså og reduceres til at være fremmed Flikstof.

Med fuld Ret hævder Forf., at de danske Kongesagn vrimler av annekterede Fremmedpersoner:

Hær må jeg med nogen Forbauselse fastslå, at Forf. i sin literære Gennemgang har forbigået min Bog „Gotthiod und Utgard“. Den findes rigtignok citeret i Litteraturlisten bagi, men det sees ikke, at Forf. har ænset den i Bogens § 129 givne Forklaring av Fremmedstoffet i den danske Kongerække, også fremsat i „Historisk Tidsskrift“ 1926. Jeg nødes derfor til at gentage den hær. Jeg har i Bogen tydet vor episke Kongerække som Udløber av den oldengelske Helteliste „Widsith“. Jævnfør følgende Parallel-Udtog:

<i>Kongerækken.</i>	<i>„Widsith“.</i>
Angul, Anglerfyrste, forrest hos Saxe.	Ongel, Anglernes Land, forrest i „Widsith“.
Alvilda, Dronning, g. m. Opnævneren Skjold, første Kvinde hos Saxe.	Ealhild, Dronning, første (og eneste) Kvinde i „Widsith“. Overhovedet første Kvinde i oldengelsk Epik.
Hading, med Skatmester Glumer.	Heoden, Fyrste over Glommer.
Hroar og Brodersøn Hrolf.	Hrodgar, Hroþwulf, Frænder.
Uffe.	Öffa, Anglerkonge.
Ingel.	Ingeld, Hadubarderkonge, kæmper med Hrodgar og Hroþwulf.
Sigar.	Sigehere, Sødanners Konge.
Jarmerik, Centrum i et av de sidste episke Avsnit hos Saxe.	Eormanric, Goterkonge, Centrum i sidste Avsnit av „Widsith“.

Rækkefølgen er med få Avvigelser cens. Den eneste nævneværdige Avvigelse er, at Sigar i Kongerækken hører til det sidste episke Avsnit, medens han i „Widsith“ hører til Midtstykket og går forud for Offa, Hrodgar og Hroþwulf. Særlig vigtigt er mit Synspunkt for Opfattelsen av Kong Jarmerik. Denne Goters Opmarcheren i vor Kongerække er historisk-episk fuldkommen umotiveret; men opfatter vi Kongerækken som en literær Udstråling av „Widsith“, bliver den helt lige ud ad Landevejen.

At Parallelen er påfaldende, kan vist ingen nægte. Når Forf. ikke synes at tillægge den nogen Vægt, så havde denne avvisende Holdning ialfald fortjent at motiveres udtrykkelig.

Forf. fastslår strax på S. 14, at Grundtvig År 1815 har haft Ret i at samtyde „Beowulfs“ Geaterkonge Hygelac med den historiske såkaldte Dankonge Chochilaicus, der faldt på Vikingetog til Nedrerhinen c. 520. Men Forf. hævder, at Grundtvig og Efterfølgerne — Müllenhoff, Olrik etc. — har Uret, når de lader Hygelac-Episodens historiske Realitet medomfatte Hovedparten av Stoffet i „Beowulf“. De såkaldte danske Skjoldungskonger i „Beowulf“ er som sagt tilhobe annekterede Udlændinge.

Hærmed er vi nået til at expatriere omtrent alle danske kongelige Personer, som kendes fra „Widsith“. Jeg savner blot en sydlandsk Placering for Södaneren Sigar; men den kunde vel nok findes ved nærmere Ransagning.

Er nu denne totale Udslettelse av episke Daner virkelig plausibel?

Axel Olrik har i „Danmarks Heltedigtning“, I, 18 ff., et lærerigt Kapitel, „Danerne ved År 500“. Han påpeger, at Danernes Navn, som hidtil aldrig før var hørt, efter 500 pludselig dukker op på alle Kanter av Europa, — i Grækenland hos Prokop, 6. Årh.; i Italien ved Theoderik den Stores Hof før 526, og siden hos Ravennageografen, 7de Årh.; i Gallien hos Gregor av Tours c. 520 og Venantius Fortunatus c. 565; endelig er Danernes Skæbne Hovedstof i det engelske Oldkvad „Beowulf“ samt omtalt i „Widsith“; deres Skæbne fremstilles med Sympati, og deres Navn smykkes i engelsk Digtersprog med usædvanlig mange hædrende Forstavelser, så de langt overstråler både Angler og Saxer.

Slige Kendsgærninger tyder ifølge Olrik på, at der i Danernes Hjemstavn er skeet et Størværk, Grundlæggelsen av Staten Dan-

mark. „Beowulf“ antyder det, når der indledende siges, at Grundlæggeren Scyld „blev funden i Elendighed“, men „voxede under Skyerne“; hertil knyttes den navnkundige Myte om hans Komme og Bortgang.

Det er dette Kraftindhold av dansk Heltesaga, som Forf. ved et Pennestrøg vil udslette. Vi får et belgisk-hunnisk-erulisk Flikstof, der snylter sig ind, hvor vi venter at finde Ekkoet av et dansk politisk Storværk, som faktisk har fundet Sted, og som faktisk genlyder fra Grækenland, Italien, Gallien og England. Er det plausibelt? Ja, det er dét, som det gælder at undersøge.

Videre hævder Forf. S. 20 ff., at Forskerne med Urette sætter „Beowulf“ og „Widsith“ så langt tilbage som til c. 700; den virkelige Ophavstid ligger mod Slutningen av 9de Århundrede; da Halfdan som Fører for Scaldingi, Vikinger fra Schelde, havde erobret Northumberland, — det er altså ham, der genspejles, når i „Beow.“ den oprindelige Hunnerkonge Huldin omstøbes til en Healfdene. Er det nu plausibelt? Vi seer, at Danerne forherliges med største Sympati. Og, hvor det gælder Sammenstødet med Frankerne År 520, er Sympatien avgjort på Nordboernes Side. Dette var naturligt til og med 6tte Århundrede, da de eneste historisk kendte, større Vikingetog gik ud over Frankeriget, — 520, 565. Men efterat Vikingerne siden 8de Århundrede i større Mål havde ladet også England få Kærligheden at føle, er det næppe rimeligt, at den engelske Genkærlighed var så hed, som „Beowulf“ lader skønne; ialfald blev der fra nu av digtet Heltekvad rettede mod Vikingerne, som f. Ex. „Maldon-Fejden“. Sådanne Overvejelser tykkes mig at tale til Gunst for den tidlige Datering av „Beowulf“ og „Widsith“.

Endvidere må jeg henvise til min Bog „Gotthiod und Utgard“, hvis Fremstilling i § 55 også hører til de Ting, som Forf. undlader at tage Hensyn til. Jeg viser hær, hvad allerede Chambers har gjort opmærksom på, at ingen av „Widsith“s Personer peger ud over Slutningen av 6tte Årh. Vi har: Goter som Eastgota c. 280; Sønnen Unwen; Wudga, død c. 332; Eormanric, d. c. 370; Freoþeric (Martyr), d. c. 370; Langbarderkinge: Ægelmund, c. 400; Burgunderfyrste Gislhere, sands. 4. Årh.; Hunnerkonge Ætla, d. 453; Elsa, Hungar, sands. Tjenestemænd hos Ætla; Goterhøvdinge: Wulphere, Wyrmhære, kæmper, mod Ætla; Frankerkonge Hlipe (Chlodio), overvunden av Aëtius

431; Burgunderkonge Guphere, d. 436; Sarmaterkonge Becca (Beuca), d. 469; Frankerkonge Peodric, d. 534; Langbarderkinge Eadwine, d. c. 560; Langbarderkinge Ælfwine, d. 573. I § 65 undersøger jeg „Beowulf“ og „Finnsburgkvadet“, som indeholder: Goterkinge Eormanric, d. c. 370; såkaldt Dansker Hengest, vel = jysk Landnamsmand i Kent c. 445; Geaterkinge Hygelac, d. c. 520; de samtidige Dankonger Hroddgar og Hroðwulf og den samtidige Hadubarderkinge Ingeld.

Den eneste, der vilde pege længere frem, er vel Dankongen Healfdene, „Beow.“, hvis han virkelig skulde have en Slags Model i Vikingherskeren Halfdan, d. c. 877. Men da Skjoldungen Haldan ifølge Forf. erstatter Hunnerkongen Attilas Forgænger (H)uldin, føres vi også hær til en tidlig Datering; Huldins Omstøbning efter Vikingen Halfdan måtte vi kalde en sekundær Forskydning.

Iøvrigt savnes i det engelske episke Navneforråd en hel Række Personer, hvis Dødsdatoer falder senere end den yngste i „Widsith“, 573. Således Merovingerkonger fra Nibelungsagnet: Sigebert, Hilperik, Gunthram, Hlothar, Dagobert; Karolinger som Arnulf, Pipin, Karl, Karlman; Vikinger som Gudred, Olav, Hasting, Regnar Lodbrog, Bjørn Jærnside, Sigurd Orm-i-Øje, Ivar Benløs etc. Jeg kan altså med min bedste Vilje ikke se, at Navneforrådet i „Widsith“ og „Beowulf“ peger hen på Vikingetiden.

Til Modprøve må vi se på, hvilke Navne i engelske Fyrsteætter peger på „Widsith“, „Beowulf“ og andre episke Kilder, jfr. den udførligere Liste i „Gotthiod und Utgard“, § 73.

På „Widsith“ peger 17 Navne: Alweo, Mercia, mel. 625—650, vel Navnefælle til Dankongen Alewih; Ælfwine, Northumb., c. 670; Brond, Stamfader hos Northumbrer; Casere, opdigtet østangl. Stamfader; Eadwine, Deira, d. 633; Eormanric, Kent, d. 560; Ingeld, Wessex, c. 700; 6 Offa'er, Østangel, c. 570; Essex, c. 709; Mercia, d. 796; Essex, d. 500; Bernicia, c. 625; Northu. c. 750; Oswine, Deira, d. 561; Kent, c. 675; Sigehere, Essex, c. 665; Peodric, Bernicia, d. 586; Wulfhere, Mercia, d. 675.

På „Beowulf“ og det dærmed forbundne „Finnsburg-Kvad“ peger 10 Navne: Ælfhere, Dorset, c. 949; Eanmund, Kent, c. 760; Hereric, Deira, c. 615; Oslaf, Bernicia, d. 616; Sigefrip, Northu., d. 894 (= Sigeferp i „Finnsb.“); Sigemund, c. 730; Wiglaf, Mercia, d. 838. Offa, Ingeld og Eormanric er fælles for „Beowulf“ og „Widsith“.

Når der er flest Samstem med „Widsith“, har det sin simple Grund dæri, at Navneforrådet jo er langt større i „Widsith“ end i „Beowulf“. Offanavnets Popularitet er tydelig episk motiveret. Ved Exemplerne fra „Beowulf“ lægger vi Mærke til Oslaf og Wiglaf. Elementet -laf er typisk nordisk og egentlig fremmed for engelske Navne. Når det tvende Gange optræder i Fyrstenavne, der genfindes i „Beowulf“, turde den episke Oprindelse være håndgribelig.

De allerfleste av de pågældende Fyrster har levet mellem 500 og 675, altså før den udprægede Vikingetid; kun en 7—8 Stykker er yngre. Når nu Navneforrådet tydelig er episk motiveret; og de pågældende Dabshandlinger mest har fundet Sted før 700, synes det en simpel logisk Følgeslutning, at de episke Digte, hvorfra Navnene er hentet, har været tilstede før den Tid.

Et Par episke Frankernavne, som savnes i „Widsith“ og „Beowulf“, er komne til: Sigeberht og Hlophere. Men iøvrigt savnes stadig de fleste av de Frankernavne, jeg ovenfor savnede i Kvadene; således: Hilperik, Gunthram, Dagobert, Arnulf, Pipin, Karl, Karlman.

I Hovedsagen er Samstemmet mellem de angelsaksiske Fyrstenavne og „Widsith-Beowulf“ næsten fuldstændigt, både positivt og negativt. En sådan Kendsgærning taler stærkt imod Forf.s sildige Placering av „Beowulf“.

For at påvise, at den traditionelle Datering av „Beowulf“ strider mod de faktiske Forhold, drøfter Forf. S. 21 Navnenes Lydformer. Med Henvisning til Björkman, „Studien über die Eigennamen im Beowulf“, S. 77, hævder han, at netop kun ved Hygelac finder vi et Sprogmærke — i-Omlyden —, der kunde tyde på, at Navnet er indvandret før 600. Ellers skulde Formerne tyde på yngre Import; der nævnes Exempler, hvis Gyldighed jeg ikke kan dømme om. Men jeg må gøre opmærksom på de danske Stednavne på -lev. Disse opfattes jo sædvanlig som de ældste danske Stednavne, der indeholder Personnavne; de henføres sædvanlig til den Tid, vi plejer at kalde Skjoldungtiden, 5—6te Årh., og kun et eneste rækker så langt ned som til c. 1000, Sigritlef, opkaldt efter Sven Tveskægs Dronning Sigrid Storråde. I dette Sproglag er Skjoldungerne godt repræsenterede: 2 Skuldelev (med Sagtilknytning til Skjoldungerne Skuld og Hrolf i „Lejrekroniken“); Roslev, Helgelev, Romundalev; (i Tyskland et Rudolfeslebo); Skjoldungskæmpen Bjarke optræder i Bjarkelev. Den

i „Widsith“ omtalte Dankonge Sigehere har efterladt sit Visitkort hele 4 Steder, 2 Sigerslev, 2 Sejerslev; Sønnen Alf kan vel spores i flere Alslev. Den mytiske Dankonge Sne findes i Sneselev; den av Harald Hildetand fældede Småkonger Hader stedfæstes episk i Haderslev. — Dærimod savnes alle de Konger, der notorisk kun ved Annexion er smuttet ind i vor Kongerække: Glommernes Fyrste Heoden; Anglerkongen Offa og Forgængerne Amleth, Wihtlæg og Wærmund; Geatekongen Hygelac; Hadubarderkongerne Froda og Ingeld; Goterkongen Eormanric. Jeg mener da: Skjoldungernes og Siklingernes Indgåen i Lev-Stednavne er et Kriterium for deres Ægthed i dansk Overlevering, medens på den anden Side Fraværelse indenfor Levbygdernes Personnavne tyder på, at Hading, Amleth, Viglek, Vermund, Uffe, Huglek, Frode, Ingel og Jarmerik alle er Snyltegæster.

Endnu må jeg fremhæve „Lejrekroniken“s Fortælling om det sjællandske Skuldelev. „Rolf Krake . . havde sin Søster Skuld hos sig . ., hende elskede han med broderlig Kærlighed. Han skænkede hende Hornsherred i Sjælland, for at hun dærav kunde avholde Udgifterne til at føde sine Møer; dæri byggede han i Skulds Navn en By, som hærav fik Navnet Skuldelev“.

Hos Forf. læser vi S. 162: „Beim „Beowulf“-Dichter bezeichnet jenes Wort [Scyldinge] (ebenso wie lat. *Scaldingi*) sowohl den König wie seine Mannen, aber die Beziehung zur Schelde ist vergessen, und es ist ein Eponym Scyld geschaffen, durch den der Name speziell mit der Königsfamilie verknüpft wird“. Og denne Opnævner for nogle forholdsvis inferiorer Schelde-Vikinger skal da atter have nedfældet sig i de sjællandske og jyske Bygder Skuldelev og være voxet op til at vorde Skjoldungættens onde Ånd, Valkyrje og verdensstyrende Norne, samtidig med, at Hankøns-Opnævneren Scyld blev Helten i en navnkundig Ophavs- og Dødsmyte!

Tro det, hvo der vill! Jeg har i „Hjemligt Hedenskab“ tydet Skuld som Skjoldungættens Skæbne-Dis, der tilslut vender sig mod Ætten selv og tilintetgør den. På Grund av Skjoldungrigets vældige Magtstilling kunde hun tillige blive Valkyrje og Verdens-Norne. Jeg har jævnført Skuld med de navnkundige Skjoldmøer Hede og Vebjørn, som legemliggør henh. den rige Handelsstad Hedeby og den hellige Tingstad Viborg. Jeg har ment, at der sagtens var en Tilbøjelighed til at legemliggøre vigtige Kultsteder som kvindelige Landvætter;

den i Skulds Navn bygte By Skuldelev med hendes tjenstgørende Terner tyder jeg som et Vi med Præstinder. Også denne Tydning forbigår Forf. i Tavshed.

Videre må det mærkes, at Sceldius, dvs. Skjold, i en engelsk Folkestamtavle fremstilles som „første Indbygger i Germanien“ og Fader til 9 Folkestamfædre, se Olrik, „Danm. Heltedigtning“, I, 239. Hertil knytter sig det mytiske Udstyr med Scylds løndomsfulde Ophavs-Sejlads og Døds-Sejlads, som Olrik sammesteds omhyggelig drøfter. Hele dette etnisk-genealogiske og mytiske Apparat lader sig dog vel kun dårlig forklare udfra en stedlig Opnævner for Scheldefloden.

Hrødgars og Hropwulfs Borg Heort, „Hjort“, kan ifølge Forf. S. 24 ikke ligge, hvor vor Skjoldung-Tradition og Nutidsforskere som Axel Olrik henlægger den, nemlig ved Lejre på Sjælland. Ifølge „Beow.“ skal den ligge i Scedeland-Scedenig, hvad Forf. tyder som Skåne; men på skånsk Grund, siger han, findes intet Spor av et Heort. Faktisk skal Heort være = Byen Karso, der ifølge Priskos ligger ved Floden Moravas Munding i Donau; Jordanes kalder den Herta. Med Henvisning til Gamillscheg i Pauls „Grundriss“ 11/2, S. 49 og 217, hævder Forf., at en Skiften mellem *s* og *t* er vel kendt i Donaulandene.

Hær må først spørges; er Scedeland-Scedenig nødvendig lig Skåne? Scedelande står i Flertal, hvad der tyder på, at der har været flere Områder av dette Navn. I Oldtiden kendes faktisk en Række Øer, der hos Plinius kaldes Scandjæ, hos Ptolemaios Skandiai; til dem hører Sjælland. Hos Langbardenne var Scadinauia eller Scadanan snart en Ø, snart en Indlandsegn ved Elben. Opnævnergudinden Skaði menes at være dyrket i Helligdomme ved Navn Sked-vi, spredte over store Dele av Sverige. Altså synes Navnet Scadinauia ikke at have tilhørt den snævre Halvø Skåne, men at kunne udstrækkes til flere tilstødende Egne.

M. H. t. Heort, er den uanselige Flække Karso ved Donau næppe nogen meget plausibel Lokalisering for den i „Beow.“ forherligede, strålende Kongeborg, uden Sidestykke i alle Nordlandene. Forlyden *h* stemmer ikke med *k* i Karso; Slutlyden *t* stemmer ligeså lidt med *s* i samme Navn. De citerede Steder hos Gamillscheg indeholder intet om den påståede Skiften mellem *s* og *t*; jeg forstår ikke, hvordan Forf. har kunnet få det ud deraf. Vi må nøjes med det nøgne Fak-

tum, at der ved Donau en eneste Gang omtales en Bygd Herta, om hvilken, som Mommsen siger i Glossaret, ellers intet vides. — Men dertil kommer nu, at Danmark ikke, som Forf. vil gøre gældende, synes at savne ethvert Spor af Navnet Heort. Arup mindede i sin Opposition om, at H. V. Clausen har fremdraget *Jordhøj*, et Navn indenfor en anselig Højklynge ved Udlejre øst for Isefjord, hvorhen han vil henlægge Kongestaden Hleiðr. Endvidere nævnes i Listen over Harald Hildetands Tropper ved Brávalla en Lejrekæmpe ved Navn *Hfort*, der synes at være en stedlig Opnævner, ligesom sammesteds Skjoldmøerne Hede fra Hedeby og Vebjörg fra Viborg.

Endelig må vi drøfte Forf.s samlede hunniske Navneteori. Bortset fra Skjold og Hrolf Krake skal samtlige Skjoldunger være oprindelige Hunner. Lad os da se, hvordan Hunnernes Navneforråd tager sig ud i Historien og i Heltetraget.

Historisk har det fornemme ældre Slægtled mest gotiske Navne, det yngste dærimod hunniske. Gotiske er: Ruga, Mundiuch og hans Sønner Attila og Bleda, Attilas Hustruer Kreka (? hos Priskos også med en hunnisk Udtalevariant Rhekan) og (H)ildico; hunniske er (H)uldin og Attilasønnerne Ultzindur, Emnedzur, Ernac, Ellac (var. Hernac, Helac), Frænde Oibarsios. — Man kan hær ikke tale om noget fast Ættestavrim *h*. Der skrives oftest Uldin, Uldes etc., og Navnet hører vel snarest sammen med Ultzindur. Stavemåder som Hernac, Helac hos Jordanes kan der ikke lægges Vægt på; det var fast romersk „Retskrivning“ i Barbarnavne at føje et Snylte-*h* til foran Forlydene *er-* og *el-*, jfr. faststående Skrivemåder som Hermanaricus, Hermunduri, Helvetii.

De episke Navneformer genspejler i Hovedsagen ret nøjagtig de foreliggende historiske Modeller.

„Nibelungenlied“ har: Etzel, Blødelin, Dronning Helche = Hildico, Kriemhilt, sagtens en Addition av Kreka og Hildico; uhistorisk Etzels Fader Botelung og Sønnen Ortlieb. Stednavn Bechelaren (Pöchlarn). Atter intet Stavrim *h*.

„Thidrekssaga“ har: Attila, Bloðlin, Dronninger Erka, Grimhildr, Attilasønner Ortvin (< got. *Uzd-winz < hunn. Ultzindur), Erpr (< Ernac). Uhistoriske: Attilas Fader Osið, Attilas Broder Ortnit; Melias, Konge i Hunaland. Stednavn Bakalar (Pöchlarn). Atter intet Stavrim *h*.

„Eddaen“ har: Atli, Dronning Herkja; Søn Erpr (< Ernac). Uhi-storiske: Atlis Fader Buðli (= tysk Botelung), Dronning Guðrun, Søn Eitill. Atter intet Stavrim *h*.

„Helgakviða Hjörvarðssonar“ kender en Atli, hvis Faders Navn Iðmundr vistnok genspejler Attilas Fader Mundiuch; dærom nærmere nedenfor.

De episke Genspejlinger av de historiske Navne er jo dels nøjagtige, dels divergerende; men de er helt enige om det negative Samstem: *h*-Staven forekommer næsten ikke; de eneste sikre Ex-empler er Hildico = Helche = Herkja.

Hvordan nu med Skjoldungerne? Det flygtigste Blik på deres Navne viser et helt avvigende Skue.

Stamfaderen Scyld, Skjold står udenfor Ættestavrim, hvad Topstamfædre ofte gør, jfr. min Bog „Oldsagn om Godtjod“ S. 135. Forf. selv vil ikke henføre ham til sine Hunner, men avleder ham fra Floden Schelde.

Løvrigt hersker fast Stavrim *h*.

Fælles engelsk-nordiske er 3 Slægtled: 1. Halfdan, 2. Hroar, Helge, 3. Hrolf.

„Beowulf“ tilføjer: i 2. Slægtled Heorogar, i 3. Slægtled Hreðric, Heoroweard, Hrodmund.

Dansk Overlevering udstøder Hrørik og Hiartvar av Skjoldung-ætten, fordi de er Fjender av Yndlingshelten Hrolf Krake. Om Hrodmund minder det vestgøtiske Stednavn Romundalev.

„Bjarkemål“ tilføjer Hroars Datter Hrut.

Stednavn i „Widsith“ og „Beowulf“: Heort; genspejles i „Brávalla-listen“s Hjort, Kæmpe fra Lejre (samt i Omdannelsen Hiartvar for Heoroweard?).

Stednavne if. „Lejrekrøniken“: Hleiðr, Høkæbiarg, Høkækøping, Hróiskelda. (Jfr. Helge Hundingsbanes og Hqðbroddsbanes Rige Hringstaðir).

Skulde dette faste *h*-Stavrim være fremvoxet av det *h*-løse Navneforråd hos Hunnerne? Det tykkes mig nærmest et Mirakel.

Så meget om H-Stavrimet hos Skjoldungerne. Endnu må vi spørge, om noget lignende kan findes hos påviselig nordiske Stammer? Svaret bliver et avgjort Ja.

Geaternes Kongeæt i „Beowulf“ har fast H-Stavrim: 1ste Slægtled

Hreðel; 2det Herebeald, Hæðcyn, Hygelac; 3dje Heardred; Frænde Hereric. Danskeren Håmund hos Saxe har Sønnerne Helvin, Hagbard, Håmund, Hake. Istaby-Stenen, Bleking, indeholder Navnene Hariwulaf(ŕ), Hapuwulafŕ, Haeruwulafŕ. Med sådanne Foreteelser stemmer Skjoldungnavnene på det bedste.

Kort sagt: de hunniske og de skjoldungske Navne er himmelvidt forskellige fra hinanden; dærimod stemmer Skjoldungnavnene ypperlig med kendte nordiske Navnetyper fra Folkevandringstiden.

Nok om Navne. Vi kommer nu til Spørgsmålet om de personlige Ligninger mere i det enkelte. Det er det egentlig kildne Punkt.

Ved sin Opposition har Helgason kastet skarpt Lys over Forf.s Motivparallelere, som han for Størstedelen finder nærmest parodiske. Denne Dom kan jeg fuldtud tiltræde, og jeg kan altså spare mig at gå i Enkeltheder. Jeg skal blot nævne to Stikprøver.

FørsteParallelpunkt, S. 110, er, at Hunnerkongen (H)uldin var blodig, voldsom og sejrssikker, Haldan kampvild, blodtørstig og magtgridsk. Det er efter min Mening en ren Allemands-Karakteristik, der kan passe på Hundreder av Helte. — Endvidere sammenstiller Forf. Hrolf Krakes Flugt fra Adils med Waltharis Flugt fra Attila; hær er Parallelen til Hrolfs Fyrissæd, som Helgason påviser, fabrikeret ved fuldkommen vilkårlig Omdigtning av den foreliggende Walthari-Text.

Lad nu imidlertid de Paralleler, hvormed Forf. støtter Henførelsen til en hunnisk Personkrets, være nok så svage, — de prætenderer dog ialfald at udgå fra Historien. Men når det til Imødegåelse gælder om at påpege en mere plausibel Parallelkrets fra Norden, så støder vi på det uheldige Forhold, at Nordboerne i 6te Århundrede kun kan præstere en eneste historisk Ligning: „Chochilaicus = Hygelac“; for øvrigt hersker absolut Tomrum. Altså får vi ved det historiske Stof følgende Forhold: til Gunst for Forf.s hunniske Tydning taler så og så mange av ham dragne Paralleler; for den nordiske Tydning taler absolut Nul. At dette let giver en skæv Forhånds-Indstilling i Forf.s Favør, turde være klart.

Når vi nu skal til at drøfte Ligningerne Skjoldunger = Hunner og Skilfinger = Hunner, så vilde det vistnok føre for vidt at gennemgå alle Forf.s vage Paralleler Punkt for Punkt. Det vilde drukne Under søgelsen i Vidtløftighed.

Det gælder om at centre os på visse fremspringende Hovedsynspunkter.

Hvad venter vi os af et hunnisk Stof? Hvad foreligger der faktisk i Skjoldungsagnene?

Hos Hunnerne er Centralfiguren uomtvistelig *Attila*. Hans Historie indeholder tvende Hovedmotiver: 1. Kampmotivet; 2. Bejlermotivet.

Kampmotivets Hovedhandling er denne: *Attila* og hans Hunner, støttet af Goterkongen *Thiudimer*, *Theoderik* den Stores Fader, kæmper mod *A(g)ëtius*, Herren over Burgunderne, 451. Dærmed sammenblandes ved episk „Teleskopering“ to andre navnkundige Hunnerkampe: a) Hunnerne fælder på *Attilas* Tid Burgunderkongen *Gundahari*, 436; b) *Attilas* sønnen *Ellac* fældes ved *Donauen* af de oprørske gotiske Folk, 453.

Hele dette teleskoperede Stordrama er i sine Hovedtræk klart genkendeligt i højtysk, nedertysk og nordisk Redaktion, — „*Nibelungenlied*“, „*Thidrekssaga*“, „*Eddaen*“, „*Völsungasaga*“ etc. *Attila* står fast som *Etsel*, *Attila*, *Atli*, *Artala*; *Gundahari* som *Gunther*, *Gunnar*; *Thiudimer* huskes kun i et enkelt Eddakvad som *Þjóðmar*, er ellers fortrængt af sin navnkundigere Søn *Didrik* af *Bern*; *A(g)ëtius* skimter jeg i *Hagen*; *Attilas* sønnens Fald huskes overalt. — Desuden findes *Attila* forklædt som *Opnævner*, stadig med Fastholdelse af Kamphandlingen: „*Humbers, rois des Hunus*“, angriber *Gallien* og *Britannien*, drukner i *Floden Humber*; Hunnerkongen *Hun* angriber *Frode Fredegod* ifølge en norsk Saga, som bruges af *Saxe*. Etc. Overalt er Dramaet klart og tydelig fastholdt, ialfald i sine store Træk. Men i de af Forf. sammenstillede nordiske Overleveringer incl. „*Beowulf*“, hvor *Attila* skal agere som *Eadgils*, *Adils* etc., bliver Hunner-toget helt borte for mig; jeg kan ikke øjne den svageste nævneværdige Genspejling deraf.

Jeg vender mig nu til den anden Side af Spørgsmålet: hvad indeholder Skjoldungsagnene, når vi opfatter dem hovedsagelig i *Olriks* Ånd? De indeholder en storslået Slægts-Myte og et ligeså storslået Slægts-Blodhævn drama, fortsat gennem tre Slægtled. Ganske vist er Overleveringen splittet og stykbrudt, men dog er Helheden umiskendelig. I Spidsen står en mytisk Gallionsfigur, *Scyld*, der, som *Olrik* påviser, genfindes i England som Folkestamfaderen *Sceldius*; at gøre ham til Udtryk for *Floden Schelde*, som Forf. vil, giver intet plausibelt Udgangspunkt og har ialfald intet med Hunner at gøre. Og Handlingen former sig med stadig fortsatte Blodhævn-Optrin. *Hadubarderkongen Frode* fælder *Skjoldungen Halfdan*; *Halfdans* sønnerne

Hroar og Helge øver Faderhævn; Ingild Frodesøn bryder det indgåede Forlig og forsøger på sin Side Faderhævn, men bukker under for Hroar og hans Brodersøn Hrolf; Agnar Ingildsøn forsøger ligeledes Faderhævn, men fældes av Hrolfs Kæmpe Hjalte. Tilslut revner imidlertid Freden indenfor selve Skjoldungætten; Hrolf overfaldes og fældes av sin skatskyldige Fætter Hjarvard. Hærved spiller Hjarvards såkaldte Hustru Skuld, Ættens Opnævnerske, en Rolle som ond Ånd; dvs.: Ættens Undergang udtrykkes gennem Ættefylgjets selv-morderiske Optræden. På Grund av Skjoldungernes vældige Ry bliver hun iøvrigt gjort dels til Valkyrje, — atter et dødbringende Væsen —, dels til verdensstyrende Norne.

Jeg beder lægge Mærke til, at Skjoldungdramaet ledsages av Myter, Kvad og digteriske Billeder, der for os uvilkaarlig står som nationale Kraftudtryk: Myterne om Skjolds Komme og Bortgang; Eddakvadet „Grottesangen“ om Frodes Lykke og Undergang; „Ingildskvadet“ om det store Fredsbrud mellem Hadubarder og Daner; den av Olrik så smukt tydede Fortælling om Hrolf Krakes Ildprøve i Adils' Hal som Symbol på den danske Nationaldyd, Tålmodet; den i Digtningen navnkundige „Fyrissæd“, der avgjort tyder på Hrolfs Tilknytning til et ægte nordisk Milieu; endelig „Bjarkemål“, Nordens eengang navnkundigste Kvad, hvori Ættefylgjen Skuld forråder sin egen Slægt, og hvori gives en hel Kampsaga med nøjeste Tilknytning til dansk Skueplads, uden svageste hunnisk Kolorit. Det hele er en yderst mærkelig digterisk Kraftproduktion¹.

Et så imponerende Helheds-Syn svarer til den literære Kendsgærring, som Olrik har påpeget, nemlig at Danernes Navn ved År 500 pludselig dukker op på vidtskilte Kanter av Europa, i Grækenland, i Italien, i Gallien, og at Danerne i England forherliges episk mere end noget andet Folk. Olrik tyder sådanne Foreteelser som Udtryk for et politisk Storværk: Grundlæggelsen av Staten Danmark.

Hvis nu dette Helhedsbillede, som Forf. vil, skal vrages som uholdbart, må det jo være, fordi der udfra den historiske Overlevering om Hunnerne lader sig tegne et Helhedsbillede, der ganske anderledes

¹ En nøje Parallel til Hrolfs Lokaltilknytning til Fyrissletten er Sveakon-gen Ottars Tilnavn Vendilkråka. Snorre vrangtyder det ved at knytte det til Vendsyssel. I Virkeligheden er Vendelkråka et velkendt Øgenavn for „Indbygger av det svenske Landskab Vendel“. At et slikt ærke-stedligt Øgenavn skulde knyttes til en indvandret Hunner, er een av de grelle Usandsynligheder, dem der vimler av i Forf.s Arbejde.

stemmer med de os foreliggende Skjoldungsagn. Men det er mig umuligt at se, at Forf. har påvist noget sådant historisk Helhedsbillede. Hvad han har sammenflikket, falder efter min Mening i Stumper og Stykker.

Tænk på, hvordan det ægte hunniske Stordrama med Attila som Centralfigur lader sig forfølge; Trin for Trin, til det fjærneste Højnorden: højtysk i „Nibelungenlied“, nedertysk i „Thidrekssaga“, nordisk i „Eddaen“, „Völungasaga“ og færøske Fornviser; i Sammenligning dærmød er de såkaldt „hunniske“ Motiver i Skjoldungsagnene kummerlig magre og udflydende; hær glipper fuldstændig den Tråd, der skal lede os fra Donauen til Norden.

Altså, jeg fastslår: det historiske hunniske Stordrama savner enhver Genspejling i Skjoldungsagnene, og Skjoldungernes episke Stordrama savner Model i Hunnernes Historie. Hvordan nogen kan hitte på at samtyde to hver for sig rigt udformede Handlings-Helheder, der er så inkommensurable med hinanden, som Figura udviser, — det er mig en Gåde. Det er mig kun forklarligt gennem en fix Idé, der med Vold og Magt vil søge ethvert nordisk Sagnprodukt tilbageført til sydlandske Impulser.

Dette er mit Syn på det episke Kampmotiv i det store og hele. Det udelukker ganske vist ikke, at hunniske eller andre sydeuropæiske Kampmotiver enkeltvis har kunnet snylte sig ind, nærmest dog kun som Tillægsmotiver. Et håndgribeligt Exempel er, som nævnt, Jarmeriksagnet, der efter min Mening er indkommet ved Overtagelse af Widsithremsen. Også for hunniske og eruliske Enkeltmotiver er der Mulighed.

Forf. opstiller eksempelvis følgende Parallel: Hunnerkongen (H)uldin er med til at drive Goterhøvdingen Radagais i Døden = Haldan dræber Roe, eng. Hrodgar. Hær kan muligvis foreligge hunnisk Import. Dvs. jeg mener: (H)uldin og Radagais er ikke Hovedmodeller til Haldan og Roe, men er på Grund af Navnenes Adklang bleven teleskoperet sammen med dem.

Vesentligere for Forf. er imidlertid hans eruliske Ligning. Hrolf Krake er Fjende af (Hadu)barder = Erulerkongen Rodulf er Fjende af (Lang)barder; Hrolf hævnes af Vøgg = Rodulf hævnes af Waccho. Denne Tydning kan der kanske tilkendes en viss Gyldighed. Dog kun helt afgrænset, som Tillægsmotiv. Hrolf Krakes Saga med Epi-

soden Agnar Ingildsøn kan umulig skilles fra Episoderne Frode og Ingild, som ikke har noget som helst Modstykke i den donau-eruliske Overlevering. Dærnæst må det huskes, at der aldeles ikke hersker direkte Lighed mellem Hrolf-Motivet og Rodulf-Motivet: Hrolf og hans Kæmper vinder strålende Sejre, først over Hadubarderkongen Ingild og siden over Agnar Ingildsøn, medens Rodulf og hans Rige med Brag går til Grunde i Sammenstødet med Langbarderkongen Tato. De samklingende Navne dækker m. a. O. over en dyb Motivmodsatning, som hidrører fra, at to helt forskellige Hrodulfer er teleskoperet sammen. Og Vidne om den nordiske Hrodulfs Existens er ikke bare „Widsith“, „Beowulf“, Saxe etc., men en af dem helt uafhængig Kilde, nemlig Vandringssagnet „Origo Svevorum“, se min Bog „Vor Folkegruppe Gottjod“ S. 132. I Landet Swevia ved det nordlige Hav (dvs. Urhjemmet Scadinauia) hersker nemlig en Kong Rudolf, der med god Grund tør regnes for en Genspejling af Hrolf Krake, ligesom de tyske Heltesagns Fruote er en Genspejling af Frode Fredegod. Jeg hævder altså: der er vægtige Indicier for en dansk Kong Hrolf, og hans Livssaga er fast forankret i de foregående Hadubarderkampe under Halfdan og Hroar. Den har kun fået extra Farve ved Tilskud fra Donau-Erulernes Tragedie.

Sagnet om Erulerkongen Rodulf fører os imidlertid tilbage til Hunnerkresen, nemlig til den Attilaskikkelse, hvorfra vi gik ud. Vi rører hær ved Attilas Optræden i hans andet Hoved-Rollefag, nemlig i Bejlermotivet. Jeg må til Indledning sige nogle Ord om det episke Kvindemotiv i gottonsk Heltedigtning overhovedet. Jfr. min Bog „Gotthiod und Utgard“ § 258.

Motivet den ombejlede Kvinde savnes i den ældste gottonske Heltedigtning. Kvinden Sunhilda er oprindelig kun Offer for Ermanriks Grumhed, ikke hans Hustru; først sekundært ægter han hende. I „Widsith“ optræder sammen med 69 Mandfolk ikkun en eneste Kvinde, Ealhild, og det uden Bejlermotiv. „Beowulf“ har kun Bejlermotiver i de indskudte Dele. I de ældste Skjoldungepisoder savnes Bejlermotivet. Scylds Hustru omtales ikke i „Beowulf“; først Sagnet hos Saxe lader Skjold bejle til Alvilda, som naturligvis er = „Widsith“s Ealhild. Healfdenes og Hrodgars Bejlen omtales heller ikke; først et Indskud skildrer Ingelds Giftermål med Hrodgars Datter.

Hvem har nu i større Stil indført Bejlermotivet i gottonsk Helte-digtning? Uden Tvivl Hunnerkongen Attila. Han krævede jo med Brask og Bram Kejserdatteren Honoria og Halvdelen av Romer-riget, nøjagtig ligesom i Æventyret: Prinsessen og det halve Konge-rige. Og Skøn Honoria var selv yderst opsat på Partiet; det var såvist ikke hendes Skyld, at der ikke kom noget ud deraf. Dette Barbarsultanens Krav til den klassiske Verdens Herskerfolk var en tordnende Anmasselse, uhørt i Verdenshistoriens Annaler; den måtte brænde sig ætsende ind i Hukommelsen. Dertil kom, at Attila mødte op som Sultan med et velassorteret østerlandsk Harem, der sagde Spårto til det sølle Par Friller, som den gængse gottonske Småhersker kunde prale med. Kort sagt, Attila blev Bejlermotivets Foregangs-mand.

Det har Forf., efter Sophus Bugges Exempel, også haft Øje for, selv om han næppe tilfulde har loddet Dybden av Hunnersultanens banebrydende Indsats¹. Efter Bugge, „Helgedigtene“ 256, anfører han det kendte Sagn fra „Thidrekssaga“ om Attilas Frieri til Kong Osang-trix' Datter Erka, som samtidig ombejles av Kong Nordung av Svavaland. Bejlingen udføres på Attilas Vegne av Hertug eller Markgreve Rodolf. En anden Version av Sagaen erstatter i den videre Fortælling Rodolf med Markgrev Rodingeir av Bakalar, dvs. i Donau-byen Pöchlarn. Her føres vi lige lukk hen til Erulerne, som på Attilas Tid var et hunnisk Lydfolk ved Donauen, og som efter hans Død styredes av den tragisk navnkundige Kong Rodulf. Vi støder altså på en hunnisk-erulisk Konstellation, og Dobbeltgængerne Rodolf alias Rodingeir kunde nok synes at minde om „Widsith"s Navnepar Hrop-wulf-Hrodgar.

Nu gælder det om at forfølge Sporet videre for at se, om det rækker til Norden.

Bugge vender sig bl. a. til Gallien. Han påviser, at Bejlersagnet Punkt for Punkt genfindes hos Fredegar, III, 17—19, ed. Krusch S. 99 ff. Hær erstattes Attila imidlertid av Frankerkongen Hlodovic, Erka av Burgunderprinsessen Hrodehild, og Rodolf av Romeren Aurelianus. For den, der søger Eruleren Rodulf forbundet med Hrolf Krake, seer det altså ud, som om Sporet endte i en Blindgyde. Det har Forf. vist også tænkt, for han lader denne Dessin hos Bugge

¹ Jeg er her ikke helt enig med Helgasons Kritik av Forf.s Ord om Bejler-motivet.

fuldstændig ligge. Imidlertid turde en sådan Opfattelse hvile på et Fejlsyn. Sagnudviklingen fra Bejleren Attila til Bejleren Hlodevig er netop i høj Grad vigtig for os. Den viser, at det fra Hunnerkongen udgående Bejlermotiv godt kan genfindes i andre Lande, hæftet på Personer, der ingenlunde er blotte episke Ekkoer av Attila og hans Kres, men håndgribelige historiske Virkeligheder i de pågældende Lande.

Vi tager så et andet Spor hos Bugge.

Det findes i „Eddaen“s Fortælling om Helge Hjørwardsøn. Kong Hjørvard, hedder det, havde 4 Koner, altså et helt Harem, som han synes at have lånt fra Attila. Den første av dem er Alfild, der åbenbart genspejler „Widsith“s Ealhild, — hun grasserer i det hele rundt omkring i Sagnene. Hun er gift med Myrjinkongen Eadgils, hvis Navn minder om Attila. Altså: Hjørvard = Attila. Imidlertid får han Lyst til at øge sit Harem med Skøn Sigrlinn, Datter av Opnævneren Kong Svafner av Svafaland. Til at udføre dette Formål hjælpes han av sin Jarl Atle, Idmunds Søn. Vi genfinder her to av Navnene fra „Thidrekssaga“: Atle = Attila, og Landet Svavaland. Ligningen Atle = Attila støttes yderligere ved Navnet på Atles Fader Idmund = Attilas Fader Mundiuch. Endelsen *-iuch* kommer av gotisk *jiuka*, „Strid“; dette Ord kendes ikke på Nordisk og er derfor avløst av det nogenlunde nærliggende „Id“. Men da „Id“ ikke godt kan stå som sidste Navneled, bliver Navnet stjælpet på Hovedet. Altså, Hocus-jocus-pocus, Mund-iuch bliver til Id-mund! Så meget om Navneformerne. M. H. t. de episke Rollefag er der også vendt op og ned på det hele: Atle er ikke mere Konge, kun Jarl, og han udfører ikke Bejlingen på egne Vegne. Men hvad nu med Rodulf? Han er ganske stille gleden ud av Sagaen. Så heller ikke dette Spor lader os slippe frem til den søgte Ligning: Erulerkongen Rodulf = Hrolf Krake.

Men Forf. opgiver ikke Ævret. Han finder hos Bugge et andet Spor, som viser os Bejlermotivets Videreudvikling til Blodskamsmotiv. Og hær vil vi endelig føle Tampen brænde.

I Snorres „Heimskringla“ læser vi, at Dankongen Helge voldtager Saxerkongens Dronning Álof¹ og med hende avler Datteren Yrsa. Sveakongen Adils gør Strandhug, røver Yrsa og ægter hende. Siden

¹ Navnet er vist en Radbrækning av det rundt om grasserende Navn Ealhild-Alfhild.

kommer Helge, røver og ægter ligeledes Yrsa og avler med hende Sønnen Hrolf. Efterat Álof har røbet Blodskamsforholdet, vender Yrsa tilbage til Adils. Hær står ifølge Forf. Adils for Attila, hvad der kan synes rimeligt nok, og denne Gang er vi endelig komne på Sporet efter Erulerkongen Rodulf, som skjuler sig under Hrolf Krakes Maske.

Samme Sagn går igen i „Lejrekrøniken“. Dankongen Helge voldtager Rolf Karls Datter Thora, Opnævnerske for Thorø, og avler med hende Datteren Yrsa eller Ursula. Senere voldtager han uavvidende sin egen Datter og avler med hende Sønnen Rolf. Yrsa ægter senere Sveakongen Athisl. Hær er altså atter Spor av Attila og Erulerkongen Rodulf.

I hálogalandsk Overlevering bliver det nu til, at Landets Opnævner, Kong Hölge, avler Datteren Thorgerd, som han senere ægter, så hun får Navnet Thorgerd Hölgabrud. Yrsas Navn skimtes hos Thorgerds Søster Irpa. Av Rodulf er der dærimod intet Spor.

Endelig fremdrager Forf. S. 58 et Sagn, som Bartram Pogwisch 1599 hørte på Helgoland: Øens Herre og Opnævner, Heligo, ægter Debora, Søster til den hellige Ursula.

Ifølge Bugge røber Fortællingen om Thorgerds og Iripas Optræden som dyrkede Haglvejr-Ånder under Slaget i Hjørungavåg, at der hæri er indblandet Minder om en Dyrkelse av Thor og stedlige Diser.

På den anden Side påpeger Forf., muligvis med Rette, at Yrsa alias Ursula hænger sammen med den rhinfrankiske Legende om St. Ursula. Fremstillingen hærav hører til de mest positive Avsnit av Undersøgelsen.

Alt ialt viser Bejler- og Blodskamsmotiverne en forbausende Frodighed, en Eyne til kamæleonisk Form- og Farveskiften, hvis Fantastik det næppe lønner Umagen hær at fordybe sig i, medens de nok kunde fortjene en Undersøgelse helt for sig selv.

Der foreligger altså sikkert en Motivstrøm, som har een av sine Hovedkilder i Hunnersultanen Attila, og Arm i Arm med ham følger Erulerkongen Rodulf på Toget mod Nord.

Således er påvist en lokal hunnisk-erulisk Sagnimport, der rammer Skjoldung-Komplekset. Men med dette er ingenlunde påviist, at det øvrige Komplex er hunnisk. Jeg vender hær tilbage til den ovenfor fastslåede Kendsgærning, som Forf. har overseet: Bejlermotivet hos

Fredegar er lånt fra Hunnerkongen Attila, men de Personer, som det hæftes på, hører til en fuldt historisk frankisk-burgundisk Kres.

På samme Vis: det Blodskamsmotiv, hvori Adils, Helge og Hrolf spiller deres Roller, kan nok føres tilbage til det fra Attila udgående Bejlermotiv, men deraf følger ingenlunde, at Adils, Helge og Hrolf som nordiske Personer er Fantasifostre. De kan udmærket være ligeså virkelige som Hlodevig, Hrodehild og Aurelianus hos Fredegar. Et positivt Vidnesbyrd om, at der i Norden har eksisteret en Hrolf Krake, finder jeg i Vandringssagnet „Origo Swevorum“, som i Urhjemmet Swevia ved Nordhavets Kyst kender en Kong Rudolf. — — —

Hærmed er jeg nået til Vejs Ende med min Kritik.

Det kan anerkendes som Forf.s Fortjeneste, at han med et mægtigt Opbud av Lærdom og Skarpsind har kølhalet og kulegravet Sagnene om Skjoldungættens Ophav og Skæbne. Vi er derved bleven førte til at kaste skarpere Lys over deres Navneforhold, end hidtil har været kendt, og også et Helhedsbillede av Skjoldungsagaen er blevet sat under en sikkert højst nødvendig Debat. Forf.s Teori om hunnisk Avstamning hos Flertallet av Skjoldungerne må jeg ganske vist avvise; hunnisk Sagnimport kan jeg kun anerkende ved Tillægsmotiver. Det hunniske og det skjoldungske Navneforråd og Motivforråd som Helhed er altfor inkommensurable.

Noget av det mest positive har Forf. vistnok ydet ved sin Fremdragning av Bejler- og Blodskamsmotiverne. Hær er det virkelig lykkedes at finde en Tråd, der fører fra Hunnerkongen Attila og Erulerkongen Rodulf til de nordiske Lande, NB som Tillægsmotiv, ikke som det altoverskyggende Hovedmotiv.

Forf. har jo villet vise, at min Lærer Axel Olriks Tro på „Beowulf“s historiske Indebyrd var forfejlet. Jeg kan ikke se, at det er lykkedes ham at ramme Olriks Thesis med en Fuldtræffer. Som jeg i Indledningen sagde: Olrik så klart, hvordan de hidtil ukendte Danners Navn ved År 500 pludselig genlyder fra alle Kanter av Europa, — fra Grækenland, Italien, Gallien og fremfor alt fra England, hvor de forherliges over al Måde. Dæri så han antydet et politisk Størværk: Grundlæggelsen av Skjoldungernes Stat Danmark. En sådan Stortildragelse må give Genlyd i Heltedigtningen i den etniske Myte, og jeg kan med min bedste Vilje ikke se andet, end at vor nationale Skjoldungsaga er netop en sådan Genlyd.

Men skal dette vises, må Olriks og min Tro selvfølgelig kunne stå

for Kritik, og det kan kun prises, at Forf. ved sit lærde og skarp-sindige Arbejde har villet åbne Døren for en sådan, dybtgående Kritik.

Idet jeg lykønsker Dr. Lukman til den hæderfulde Erhvervelse af den akademiske Grad, vil jeg udtale Håbet om, at hans Indsats må skabe fornyet Interesse for dansk Heltedigtning, — en Interesse, hvorpå det efter Axel Orlis Død altfor meget har skortet.

Efterskrift. Efter Avfattelsen af ovenstående er jeg bleven opmærksom på *Jean Baptiste Pérés'* Satire fra 1835, „Le Grand Erratum“. Hæri avsløres Napoleon som Solmytø. Navnet på Lyseguden Apollon vil sige „Ødelæggeren“; (N)apoleon ødelægger mange Riger. Apollon fødes på en Ø; Napoleon ligeså. Apollons Moder hedder Leto; Napoleons Moder hedder Letizia. Osv. — Lukmans Motivparallel er i Regelen ikke mere avgørende.

STUCKENBERGS PESSIMISME

AF

JØRGEN ANDERSEN

I „Det gamle Klædebon“ med Undertitlen „In Memoriam Viggo Stuckenberg“, der kan læses som et Supplement til Stuckenbergs „Bekendelse“ men „især er udsprunget af det Almenindtryk St.’s Væsen- og Digtning efterlod“, lader Johs. Jørgensen sin opstandne Ungdomsven sige med Henblik paa sit Jordeliv: „Lykken var mig for meget“, og han fortsætter saaledes:

„Det kunde ske, at jeg Juleaften, naar min Hustru og mine Børn syngende gik rundt om Juletræet, og Engle dalede ned til dem — det kunde times mig, at jeg med ét ikke kunde blive derinde i Lyset og Lykken. Det syntes mig, at jeg ikke var, hvor jeg burde være — og sagte listede jeg Døren op, stille sneg jeg mig bort — og satte mig ude i et ensomt Kammer, hvor der var mørkt og koldt — satte mig paa en gammel Skibskiste, nær ved Vinduet, hvor Isblomster dækkede Ruden — sad der i Mørket, paa den haarde Kiste, ved den frosne Rude — og følte, at jeg var, hvor jeg hørte til — — —“

Det samme Indtryk har jeg selv faaet af Viggo Stuckenberg ud fra hans Forfatterskab og det biografiske Materiale, jeg har haft til min Raadighed. Men saa maa de forskellige Karakteristika, man har hæftet paa ham, revideres eller i al Fald ses under en ny Synsvinkel. Thi bag det altsammen, paa Bunden af hans Væsen ligger Tung-sindet i Forvisningen om, at Tilværelsen er ond.

Naar denne Pessimisme er erkendt, er det første Spørgsmaal, man maa stille sig: Skyldes den ydre Aarsager eller indre?

Den, der kender blot en Smule til Stuckenbergs Liv, som det formede sig fra hans tredivte Aar til hans Død tolv Aar senere, vil lettest vælge den første Forklaring saaledes som Carl Lassen, der i sin lille sympatiske Biografi skriver:

„Saa dybt Stuckenberg end var skuffet, var vedvarende Sortseen hans Natur imod. Den Pessimisme, der hist og her glimter frem i hans Lyrik,

maa snarest føres tilbage til ulykkelige Forhold i hans ydre Liv end til selve hans sjælelige Beskaffenhed“.

Efter Lassens Mening er Stuckenberg da en oprindelig glad Sjæl som Tilværelsen efterhaanden har gjort det broget for.

Denne Slutning synes nærliggende, men er imidlertid næppe rigtig. Man maa nemlig spørge: Hvordan levede og følte Viggo Stuckenberg, før Ulykkerne serievis satte ind? Vi maa tilbage til hans Barndom og Ungdom, specielt Aarene fra 15—20, hvor Grunden til Manden lægges, idet de medfødte Anlæg enten omformes eller uddybes, hvorved Karakter og Gemyt begynder at antage faste Konturer. I ingen anden Periode er heller Modtageligheden for ydre Indtryk og Paavirkninger større.

Hvordan var det Hjem, Drengen voksede op i? Med et enkelt Ord: lykkeligt. Faderen havde først været Lærer for Fangerne paa „Vridsløse“, blev saa Fattigforstander i Københavns 12. Distrikt (Nørrebro) og endte som Inspektør paa Vestre Hospital (det senere Rudolph Bergs). Ingen af disse Stillinger var særlig godt lønnet, men tilsyneladende manglede der aldrig noget i Hjemmet. Herfor havde Husmoderen Æren. — Johanne Stuckenberg, en Datter af Toldkontrollør Fog i Slagelse, tidligere Trankebar, var et ualmindeligt Menneske. Fin og kærlig, opofrende og altid paa Færde, endskønt hendes Konstitution var sart. Hende har Sønnen skildret saa ofte, at man kan tale om et bestandigt opdukkende Modermotiv i hans Digtning. Sin Fader har han tegnet af i Debutromanen „I Gennembrud“. Næppe noget heldigt eller rigtigt Billede, hvad han selv senere har indrømmet. Man faar let Indtrykket af noget tyrannisk ved Faderen — ogsaa i Lassens meget afdæmpede Fremstilling, der bygger herpaa. Simon Kochs Skildring i „Digteren“ er helt fortegnet.

Frederik Stuckenberg, der var Søn af en tyskfødt Skorstensfejermester, bosat i København, var en frodig Natur. Der var noget renæssanceagtigt over hele hans Apparition. Han elskede Lys og Fest og et godt Bord og kunde bruse op af Ærgrelse og Bekymring over, at hans Midler ikke tillod ham disse Ting, saa ofte han havde Lyst dertil. (Denne Pessimisme, hvis det overhovedet gaar an at bruge det Ord, er af en helt anden Beskaffenhed end Sønnens. Med et Udtryk hentet hos Francis Bull (Edda 4, 1941) kan man sige, at den er underkastet „Sindets rytmiske Vekslen“. Af Uddannelse var han dansk Jurist og skal, ifølge Sønnens Artikel i Ill. Tidende 1900 Nr. 20, til Tider have lidt under aldrig at have taget en Embedseksamen. Imidlertid udøvede

han i Gerning, Tale og Skrift en betydelig Virksomhed og naaede en smuk Position indenfor dansk Fængselsvæsen, hvad han selv trods al sin Beskedenhed var klar over og hans Børn ikke mindre.

Det er vigtigt at slaa fast, at Viggo i Stedet for som formodet at huse en Mindreværdsfølelse paa Faderens Vegne tværtimod var stolt af denne. Mens han var paa Togt som Kadetelev, afholdtes en stor Fængselskongres i København, hvor Faderen var en af Talerne. I et Brev til sin Moder skriver Drengen: „Jeg har med stor Fornøjelse læst Faders Foredrag og i det hele taget gennemgaaet Congressen i „Aftenbladet“ og „Christianssands Stiftsavis“. Du maa ikke glemme at ønske ham hjærtelig til Lykke fra hans Søn.“ Og vel havde han Respekt for Faderen, men samtidig var der et kammeratligt Forhold imellem dem.

Fra Hjemmet gaar vi til Skolen. Viggo var kvik og velbegavet, havde let ved at gøre sig gældende blandt Kammeraterne og skabe sig Venner. Da hans Læselyst en Tid afløstes af Trang til Eventyr og han ønskede at komme ud at sejle, fik han Lov til det. Og da han havde faaet sin Lyst styret, stod det von Westenske Institut med en Studenter-eksamen ham aaben. Alle Prøver, han indstillede sig til, bestod han med en stor Førstekarakter. Her var der altsaa heller ikke noget at være ked af. Men var han da det? I Grunden ja.

Nu flytter vi Scenen til „Englerup“, den store Gaard nede ved Ringsted, hvis Ejer Marcus Staun var gift med en Søster til Fru Stuckenberg. Det var et sandt Paradis for Viggo og hans Søkende, der da ogsaa tilbragte hver en Ferie her sammen med deres jævnaldrende Fætre og Kusiner, af hvilke Viggo især sluttede sig til to: Fanny og Olavia (kaldet Lalla). Denne sidste var halvanden Maaned yngre end sin Fætter og hans store Sværmeri gennem flere Aar.

Til hende er Førstegrøden af Stuckenbergs Poesi skrevet. Hovedstykket er en brun Stilebog med Paaskriften „Smaating“ af „Consobrinus“, Foraaret 1881. Pseudonymet betyder Søkendebarn. Adressen er altsaa gennemskuelig. Det er fem Digte: „Skuffelse“, „Et Suk“, „Tungsind“, „Den vanvittige“, og „Solstraalens Morgenhilsen“. Disse Titler siger en Del om Indholdet. Første Strofe af „Skuffelse“ anslaa straks Tonen, der klinger sort og uheldsvanger Samlingen igennem, indtil „Solstraalen“ til sidst liver lidt op.

Der ligger en Grav ved den rindende Flod,
ej smykket med Lilie og Kors,
Gifttyden voxer ved mosklædte Fod,

paa Toppen græsser stampende Hors.
 Ingen Krans, ingen Runesten(!) smykker det Sted,
 hvor de sænkede mit kæreste ned.

„Mit kæreste“ vil sige Drømmen om Livet.

„Tungsind“ er Samlingens mest karakteristiske Stykke. Det bærer Fodnoten: „Skrevet ved Vandingsstedet ved Englerupgaard. 11te Juni 1881. V. S.“. Naar de første Strofer citeres er det ikke for at udlevere en uheldig Poet, men for at vise, hvor lidt der skal til for at rykke et ungt sensitivt Gemyt ud af Ligevægt, en Ejendommelighed Stucken-berg for øvrigt aldrig voksede fra. Han var saarbar og let at fornærme; til Gengæld lod han kun i sjældne Tilfælde Solen gaa ned over sin Vrede. Hans omfattende Brevveksling viser mange Haardknuder, som han selv trak til, men ogsaa selv løste op igen, blot han fik den mindste Haandsrækning fra Modparten.

Det hamrer og slider saa selsomt herinde,
 her, bag den hudtynde Brystkassehinde;
 det syder og koger som Brændingens Top,
 naar skumklædt paa Strand den slaar op;
 det suser saa dumpt, som naar Natvinden jager
 med hujende Hvin over Skove og Ager;
 det gisper og stønner, det græder og ler,
 — jeg kvæles, — jeg kan ikke mer!

Mit Bryst er for snævert, det mægter ej længer
 at holde mit Indre i Ligevægts Gjænger;
 mit Sind er i Oprør, min Tanké er vild,
 mit Hjærte mig brænder som Ild.
 Hvi skal jeg og leve saa pint og saa plaget,
 foragtet, forhadet, af de nærmeste vraget,
 ja, skyet af alle, — et halvraadt Vrag,
 som driver paa Sø til det synker en Dag.

Hvi skabtes saa hul og saa aandløs min Hjerne?
 hvi blev jeg ej skøn som den tindrende Stjerne?
 ja svar mig! — du Vibe, du brægende Buk,
 svar mig! — hvi blev jeg ej smuk?
 I tier? — Nu vell! saa stands da min Klage
 slaa med din Vinge du graadige Krage,
 slib kun dit Næb og lad høre dit Skrig!
 snart skal du hakke mit Lig.

Kom blege Død! bor kun dristigt din Klinge
 dybt i mit Bryst, — lad mit Hjærteblod springe,
 rødt som den lumske, berusende Vin,
 som det pralende Skarlagens Lin.
 Vil du ej Død? — Nu, saa faar jeg selv komme,

i Graven jeg hviler, før Dagen er omme,
i Graven er lunt, der hviler man blødt.
— Verden! du selv har din Søn forstødt.

Just da lokkes den ulykkelige af en dejlig Nymfe. En dragende Længsel mod Tilintetgørelsen i hendes Favn paakommer ham. „See, nu bøjer hun Sivet, / kom Yngling, kom! hvad Værd har vel Livet?“ Men han reddes i sidste Øjeblik paa mirakuløs Vis. Han hører en Drossel slaa sine Triller, og det er saa heldigt, at han kan forstaa Fuglens Sprog. Vi faar herved Indblik i en hel Filosofi: Skønheden er at ligne ved en Kæmpebrand, som Menneskene iler imod. Men naar de kommer derhen, er Ilden slukket, „til Aske blev alt, som var legemlig smukt.“ „Men hist mellem Tomterne Skikkelser vandre, / nogle er spinkle og kraftige andre, / nogle er store, — men mange er smaa; / — Aanderne er det, som evig bestaa!“

For selv at vederfares denne Omskabelse fra Legeme til Aand faar den ulykkelige denne simple Anvisning: Vær tilfreds med Vorherres Gaver, „og tak ham fordi han i Livet dig bænked, / — saa faar du nok aandelig Skjønhed en Gang.“

Anledningen til disse lugubre Betragtninger er utvivlsomt den, efter hvad Kusinen mener at kunne huske, at Ynglingen har „kæftet op“ under Middagen og kritiseret alt og alle og saa er blevet bedt om at holde inde, mens de Voksne talte. —

Naar man efter endt Læsning vil resumere det lille Hæftes Indhold og Tanker træder en vigtig Side frem, som Gang paa Gang kan iagttages under Stuckenberg's Opvækst: det stolte Sind med Hang til saavel Trods som Blufærdighed. Endvidere møder os den sædvanlige Følelse af Udelukkelse fra Omverden, som Pubertetsaarene kan føre med sig, men derigennem ogsaa den begyndende Opdagelse af Selvet, hvis Bund Isolationen netop giver Mulighed for at lodde. — Hvad det rent litterære angaar har han laant meget af Oehlenschläger og Ingemann og delikaterer sig i det hele taget med den ældre Romantiks Weltschmerz. — Og de, der da vil hævde, at disse Digte blot er amatøragtig Pastiche og Gymnasie-Forelskelse-Maner og ikke andet, og at man ikke derfra kan slutte til Forfatterens aandelige Gehalt, kan have Ret, hvis der ikke fandtes mere Materiale fra disse Aar. Men det gør der (og det af en langt intimere Slags): utallige Breve fra København til Englerup i Anledning af Fødselsdage eller med Beretninger om alskens Oplevelser og Nyt fra Hovedstaden.

Ved en Kusines Bortrejse fastslaas: „Nydelsen er kun til, for at Savnet bagefter kan føles des stærkere —.“ Hjemkommen fra Faste-lavnsferie paa Englerup skikker Viggo en fransk Rebus derved, som skal tolke hans Følelser. Løsningen er: un soupir vient souvent d'un souvenir.

I et Digt til Lalla (21-4-81) med Overskriften: „Hvad jeg ikke kunde udtrykke i Ord (mundtligt?). — En Stump Alvor“, omtales først Minderne, det eneste Livet har skænket den unge Digter. Dernæst tænker han paa hende, der fremfor andre har en Plads i dem, og saa siger han:

Tak altsaa for hvergang du øger det Tal
af dejlige drømmende Minder,
som holder én stærk, naar det stunder mod Fald,
og gør at man Sejer dog vinder.
Er Kamplønnen Døden — min eneste Ven,
min Herre, der vinker derude, —
saa tifoldig Tak! — kom saa snarlig igen
og bank paa min støvede Rude!

Jeg bliver af dem, som alene maa gaa
med mig selv og min Brud gennem Livet,
min Brud er mit Tungsind — vor huslige Vraa
den faar vi i Graven først givet.
Og Tungsindet voxer ved Minderne just,
i Mindet vi favne hinanden
og kysse det helt, som af Havet er knust,
paa Revlen dernede ved Stranden —

Med denne elegiske Stemning kunde fremdrages det ene Digt efter det andet. Selv Fødselsdagsdigte. Selvfølgelig lyder der ogsaa andre Toner. Stuckenbergs har skrevet Rimbrev af et eget barokt Vid, fulde af smittende Galgenhumor og lunt Drilleri. Endelig maa ikke glemmes smaa fine Naturstemninger let henkastede i Prosa eller Vers¹.

Tilbage er at nævne et mærkværdigt Brev til Lalla (30-11-83) bestaaende af 10 otteliniede Strofer med forklarende Noter indimellem. Optakten lyder saaledes:

¹ I sin første Novelle, der selvfølgelig foregaar paa Englerup og hedder „Mollesøen og Baghullet“ (1881) tegner St. dette Idealbillede af Hovedpersonen, af sig selv: „Frank var en ung Mand, et Par og tyve Aar, ganske køn, med et flot skaaret Ansigt, ikke uden Aand, men med et Strøg af Selvindtagethed. Han havde mørkt krøllet Haar, et lille Overskæg med tilsvarende Fip, et Par mørkeblaa Øjne, der kunde lyse og straale næsten omkap med Solen og være ligesaa dybe melankolske som en trist Novembernat. Frank var i Virkeligheden et begavet ungt Menneske med Evner i alle Retninger; han malede, spillede, sang og skrev baade paa Vers og Prosa.“

Nu er det borte, Sandhavet herinde,
 hvor Tanken slæbte halvkvalt sig afsted
 for kun Fortvivlelse og Død at finde
 i Ørkensandets visne, golde Fred.
 Og Aanden vaagned i sin Ligalkove,
 som Nazaræeren paa Livets Bud,
 den Gang fra Ørkenrandens Palmeskove
 et Vaarpust strøg sig ud.

Der er sket noget: Viggo Stuckenberg har truffet den unge Tegnerske Ingeborg Pamperin ved en Konfirmation hos en fælles Bekendt Enkefru Pontoppidan. Og fra det Øjeblik han saa og talte med hende, er han som nyskabt. Han er rystet over Forandringen, der er sket med ham. En forlegen Yngling uden selskabeligt Talent er blevet til en aandfuld Kavalier med Levemaade, der pludselig kan nyde en Fest og sig selv under den. „At jeg virkelig har kunnet mere mig! Saa skifter alting da. Intet evigt uden netop Tanken om Evigheden. Jeg troede, at alt stod fast, og intet kunde bedres. Jeg gik ud i Naturen, langt ud i Skovene, saa Solen gaa ned — og fandt Troen paa det evigt skønne, fandt Universets Urlov skrevet med Solnedgangens Ild — fremad mod Fuldkommenheden! stod der.“

— — — — —
 Alt skifter, formes om og formes bedre,
 det er den Tro, Naturen selv mig gav,
 men Kampe maa der til, thi Kampe hædre,
 og Sejrens Krans er skøn — selv om en Grav.
 Alt formes bedre! — Døden kun fuldender,
 den er som Musens sidste ømme Kys,
 om Værket den en Straaleglorje tænder
 med Evighedens Lys.

(Midt i Livsjubelen Dødstanker! Med Fuldkommenheden Tilintetgørelsen.)

Aaret efter var Viggo og Ingeborg forlovede og tre Aar senere gift. De var „det mest ideale Ægtepar, jeg nogensinde har set,“ skriver Johs. Jørgensen i sine Erindringer; og vi kan føje til: de to gladeste Mennesker paa Jorden. Lykkelige for hinanden, lykkelige over den Tilværelse, de gik ind til. Det var d. 5. Maj 1887. Han var da 23, hun 21 Aar.

Saa gaar der et Aar. I „Ill. Tidende“ Nr. 40 (1. Juli 88) finder man to Digte af Stuckenberg under Fællestitlen „Gamle Sange“. Det første lyder:

Naar alle Blomster blegne,
 som vi ved Sommertide fandt,
 og Sneen alle Vegne
 bedækker Mark og Grøfttekant,
 naar Kilden, som saa muntert sprang
 med Melodi og Rytmeklang,
 er frosset til og sivet ned —
 mon da din Ungdoms Kjærlighed
 trods taghøj Sne og favntyk Is
 kan reddes fra Forlis?

Naar hver en Drøm, jeg drømte,
 er Led kun i en visnen Krans,
 og Livet kort mig dømte
 til falden Stjerne uden Glans,
 naar slagen jeg har strøget Flag
 og staar paa Stranden mellem Vrag
 ti-femten Skridt fra Maalets Bred —
 mon da din Ungdoms Kjærlighed
 tør række over Vragets Rand
 sin Haand en dødsdømt Mand?

Tør du, saa lad mig hvile
 som før mit Hoved i dit Skjød
 og prøve paa at smile
 endnu en Gang, før jeg er død;
 se paa mig med det samme Blik
 som den Gang, jeg til Slaget gik,
 hvisk mig de Ord endnu en Gang,
 som sødest i mit Øre klang,
 sely om jeg knap dem kan forstaa,
 giv mig et sidste Kys — og gaa.

Et paafaldende Digt. Ved første Blik tror man, at der blot er udtrykt noget rent hypotetisk deri. Alene dette vilde være mærkeligt nok. Thi hvorfor opstille Tilfælde, som maaske aldrig vil indtræffe, og navnlig saadanne, der er konsekvent tragiske: Kulde, Nederlag, Død. Men det opdages hurtigt, at her ikke er Tale om Eksperimenter med den Elskedes Kærlighed, Belastningsprøver til at maale dens Styrke ved. Her er Tale om Virkelighedens nøgne Fakta. Digteren ved bestemt, at Ulykkerne vil vælte ind over ham paa Klokkeslet. Alt det, han frydes ved, skal svinde. Hans Liv vil en Dag skifte Fortegn. Med en uhyggelig Vished har han her forudsagt, hvad der skal komme. Og desværre skulde han faa Ret.

Var der nogen Grund for Viggo Stuckenberg til at nære saadanne Tanker? Tilsyneladende ikke paa dette Tidspunkt. Han var nygift,

havde faaet et yndigt lille Hjem kvit og frit; havde debuteret med et Bind Digte, som var blevet godt modtaget af den Del af Pressen, hvis Dom alene han regnede med. De Noveller og løse Digte han skrev fra Tid til anden, fik han stadig Anvendelse for. Og endelig sikrede Skolearbejdet hos Slomann, som han befandt sig vel ved, hvad man saa siden har paastaaet, ham Udkommet. Jævnaldrende Studenter og Digtere konsulterede ham. Hans ukunstlede Væsen og sikre Smag i litterære Sager indgød dem Tillid. Men først og sidst: Han havde hver Dag hende, han oprindeligt blot havde drømt om, men ikke turdet begære, just som det anstaar sig m. H. t. Idealet.

Ingeborg var visselig en yndig Hustru — men unægtelig anstrengende til Tider. Hendes Forhold til Tilværelsen maa kaldes krampagtigt. Vil man skaffe sig et Indtryk af hende, kan man tænke paa Else Skouboe i hendes specielle Rollefag: Den nervøse unge Kvinde, passioneret og exalteret, blufærdig og saarbar. Øjets Spil snart glimtende af stolt Trods, snart sløret af bundløs Smerte. Jfr. Viggo Stuckenberg's Digt om hende. Og deres fælles Ven Sophus Claussens:

I dine Øjnes Aandemusik
det kæmper og haaber, det hvirvler og spøger
som Genfærd fra tusinde Tider og Bøger.

Der var en bestandig Gæren i hendes Sind, som enten kom til Udbrud eller skjultes bag en Maske af tilkæmpet Ro. En med Aarene tiltagende naturlig Trang hos sin Mand til at slappe af, til at lade Kunstnerdrømmene fortønes i et vist borgerligt Velvære foragtede hun dybt og forpurrede, saa vidt hun kunde. — Og han maatte ofte sande, at det er besværligt altid at skulle tage Livet i højeste Gear, især naar det frembød saa mange Bakker som hans.

Saa meget om Baggrunden for „Gamle Sange“'s første Digt, der iøvrigt formelt er meget svagt. Nu vender vi os til det næste, som ikke er mindre interessant. Skønt fra samme Tid som det første staar det i kunstnerisk Henseende langt over dette, hvad man straks hører. Digteren siger til sin Hustru som for at imødegaa en Bebrejdelse:

Jeg ved, at du tvivler til Tider
og kan ej med Tvivlen faa Bugt,
jeg ved, at du venter at se mig
en Morgen lette til Flugt;
du tror, jeg har Trækfuglenykker,
fordi jeg har Fuglens Natur;

jeg ved det, du tvivler, fordi jeg
ikke er stænget i Bur.

Ak, ser du da ikke, min Vinge
for din Skyld alene er fri,
at ene til dig jeg mit Bytte
bringer fra Mark og fra Sti?
for dig kun jeg synger de Sange,
som Solskin og Stormvejr og Regn
lærer mig, hver Gang jeg stryger
afsted over Skove og Hegn.

Alle de Taarer, jeg fælded,
og alle de Glæder, jeg nød —
jeg bragte det alt til din Hytte,
jeg lagde det alt i dit Skjød;
aldrig min Vinge kan stækkes,
saa længe du venter mig der,
Længselen efter dig tvinger
mig frem mod det vildeste Vejr.

Du ved; jeg har bragt dig det bedste
af alt, hvad jeg ejer og har;
til dig har jeg bragt mine Drømme,
til dig mine Drømme mig bar. —
— Men skulde en Dag du mig glemme,
og finder jeg Hytten forladt,
saa løfter jeg stille min Vinge
til Flugt mod den evige Nat.

Tilsammen rummer disse to Digte de to Hovedmotiver i al Stuckenbergs Digtning: 1) Lykken, der brister, og Konsekvensen heraf i Dobbeltmotivet 2) Frihed — Trældom. Valget mellem at være Vagabond eller Slave, at sværge til Epikur eller til Stoicismen, til Lysten eller Pligten.

Vi mærker os visse Karakteristika i Digt Nr. 2: Poetens Fuglenatur, endvidere hans Syntese af Livet i Fryd og Smerte i Udtrykket „Solskin og Stormvejr og Regn“ — og „Taarer“ sammenstillet med „Glæder“ i Modsætning til Drømmen, der er ublandet Glæde og derfor det bedste man har. Til sidst Fortroligheden til Hustruen, der mere end noget andet var hans Kammerat, og Afhængighedsforholdet til hende, knyttet med Baand saa stærke, at man ser et Skæbnefællesskab mellem de to som mellem Krigeren og hans Valkyrie. Første og anden Strofe rummer den nylig omtalte Spænding mellem at være fri og bundet. Som Digter maa han være det første, som Ægteemand det sidste. Og man konstaterer lettet, at de to holder hinanden i Ligevægt.

Men det skulde ikke vare saa farlig længe!

To Aar senere læser man Omslaget i „Et Æventyrdigt“, en lyrisk Torso bestaaende af et Forspil og seks Sange. Digteren hedder her Esben. Han har vundet en Prinsesse og „lever som Ægteherre og pligtbunden Konge Døgn og Aar til Ende“ og ikke i Sus og Dus og Lykke, som det ellers er Skik i Eventyr.

4de Sang aabnes med Billedet af de to paa Slottet. Det er Efteraar.

Ved Vindvet staar Esben og stirrer ud
over Dalens Krat, der pjusket og hulnet
stritter med vaade Grene, mens Løvet
sig flaader paa Aaen høstbrunt og gulnet.

Paa Løjbænkens Tæppe, der uldblødt, tungt
ligger slængt langs Hyndetræet,
siddet Prinsessen og ser paa Esben
med Hænderne foldede under Knæet.

— — — — —
»Længes I?« hvisker Prinsessen blegt,
og Esben vender sig langsomt fra Ruden
og ser imod Gulvet, »længes I, Esben?
I faar vel leve Skoven foruden.«

Esben længes efter Skoven, føler det, som har han sat hele sin Lykke til, men er parat til at ofre den, da han aldrig vil bryde sit Ord til Prinsessen. Viljeløs glider han fra Løjbænken „og lægger stille sit Hoved i hendes Skød“.

I. P. Jacobsens Fortsættelse af Leander og Leonoras Forhold efter Brylluppet skulde Stuckenberg i mangt og meget sande.

Og hermed er vi midt inde i Stuckenberg's Forfatterskab. Forinden vi gaar videre, rekapitulerer vi: Et vist medfødt, i Overgangsalderen udfoldet, Anlæg til Pessimisme hos Viggo Stuckenberg kan ikke bortjages i hans Ægteskab, der ellers for ham havde staaet som Opfyldelsen af den helt store Lykke. Ydermere gav Samlivet med Ingeborg dette Tungsind Vækstbetingelser, idet hun altid krævede det absolutte af Tilværelsen og fik ham til det samme, der ellers kunde have affundet sig med mindre og da ikke var blevet skuffet saa dybt. Deraf udspringer og forklares hans forgæves Forsøg paa at faa Tag i Lykken og hans Maade at tage Nederlagene paa, endelig det Livssyn, der herigennem gradvis aflejredes i ham. Ud fra disse tre Synspunkter skal der i det flg. gives en kort Fremstilling af hans Værker.

Disse lader sig dele i 3 Grupper, efter som de falder før, under og efter den første Krise i Stückenbergs Ægteskab. Til den første, der afsluttes af „Eventyrdigtet“ hører „Digte“ 1884—86, og de to Romaner „I Gennembrud“ (fra 1887) og „Messias“ (Aaret efter).

I „Digte“ er Lykkens Bibel „et eneste Elskovsdigt fra Verdens bedste Kvinde“, dens rette Grosted Naturen. I „Fjældskov“ identificeres disse to Begreber: „Lykken, som er Natur“. Men Digteren har gjort den Erfaring, at Lykken er sjælden at finde i det strenge Liv, „der sig med laante Smil forgylde / og redte mine Drømme deres Baare —.“ Saa gælder det at kunne resignere med Værdighed. I det store Digt „Vølunds Ed“ er Mimer Billedet paa den urokkelige, den virkelig vise, fordi han intet haaber.

Han stirrer stum, den blege Gud,
der aldrig tvivler, aldrig tror,
men troligt følger Draabens Spor,
for vis til det at haabe.

Og Digteren selv elsker „Isblomsten“ for „dens snekolde Ro, dens isnende Død“ og foretrækker Efteraaret (der med den franske Dekadent-poesi var blevet højeste litterær Mode), som „aldrig løj om Sol, der skulde fylde / en Evighed . . . og varede et Sekund“, for den uvederhæftige Vaar. Thi han ved, at vore Drømme alle brister uopfyldte, og anskuer dette i „Snefnug“, der

. . . falder som pjuskede Stumper
af alle de blodtunge Drømme,
Sømren klækkede ud —
livløse, blegnede Rester
af tusinde Bønner, der søgte forgæves
Himlens retfærdige Gud.

Eller som „Grave“,

spadeklappede Tuer,
som ingen Ligkranse bær', —
der sidder med graadsløve Øjne
et Spøgelse stille paa hver,

et Haab, som tæredes langsomt
og døde den Brystsyges Død,
et Haab, som knækked, da Stormen
hen over Ungskoven brød.

Bag mig ligger der Grave,
 vel en for hvert Skridt, jeg gik,
 og foran mig skærer fra Taagen
 Graverens Spadestik.

(skrevet til Lalla).

Og tager man de polemiske Digte med, der utvivlsomt især bidrog til Samlingens Udgivelse, ligger samme trøstesløse Graavejr over dem.

Vi gaar over til Romanerne, der er stykket sammen af selvoplevet Stof og er næsten uden Fiktion. Hovedpersonen Jørgen With („I Gennembrud“) gør mod Bogens Slutning sin Ungdoms Facit op saaledes:

„Han, som havde længtes mod Livet, han var rømmet for det, rømmet hver Dag, rømmet paa alle Punkter. Og saa tilsidst havde han skjult sig i Emmas Kærlighed og løjet for sig selv og for hende og gøglet om det Liv, han var løbet fra.“ Og saa gik han op til Zoologen Dr. Carlsen, hvilket i Tidens Terminologi vil sige, at han, der ikke fandt Lykken, men kun Begæret, Kærligheden, haabede at være heldigere i Naturvidenskaben og Fritænkeriet.

Denne temmelig banale Historie er indfattet i Regntykning og Taage. Sin Opfattelse af Barndomshjemmet udtaler Jørgen som følger:

„Der var noget som Sumpluft over det, noget som stemmede for Brystet og gjorde døs; under dette Fattigdommens evindelige Taagedryp, som faldt og faldt og holdt al anden Lyd ude, var hans Barndom gledet hen; de klamme Draaber havde slukket hans Tanker, og alt, hvad han havde syslet med, var sovet ind under deres ensformige smaa-grædende Nynnen.“

Det ses, hvilken Karikatur denne Skildring er af Virkeligheden, som ellers nøje er fulgt i Skildringen af Jørgen With.

I „Messias“ hedder Helten Jansen, en Student, der føler sig kaldet til Samfundsreformer. En Type, Provisorietiden har kendt til Overflod. I sine Spekulationer over Livet under Forberedelsen til den store Mission er han kommet til det Resultat, at „der gives saa vist ingen Fred uden denne: at kende sin egen Skæbne i hele dens Tyngsel.“ Og det vil for hans og Stuckenberges Vedkommende sige: deres egen Sjæl. Thi Heines „Et Menneskes Sjæl er hans Skæbne“ passede paa denne Digter om nogen. — Og derfor, skønt Jansen den afgørende Aften, da han taler til Folket, lider Nederlag, er ikke alt tabt for ham. „Jeg føler en underlig sejt Kraft ligge og udvikle sig i mig. Jeg tror jeg faar

udrettet noget," siger han, da han gennem Kærlighed til en Barndomsveninde igen er naaet til Troen paa sig selv.

Sammenholder man „Messias“ med „I Gennembrud“ har Lykkefølelsen beskrevet et Kredsløb. Hermed er første Periode, som man med Jacob Knudsen kunde kalde „Gæring“, til Ende.

Anden Periode rækker fra 1892—1894 og omfatter Værkerne (i kronologisk Orden): „Romerske Scener“ (senere kaldet „Pontia“), „Valravnen“ (Første Fortælling), „Den vilde Jæger“, „En Vagabond“ (Forstudien til „Asmadæus“), „Caracalla“ (første Udkast til den anden „romerske Scene“, „Ælia“) og endelig „Fagre Ord“.

„Pontia“ er St.s mest vellykkede Forsøg indenfor Dramaet. Det er et Spil om Elskov. For Tribunen Oktavius Sagitta er det den store Passion, for Pontia lidt Tidsfordriv. Udgangen er tragisk. Ved Dag gry træder Oktavius ud af Pontias Hus efter et natligt Stævnemøde. Han giver en Slave denne korte Besked: „Tag det Sværd, — det er mit Sværd. Oktavius Sagittas Sværd, — jeg har dræbt Pontia, din Herskerinde, — forstaar du mig, — tag det og giv det til den, der spørger.“

Hvorfor er det kommet dertil?

Fordi Oktavius efter en tidligere ulykkelig Forelskelse er blevet fredløs, men „vil Fred“. „Fordi hvert Trin, jeg træder, bærer mod dig,“ siger han til sin Frille. „Fordi dine Øjne stirrer paa min Sjæl, som Slangen paa den, den vil dræbe. Fordi dit Billede jager mig som et Spøgelse Dag og Nat. Fordi der der ikke findes den Krog, hvor jeg kan hvile, uden du kalder mig til dig —.“ Pontia: „Og kender du den Elskov, som er Fred?“ Det gør han ikke. Og derfor maa han dræbe hende.

Samme Problem møder vi i „Den vilde Jæger“. I Ridder Haagen er Fredløsheden, den aldrig stillede Uro, personificeret. En Orm har stunget hans Sind.

— „den Orm, der evigt raader ilde
i hver Mands Sind, hvem Livet bød til Gilde
og jog derfra med Sjælen fuld af Pest,
og som alligevel vil Livets Fest!“

Derfor har han maattet fange Jomfru Ingers stolte Sjæl for at finde Fred. Men forgæves. Han er forskrevet til Natten, og den slipper ham aldrig. „Alt, hvad jeg vandt, som Skygge fra mig skrider! / fra Natten ler mig uvejrhæst imod. / det blege Spøgelse af al min Lykke!“

Det er blevet St.s Erfaring, at Lykkens Sol aldrig straalér uforstyrret.

Sorte Vinger flyver ind i Skæret og kaster Skygge. Bedst for et Menneske aldrig at have været i Solen; thi det kommer derfra som Vrag. Felix, Haagens Medbejler til Inger, synger:

Lykken danser og Lykken ler,
haver saa vid en Favn! —
men dybt i Skoven paa Fjældet
der vaager den sorte Ravn.

Om dette handler Fortællingen „Valravn“ — og alle St.s senere Arbejder. Karakteristisk for den og disse er, at der handles med Personerne. Selv handler de sjældent.

Her er det Tilfældet, der har skilt to oprindeligt lykkelige Mennesker ad. Hedvig er gaaet fra sit Hjem. Johannes sidder med hendes Afskedsbrev i Haanden som lammet og mediterer. Alt hvad de har haft sammen synes ham en Drøm, der pludseligt er bristet, hvorved han er slynget midt ud i Virkeligheden. Derfor har han ingen Minder om sin Lykke. „Alt det, jeg husker, er ikke mit.“ Men et Øjeblik efter er det hans alligevel. For det er hans egen Sjæl, det skyldes alt sammen. „Min Lykke, og alt det, jeg har lidt, det er Taage og Aand, en eneste Indbildning, den eneste min Sjæl har skabt.“

Dette Omslag hænger nøje sammen med Forfatterens nye Opfattelse af „Skæbnen“ i denne Bog og med Jacobsens Solipsisme i f. Ex. „Stemninger“ I.

„Valravn“ slutter med Johannes' afsindige Raab til Gud om at give ham Hedvig tilbage. Et Stykke Prosa som i sin Lidenskab er sjældent hos denne Digter, hvis Stil ikke er staccato men legato.

Det ejendommelige og tragiske ved Stuckenberg's Mænd er, at de i Samlivet med en Kvinde altid geraader i Ulykke, og at de, naar det brydes, ikke lettes. Tværtimod. De staar ikke „i lykkeligt Forhold til Genstanden“ for at tale Kierkegaardsk, men i et tragisk.

„Der gives Kvinder, som er stoltere og aandeligt stærkere end Mænd; Kvinder i hvis Sjæle Kerubernes Sværd flammer med al Sandhedens reneste Lue. Møder en Mand en saadan Kvinde paa sin Vej, da er han arm og ussel. Vinder en Mand en saadan Kvinde, da er han frelst (troede Stuckenberg da). Thi i saadanne Kvinder lever det gl. Testaments Jehova. De er Sjæl uden Skygge. Men mellem Menneskene er de ulykkelige. Thi Menneskenes Sjæle er urene.“ („Paastande“. Tilsk. Nov. 1896).

I Bogen „Dansk Aand“, hvor Axel Garde søger at bestemme Halvfemsernes aandelige Fundament, læser man den fortræffelige Observation, der vist er rigtig:

„Var det den sidste Hemmelighed om disse Mænd, at de altid bestemtes af Kvinder? De forstod sig paa Kvindefølelser ikke som Mænd — men som Veninder. Kvinden stjal deres sidste Tanke. Denne Ungdom var henvist til en stadig dybere Selvransagelse, den skulde finde det Punkt, hvorfra man bevæger Verden, inde i sig selv, og i dette Dyb kan det ske, at Manden ender med at møde Kvinden som den sidste Bestemmelse.“

Det har vi set gælde for Jansen, Oktavius, Haagen, Johannes og skal se, at det ogsaa gælder for Caracalla og Morten Jessen (i „Fagre Ord“).

Caracalla slaar sin Broder Geta ihjel. Hans Valgsprog er: „Den er Cæsar, der væmmes dybest“, men Getas: „Den er Cæsar, som elsker lysest.“ Caracalla kan vel støde Broderen ned, men aldrig blive hans Skygge kvit, ej heller hans Hustru. Med en rigtig Anelse siger han til sin Moder, da han ser Svigerinden komme nede i Parken: „Det er din sidste Søns Undergang, der vandrer ham i Møde mellem Blomster — ved et Barns Side — i den lyse Sol.“

Hvorfor? Fordi ogsaa han indser, at det at elske er at binde sig til en andens Vilje. „Jeg sidder jo her naglet til min egen Lykke,“ siger han. Og i den Nat, hvor Spillet er tabt, om han ikke viser sig for de misfornøjede Legioner, lader han sig træet synke ned ved hendes Side. „Det er ikke Cæsar, som sidder hos dig,“ trøster han hende. „Cæsar døde for din Gift. Kun én Gang, mens jeg har siddet her, har hans Sjæl rejst sig, og den lagde min Haand om din Strube for at trykke til, men den havde ingen Magt, — denne stakkels Haand, som har leget i din.“ — — „Ve den Lykke, Kvinder bringer Mænd!“ er Stykkets Morale. Men Nøglen til det er Caracallas første Replik: „Mit Sind er fuldt af Sorg“, som dukkede op i Stuckenberg „en Graavejrseftermiddag herude paa Landevejen.“ Over denne har han bygget det hele op (jfr: Brev til Georg Brandes, da han havde gennemlæst Manuskriptet).

Broderen Geta har St., som det er Skik, formet som Kontrast til Caracalla. Foruden ved sit Motto karakteriseres han saaledes: „Lykken saa paa mig, da jeg blev født — den lo mig til, saa mit Sind fra den samme Time stod fyldt af al dens Magt, og Livet glædede mig for hvert Trin, jeg traadte, glædede mig som ingen anden, fordi mit Blod brændte af Fryd over det mindste Fnug, jeg saa sejle i Luften — —.“ Men den Kvinde, som blev Broderens Bane, havde forinden ogsaa været hans. Begge to ender de usselt. Men der er en tredie, som de, men ogsaa

Digteren, maa misunde for hans stoiske Ro. Filosoffen Papinian, der i en Samtale med Kejseren tilstaar: „Jeg er rig, Cæsar.“

Caracalla: Og lykkelig, ikke sandt? Hvad er det for en Aftenfred, der skinner om din Stemme?

Papinian: Det Menneskes Fred, Cæsar, der ved, at ingen kan give ham noget, som han ikke allerede har, eller tage noget fra ham, som han ikke med Glæde giver bort.“

Med „Fagre Ord“ slutter denne Periode i Stuckenberg's Digtning. Under Goethes Motto fra „Wilhelm Meisters Lehrjahre“: „In der Liebe ist alles Wagemuth, — — — und der Zufall thut alles“, berettes Mortens og Johannes Forlovelsestid, Ægteskab, Skilsmisse og Forsoning. Denne Bog, der regnes for St.s populæreste og bedst skrevne, handler om „de gamle Sange om det, vi ikke selv behersker, — fagre Ord! — fagre Ord!“, hvormed Johanne forklarer sin Mand, at hun er kommet til at elske hans Ven.

Her, mere end i de tidligere Bøger, oplever man, hvad Harald Nielsen i sit Essay om Stuckenberg kalder „Kærlighedens Hverdagstilværelse“, og konstaterer med ham, at „den brede Strøm af Aarsager to Menneskers Kærlighed danner, ikke kan isoleres, men er udsat for Invasion af alle andre Aarsager og Anledninger her i Verden.“

Som sædvanligt arbejder St. udelukkende med det indre, med Sjælsanalyse, Skæbne o. s. v. og gør det mindst mulige ud af Rammen¹. Her med det Resultat, at han udleverer sin Hustru, Husvennen og sig selv; saa let dechifrerer Læseren den Kode, han har brugt.

„Fagre Ord“ slutter som sagt med en Forsoning af Parterne, der dog snarest føles blot som et Kompromis. „Alle min Ungdoms Løfter,“ siger Morten, idet han tager Hustruens Haand, „kaster jeg fra mig og tager dem paa mig igen, men uden Forgyltning, uden Ord eller Blomster, som det Hverdagsaag de er, — tager dem stum og frivillig, som man er stum i Tabernaklets Allerhelligste.“

Disse Værker, vi nu har gennemgaaet m. H. t. Lykkemotivet i Forbindelsen Mand og Kvinde, afspejler hver for sig Afsnit af den tunge

¹ St. er selv godt klar over det, men vil ikke forbedre sig, tværtimod! Citat fra „Paastande“:

„De Mennesker, som sluger Bøger for den spændende Handlings Skyld, er Mennesker, i hvis Liv alt, aandeligt set, er hændet omsonst. De maa stjæle sig en Slags Indhold til udefra.“

Krise Digteren og hans Hustru gennemlevede fra 1892, da deres Samliv begyndte at udsættes for svare Rystelser, der førte til, at hun forlod Hjemmet for længere Tid. Men hun kom tilbage, og sammen flyttede de fra Frederiksberg ud til Lyngby for at begynde et nyt Liv.

„En Vagabond“ er fra disse Maaneder. Sidste Korrektur bærer Paa-skriften „Til Ingeborg“. Og man mindes uvilkaarligt Linierne fra „Gamle Sange“ 6 Aar tidligere: „Ak, ser du da ikke min Vinge / for din Skyld alene er fri, / at ene til dig jeg mit Bytte / bringer fra Mark og fra Sti.“

Vi kommer nu til den 3. og sidste Periode i Stuckenbergnernes Liv, da han „endnu en Gang — dybere end nogensinde og for bestandigt — havde accepteret Tilværelsen,“ som Johs. Jørgensen skriver i sin „Legende“.

Hertil hører den lille Fantasi „Sol“ (fra 1896), Digtsamlingen „Flyvende Sommer“ (1897), Romanerne „Hjemfalden“ (1898) og „Asmadæus“ (1899), Eventyrene i „Vejbred“ (samme Aar) og endelig „Sne“ (1901).

Alt hvad Digteren har følt, da han skrev disse Ting, og har villet sige os derigennem, har han ligesom koncentreret i „Amatørbrev fra en Rejse“ (trykt i „Politiken“ 20-6-97).

Digteren og hans Ven, „den letsindige“, er paa Rejse i det fremmede. Sidstnævnte vil helst staa af, naar han ser noget smukt. Han vil komme vandrende ikke kørende ind til den fremmede By. „Jeg holder paa, at netop i Mellemakterne oplever man det Herligste. Var man blot Haandværkssvend og hundrede Aar tilbage i Tiden.“

Digteren, der er klogere, leder hans Tanker hen paa det økonomiske for at dæmme op for hans Lyst til flere Capricer undervejs. Men den uforbederlige siger: „Jeg har altid foretrukket en Vagabond for en Nationaløkonom.“ Hvortil Digteren svarer: „Ja, en Vagabond kommer jo i Reglen gratis hjem!“ „— Og rejser straks igen,“ lyder Svaret. Og han „staar og ser ud over Skovene, som var han en Gejst og alle Jordens Sognefogder Juks og Ingenting.“

De staar ud, betaget af Skoven, der med sin Ælde fortæller, hvor „bedragerisk“ kort et Liv er. I det fjerne springer Luen fra et Jærnværk op over Trætoppene. Den letsindige siger: „Hvad kommer den Lue der mig ved?“ og svarer selv paa Spørgsmaalet: „Jeg forsikrer dig, den svovler mit Hjærte med en underlig Slags Savn og en underlig Slags

Længsel, der udvider og udvider dette Additionsstykke, som er Jorden og Menneskene, og hvis Sum vokser for hver Dag man lever.“

Disse to er blevet til ved Selvspaltning. Den ene er Digterens „Trækfuglenatur“ omsat i Kød og Blod, den anden er Timelæreren. Vi møder dem igen paa en anden Maade i „Sol“: Hans Haven, en havareret Maler, og hans Ven Købmanden, hvem det heller ikke er gaaet for godt. Det er saaledes ikke deres Kaar, der kontrasterer, men deres Forhold til Tilværelsen. Købmanden er en harmonisk Natur og ikke til at slaa ud af sin barnlige Tillid til, at „det gaar nok“. Maleren derimod kan ikke slaa sig til Taals med Livet i den lille Provins. Hans Længsel efter Sol, d. v. s. efter Livet i dets fulde Udfoldelse, gør, at han en skønne Morgen bryder op og begiver sig ud i den vide Verden for at søge Lykken. „Fra de vide Marker steg i den frugtbare Nat Muldets Liv omkring ham i evindeligt stigende Mumlen, som sad skjult i den duggede Sæd alle Æventyrs Dværge og smedede den kommende Dags Sol.“

Faar han den i Eje? Nej. „Hvis „Sol“ havde haft en Fortsættelse,“ skriver Harald Nielsen, „vilde man have set ham vende hjem saa fattig, som han drog ud.“

Om man vil, er der imidlertid en Slags Fortsættelse, hvis ikke af Hans Haven saa dog af hans Ide. Jeg tænker paa „Asmadæus“, den sidste Roman i Rækken, om ham, der tager Skridtet fuldt ud og siger sig helt løs fra Samfundet. Vagabonden, der har opgivet at længes og spekulere for bare at vegetere. Asmadæus-Figuren er en fangen Mands Drøm om den gyldne Frihed, om et Liv uden Forpligtelser, i Nyden af Naturen. Hvad Stuckenberg engang skrev til L. C. Nielsen om hint Foraar i Athen, da den Mand Solon slettede al Gæld, kommer ogsaa frem her. Livet „burde være gratis, og ingenting tynde paa den, der gik om og var rede til at fornøje sig over det.“

Til Præsten, der sidder ved A.s Seng paa Fattiggården og taler med ham, engang han er farligt syg, og bebrejder ham at have handlet ilde med sine Evner, siger han: „Jeg har taget imod Guds Gaver og fornøjet mig ved dem.“

Denne graa Bog var foreløbig Stuckenbergs sidste Ord om Lykken, der altsaa kun findes uden for alt Samfund — det fik endda være — men som er noget helt andet og ringere end den gyldne Skat, han oprindeligt var draget ud for at finde. Messias vidste, at Samfundets Moral og den personlige Lykke er inkommensurable Størrelser, og at Menneskene derfor maa „prøve sig frem og selv skabe den Lykke, Gud

saa ubegribelig gerrig ligger og sparer paa oppe i sin Himmel.“ Men derfra og saa til Asmadæus, der stryger ind paa Fattiggaarden „som en Spurv i en Stak“, er unægtelig et Spring. —

Agitatoren var kørt træt og havde ladet Armene synke — og var blevet bitter.

Dette præger helt „Vejbred“, disse „moderne“ Eventyr, desillusionerte og fortvivlede under deres bidende Ironi og kolde Spot. Den graa Hverdag konfronteret med det gyldne Eventyr. Resultatet er givet paa Forhaand og understreges til sidst, hvis en tungnem Læser ikke har fundet det forinden.

„— Æventyrets Fel hviskede Prinsen og blev staaende og saa ind i dette hvide Ansigt, som lyste imod ham saa ungt og skært og saa forunderligt smilløst, blev staaende foran denne Skikkelse, der sad som klædt i Mørke, blev staaende og stirrede ind i disse store Øjnes tavse, sorgmodige Nat. — —“

Eventyret er slet ikke til. „Vejbred“ byder da Læseren i Stedet for 18 Bittermandler, fremstillet af de Ingredienser, vi hele Tiden har analyseret.

Den flygtige Lykke i Mod sætning til et Fad Grød, som man ved hvad er, demonstreres i den Fortælling, der hedder „Æventyret“.

„Prinsen som vandt“ gaar ud paa, at „Lykken vindes for at mistes“, hvad allerede Consobrinus var klar over.

„Sne“ er Gravskriften over dem, der drog ud efter Lykken og aldrig fandt den og saa „stirrer gennem frosne Ruder ud i en Vinter, som ikke skifter, som er evig den samme, kold og hvid, som Mindet om det, der er evig dødt — —“

Pligtens evige Trædemølle bringes til Standsning af Klodshans, der gaar til Dans paa Kroen, mens Ministrene venter paa Slottet, „og Dronningen ligger i Vinduet og kalder.“

Om den gyldne Frihed handler „Den fattige Mands yngste Søn“.

„Efteraarsaften“ er viet den ensomme Længsel, der er „syg af at mindes, men udødelig ung som Haabets Vanvid.“

Forfatterens Medlidenhed med alle Skabninger og deres oftest uforstaaelige Puslen kommer til Orde i „Det store Æventyr“.

Endelig hans uforbeholdne Mening om „det evigt kvindelige“ i „Kongens Datter“. En ugalant men saare velskreven Humoreske.

Vi forlader den beske Prosa og beskæftiger os en Stund med noget af den lifligste Poesi, man har paa Dansk: „Flyvende Sommer“, „hvor

et Kærlighedsforholds Forløb afspejles i Naturens Vækst og Visnen under Aarets Gang," siger Ernst Frandsen i sin Bog om Holsteins Lyrik.

„Han“ mødte „hende“ i Skoven, da Sneen smeltede. I det tidlige Foraar plukkede de Violer i hans Have. Den Dag Svalen kom, sad hun for første Gang i hans Stue. Da Skoven „brast“ i Vaaren udfoldedes ogsaa deres Kærlighed, og de holdt Stævnemøde i den lyse Nat. Men da det lakkede mod Høst, var alt forbi. Hun sad for sidste Gang hos ham med sin Haand i hans.

Du er atter kommet til mig,
men din Mund er lukket,
kun naar vore Øjne mødes,
smiler du saa smukt.

Og saa er hun borte. Der hænger Spindelvæv omkring den Laage, hun plejede at benytte.

Tilbage sidder Digteren og „stirrer mod en Stjerne“, der er for fjern til at kunne trøste ham, og hører Vildvinen varsomt banke mod sin Rude som en „bange bedrøvet Drøm“.

Og det blev Vinter igen med hvide Maaneskinsnætter, der er som Balsam for et saaret Hjerte. Han kan slutte med:

Saa lys en Fred i min Sjæl er inde,
jeg ejer ej Savn, jeg veed ej Begær,
Livet synes mig rinde
saa mildt derude som Maanens Skær.

Næste Gang Viggo Stuckenberg kunde sige dette var paa Frbg. Hospital. —

Og jeg læner mig tilbage
paa min Pude for at hvile,
og da ser jeg ikke andet
end den gyldne Himmel smile.

En Maaned efter var han død.

Men inden det kom dertil, var der sket meget. — — —

I 1902 stod Sagerne saaledes, at Viggo Stuckenberg maatte væk for ikke at gaa til Grunde. Ved Venners Bistand og for de Penge, Førstetrykket af „Sne“ indbragte, rejste han i det tidlige Foraar til Paris. Endelig skulde han prøve samme Kur, som han altid havde foreskrevet sine ulykkelige Helte.

Til en Begyndelse er han i den syvende Himmel. Men der er han ikke ret længe. En Aften i Luxembourg-Haven, hvor han gaar omkring og fryser, „fremmed, hjemløs, alene“, bryder alt det gamle frem paa ny:

Al min Længsel mig fylder vildt,
saa underlig angst og bange,
som kunde min sidste Glæde dø,
før helt jeg turde den fange.¹

I disse to Linier har man hele St. og hans mærkelige Pessimisme. Saa paradoksalt det end lyder, er det utvivlsomt sandt, at han efterhaanden befandt sig bedre i Modgang end i Medgang.

„Slipper jeg levende over første Marts, ser De os,“ skriver han engang i et Brev til L. C. Nielsen og fortsætter: „Naturligvis slipper jeg levende.“ Saadan stod det til ved hver Termin, og det havde efterhaanden givet Øvelse.

Engang skulde han ogsaa klare Sagerne for L. C., mens denne var i Udlandet. Ud af det tomme skulde han sende Vennen, der var kørt fast, 100 Kr. og betale 50 paa en Veksel, der var forfalden d. 11. Juni. Det første klarede han. Det andet var sværere. Herom kan man læse i et Brev til Vennen:

„Efter et Par søvnløse Nætter gik jeg idag op i Landmandsbanken. Pengene havde jeg ikke. Jeg spurgte efter Kassekreditkontorchefen og kom ind til ham og meldte mit Ærinde — Betalingen af dine Renter — som havde jeg Pengene i Lommen. Den vidunderlige Skæbne vilde, at de ikke var forfaldne før 12. Juli og kun med 27 Kr. Du er altsaa 23 Kr. rigere om nogle Dage. Men Fanden tage mig, om jeg længere vil leve i denne Proletarelendighed.“ — — Det sidste er hans Spøg. Det var blevet en Sport at leve Livet farligt.

Men staa i Paris, fri og forholdsvis „velbeslaet“. Det kunde han ikke tage. Saa blev han elegisk og filosoferede. Og for at Rejsen ikke helt skulde gaa i Vasken, mobiliseredes Viggo Friedrichsen, den senere Direktør for Folketeatret, og sendtes ned til ham. Det hjalp. Sammen gjorde de Florents og havde en dejlig Tid, inden de skiltes i Mittenwald i Bayern.

Men Rejsen havde kun været Galgenfrist — en Udskydelse af det uundgaaelige i nogle Maaneder. Saa kom det. Ingeborg forlod sit Hjem for anden Gang og vendte ikke mere tilbage. Den Dag St. fik Brev om,

¹ Udhævet af mig.

at hun var død for egen Haand ovre paa New Zealand, brød han sammen: „Nu er jeg sprængt.“ — Hvad han 16 Aar forinden havde skrevet i „Gamle Sange“ var gaaet i Opfyldelse. Skæbnen havde taget ham paa Ordet. — „Underlig er Lykken —“. Ingeborg havde betydet alt for ham; og for hende havde han været „den fineste Mand“, hun havde kendt. Det fik hun sagt, inden hun kastede sig ud i Eventyret og Ulykken.

SILDIG OM AFTEN, RØG FALDT PAA —

AF

OLE WIDDING

I de danske Folkeviser forekommer som staaende Vending Linjen *sildig om Aften, Røg(en) faldt paa* brugt som en ubestemt Tidsangivelse ved Sceneskifte især i Bryllupsaften-Versene af samme Art som *aarlig om Morgen*, *Dagen var lys* og andre. Eksemplerne paa Forekomsten, som jeg har hentet fra Kalkars Ordbog (III: 651) og fra von der Reckes Citatsamling i Dansk Folkemindesamling, anføres her med de vigtigste Varianter.

1. Ridder Stigs Bryllup (DgF II Nr. 76)

Tekst A V. 25 *seldig om aftenn, røgen fald paa*

V. 70 *seldig om afften, røg falt paa*

det er Christence Juel og Anna Krabbes Visahaandskrifter, Anna Basse har begge Steder *dogen*. Tekst B (Langebeks Folio, Magd. Barnewitz og M. Barnewitz) har paa tilsvarende Sted (V. 12) *rim*, Tekst C (Kirsten Basses Haandskrift V. 12) har *dug* og Tekst D (V. 20) *rym*, saaledes Karen Brahes Folio (KBF), Thotts Folio og Thotts Kvart, mens tre Haandskrifter: Dorothea Thott, Tegnér og Reenberg her har Varianten *Røgen*. Disse tre Haandskrifter følges ad tiere med Hensyn til Tekstform, som det ses af den Oversigt Grüner Nielsen har givet i dette Tidsskrift (1923: 162). Grüner Nielsen regner KBF for Kilden til de tre Haandskrifter, der her har Varianten *Røgen*. Der er dog ikke megen Rimelighed for, at alle tre Haandskrifter skulde have valgt at variere Ordet *rym* paa samme Maade. Efter dette Eksempel at dømme er der derfor Grund til at flytte denne Vise over til den Gruppe af Viser, der med et Mellemed er vandret fra KBF over i Tregruppen (Grüner Nielsen l. c.), med-

mindre det skulde vise sig, at et af Haandskrifterne i Tregruppen kan have ligget til Grund for de to andre.

2. Elveskud (DgF II Nr. 47).

Tekst A V. 43. *syldyg om afftenn, røg fald o*
A er KBF. Teksterne B—F har ikke tilsvarende.

3. Mettelille og Dronning Sofie (DgF III Nr. 130).

Tekst A V. 30 *Sillig om afften, røg fald paa*
A er KBF. Teksterne B—E har ikke tilsvarende.

4. Herr Palles Bryllup (DgF IV Nr. 234).

Tekst B V. 11 *Dett wor syldig om afftnenn, røgenn hund fielld (paa)*.
B er Svannings Hdskr. I Bl. 115, der stemmer med Tekst C (Dronning Sofias Hdskr.), D (Mindre Stockh., Anna Juel og Grev Holstein), F (Syv) og et i E-Gruppen (Anna Krabbe), hvor Flyvebladene har dels *Regnen*, dels *Mørcken*. Tekst A, som er KBF, har paa dette Sted *dugen driffuer paa*. Af de forskellige Visetraditioner er her ABC og D beslægtet (Grüner Nielsen: Danske Studier 1923: 167).

5. Mø værger Æren (DgF IV Nr. 189).

Tekst A V. 16 *Sildig om afftenn, røg fold aa*
saaledes KBF, Svanning og Grev Holstein (*røgen*), Sofie Sandberg skriver *rimmen* og Kirsten Basse *dog*. Tekst B, som er Langebeks Folio, har paa dette Sted (V. 16) *dugenn driffuer paa*.

6. Ridderens Runeslag (DgF II Nr. 73).

Tekst B V. 10. *Sildig om Afften, der Røgen falt paa*
Teksten er hentet fra Tragica.

7. Karl og Rigmor (DgF VII Nr. 431).

Tekst A V. 20 *sildiig ohm affthenn røg feld paa*
V. 22 „ „ „ *røgenn thenn fild paa*

Teksten er fra Langebeks Kvart; Magd. Barnewitz skriver *dug(gen)*.

Ordet og dets Varianter er ikke velegnet til Brug i den Opgave, som venter paa sin Løsning: en filologisk Udredning af Folkevisahaandskrifternes Afstammingsforhold; dertil er Vendingerne for stereotype og Afskrivningen af Viserne for fri. Det ses, at den ubestemte Form *Røg* er den usædvanligste, den findes i KBF, der ikke har

Ordet i den bestemte Form, og en Gang i Svanning I i det Afsnit, der er skrevet af Haand 7 (Agnes Agerschou Acta Phil. Scand. XV: 258), men de to Haandskrifter er ikke uden Slægtskab med Hensyn til Visetradition (Grüner Nielsen i dette Tidsskrift 1923: 168), endvidere paa et Sted hos Christence Juel og Anna Krabbe, disse to Haandskrifter følges ad med Hensyn til Visetradition i 4—5 Tilfælde ifølge Registrant i Dansk Folkemindesamling, samt en Gang i Langebeks Kvart.

Til disse Folkeviseseeksempler kommer et fra Danske Viser (IV: 164) *røg fald aa* i Visen om Lucretia, der findes i et Haandskrift fra Tiden 1672—90, der netop udmærker sig ved at efterligne Folkevisen (Grüner Nielsen i Kommentaren: 168).

Vendingen kommer igen flere Gange i Folkeviserne med et af de her som Varianter nævnte Udtryk (DgF V. 1 324, 329) og er uden for Folkeviserne brugt af Rimkrønikeens Forfatter i den varierede Form *syldhe om affthen, mørk gik paa* (Brøndum-Nielsen, Nord. Tidsskr. 1910 og Festskr. Kbhvns Univ. 1930: 63 og 69).

Med Hensyn til Betydningen af dette Ord *Røg* er de nævnte Varianter ikke til nogen Gavn. Man kan af Variantparrene *Røgen: Regnen, Mørken* følge en Bevægelse bort fra det første Ord, det samme maa antages i Forholdet *Røgen: Duggen*, da en Bevægelse fra det almene Udtryk til det specielle kun var tænkelig, hvis der var Tale om Enkelttilfælde, ikke hvor der er Tale om flere af hinanden uafhængige. Varianten *Rim* kan ikke siges at give Frasen mere Indhold end *Røgen*, saa hvilken af de to, der er oprindelig, er der ingen Vished for, og de kan ikke oplyse hinanden.

Om Betydningen af dette Ord *Røg* har Meningerne været delte. Kalkar mener ikke, at Betydningen Tusmørke, der foreslaas i Videnskabernes Selskabs Ordbog med Tilføjelsen, at Frasen *Røgen falder paa* endnu siges i Jylland, og i Molbechs Glossar, kan passe og nævner den Mulighed, at Ordet kan betyde Tåge (Dug?) med en Henvisning til svensk Dial. *rugg*, frisisk *raag* og peger paa, at *Røg* efter Molbechs Dialekt-Lexicon stadig bruges i Betydningen Dug. Lad det være sagt med det samme, at den som har meddelt Molbech Ordet er Provst Smith i Horslunde paa Vestlolland, der var en fin Sprogagttagger, men at den Betydning af Ordet nu er absolut ukendt paa Lolland. I de kommenterede Folkeviserudgaver er Ordet forklaret paa forskellig Maade. I „Danske Folkeviser“ I (1913), Ordsamlingen, siger Axel

Olrik, at Røg undertiden har Betydningen Mørke, Skumring; i „Fra Riddersal og Borgestue“ (1925) giver Grüner Nielsen Oversættelsen Rog, raa Taage, Tykning. Den første af disse Forklaringer er udledt af Ordets Brug, nogen filologisk Begrundelse gives ikke, den sidste maa skyldes filologiske Overvejelser, men er ikke rigtig tilfredsstillende med Hensyn til Betydningsindhold. I Glossaret til „Danske Viser“ oversætter Marius Kristensen med nogen Tvivl til Taage, mens Svend Grundtvig i Ordtydningerne i „Danmarks Folkeviser“ (1882) har valgt at gengive Ordet ved Dug.

Det bringer ikke Spørgsmaalet om Ordets Betydning videre, at det kan paavises paa norsk Grund. I Landstads „Norske Folkeviser“ lyder Vers 30 i Visen om Liti Kerstis hevn (:562)

seint um eftan, røykin falt pá
brú'ri sille at sengi gá

og i en Fodnote sætter Udgiveren Ordet *røykin* i Forbindelse med oldn. *rökkr* 'Tusmørke'. Fra Landstad er Ordet vandret ind i Aasens Ordbog med Tilføjelsen usikkert og videre til Torps etymologiske Ordbog, som med et Spørgsmaalstegn optager et norsk *røkk* m. svarende til islandsk *røk(k)r* n. Men der er ikke Basis for at gøre dette Ord norsk; Udgiveren af norske Folkeviser klager over, at Rimene i denne Vise er daarlige, „den danske Grundtone er her overalt kjendelig“. Den her citerede Vending maa regnes med til Visens Danismer og er aabenbart overført i fornorsket Form. Som Visen lyder i Liestøls Folkeviseudgave mangler dette Vers.

Efter min Mening kan man fastholde Betydningen Tusmørke, Skumring og Slægtskabet med Vn. *rökkr* ved at inddrage et Ord, som ikke hidtil har været nævnt i Forbindelse med Folkevisens *Røg*, det lolland-falsterske Dialektord *Ry*, der tiest findes i Sætningsen *Aftenryet*.

Overgangen mellem Dag og Nat, den Tid, da det er for mørkt til at fortsætte Arbejdet og for lyst til at tænde Lys, havde i den Tid, da Lys var en kostbar Vare, sin særskilte Benævnelse over hele Danmark, fordi den greb ind i Tilrettelægningsen af det daglige Arbejde. I det sydøstre Hjørne af Danmark bruges Ordet *Aftenryet* for denne Tid paa Døgnet, saaledes paa Falster og Østlolland. Nord og Vest for bruges Ord som *Skumring*, *Aftning*, *Tusning* og *Aftenrusset*, saa det er ikke saadan, at Ordet lever i denne Afkrog af Landet fortrængt

af højdanske Ord i de andre Dialekter. Enkelte Steder findes ogsaa S sammensætningen *Morgenryet* om Gryet eller Tiden, da det dages, og hvor det er Tilfældet, findes *Ry* som Simpleksord især brugt om Skumringen, men brugeligt om Tasmørket baade Morgen og Aften.

Naar jeg staver Ordet *Ry*, er det efter den Udtale, det har over den største Del af det Omraade, hvor det er kendt, kun Sydfalster afviger fra det almindelige med Udtalen *-røjed*, men denne Form er meget vigtig, da den giver Nøglen til den rette Forstaaelse af Ordet. Formen kan kun tolkes saadan, at en Konsonant er svunden. I „Livet i Klokkergaarden“ skrives Ordet *Aftenryd(et)*, mens Jørgen Jørgensen i sin østlollandske Ordsamling skriver *Aftenryet* (Loll.-Falst. hist. Aarbog XVIII: 113); efter den sydfalsterske Form at dømme skal Ordet skrives *Aftenryget*. Denne Forskel i Udtalen mellem *y* og *øj* har paa et ældre Sprogtrin været gyldig, den hører til de Træk i Dialekten, som i den sidste Generation er ophævet i Forbindelse med den store Forskydning af Vokallængden, hvorved Hiatlængde — som i dette Ord — vinder frem i Ly af den stavelsesbærende Længde (jfr. Loll. Gram.: XII). Hvor Tvetyden *øj* (med lukket *ø*) ved denne Proces er kommet i lang Position udtales den *y*, hvis ikke Rigsmaalet har virket ind og draget i en anden Retning. Denne Ophævelse af Forskellen mellem *y* og *øj* har haft sit Ekspansionscentrum paa Lolland og har senest vundet Terræn paa Sydfalster, hvorfra netop *-røjed* er bevidnet. Det gør, at man kan antage, at *øj*-Udtalen har været gængs over hele det Omraade, hvor Ordet kendes, og *øj* staar for ældre *ȳ + g (<k)* som gyldig Modsætning til *ōj* (jfr. Lollandsk Gram. § 5 b), samt i Dele af Omraadet for *ȳ* i forkortet Stavelse.

Dialekternes *Ry* kan altsaa omskrives til *Ryg* (gammeldansk **røk*), som lydligt kan sættes lig med vn. *røkr* og gotisk *rigis*, idet et kort *ø* lukkes foran en palatal Konsonant efterfulgt af *i* i den følgende Stavelse (Brøndum-Nielsen GG I: 244). Ordet danner en god Parallel til den sidste Del af Udviklingen i det der nævnte Ord gotisk *aquizi*, der i Sjællandsk hedder *Yse* (Økse).

Der kan saaledes ikke af lydlige Grunde være noget til Hinder for at føre Dialektens *Ryet* sammen med Folkevisens *Røg* og med vn. *røkr*. Dog to Ting taler imod denne Sammenstilling. Ordets Køn i Folkeviserne og Formen i Vestnordisk med radikalt *r*. Ordet er, naar det skrives fuldt ud i Viserne, Fælleskøn, men det er muligt at Skrivningen *Røgen* blot er en udvidet Form af det ubestemte *Røg*, der er

Ordets egentlige Form i Frasen. Formen kunde vise galt Genusmærke indsat ved Afskrivning af Skrivere, for hvem Røg som det stod i Forlægget ikke havde præcist Betydningsindhold og derfor kunde forveksles med Ordet Røg (= reykr), eller den kan skyldes jysk Usikkerhed overfor Genus. Hvis man tør regne med, at Formen *Røgen* har Tradition i Sproget, kunde den tænkes at være et Kasusrelikt bevareret i Vendingen „i Røgen“ isl. *i rökkrinu*, ganske svarende til Udtrykket „stå i Lysen“, som høres hos ældre Sjællændere. Det vilde dog forudsætte, at Formen *Røg* uden radikalt *r* er så gammel i Dansk, at Dativen var levende i Sproget, da Vendingen groede fast.

Denne Antagelse slaar Bro imellem Visernes *Røg* og det vestnordiske *rökkr*. I Islandsk har Ordet forandret Form i Løbet af ca. 11.—13. Aarh., hvorved den gamle Form *rökr* (Lexicon Poeticum) er erstattet af *rökkr(u)r* ved Udligning (iflg. Noreen Altisl. Gram. § 279. 2, en Forklaring, som ikke er meget sigende). Kun det radikale *r* taler imod Sammenstillingen, og der findes ikke mange Eksempler paa, at Ord, der i Islandsk har radikalt *r*, har mistet (eller rettere: ikke ogsaa har) det i Dansk. Ord som *blomstr* og *silfr* tæller ikke i denne Forbindelse ifølge Ordenes Historie, bedre som Parallel er Ordet *virtr* svarende til Dansk Urt, hvor dog ogsaa Ordets Køn har skiftet. Det var fristende at underkende den normative Værdi af Ordets Form i Islandsk, men dels er Ordet i Live i Islandsk, dels har det Afledningen *rökkrva* (se Fritzner Rettelser III: 1099).

Ordet synes nu kun kendt i det sydøstre Hjørne af Danmark; den jyske Vending som Videnskabernes Selskabs Ordbog citerede, kendes efter Feilberg ikke nu mere. Desværre er de jyske Kilder til VSO ikke saadan gennemarbejdet, at det let ses, hvorfra Meddelelsen om den jyske Vending stammer. I de jyske Folkeviser, der bygger paa mundtlig Tradition, kendes Vendingen ikke, undtagen i et Tilfælde (DgF VII Nr. 431 Var. K optegnet i 1854 af Nis Callesen efter Arbejdskone Inger Høglund i Risjarup ved Aabenraa). Jeg er dog tilbøjelig til at antage de jyske Belæg for paavirket af den skriftlige Visetradition.

Herfor taler ogsaa den Omstændighed, at der ikke er geografisk Kontakt imellem det jyske og falsterske Ord. *Ryg* paa Falster og Østlolland har samme Udbredelse som en Mængde Dialektord, der er ukendt i Rigsmaalet, og som alle er østligt orienteret. De Ord, der har Forbindelse med jysk Sprogomraade, skal enten være kendt

over hele Lolland eller i det mindste paa Vestlolland. Der er derfor Grund til at understrege den forskellige Stilværdi Ordet har i Jysk og i Falstersk og se det som et Udslag af Folkevisens specielle Stilling i Jylland.

Er der nu ogsaa Rimelighed i at sætte et ret sent overleveret Folkevisord lig med et Ord i Vestnordisk, der ellers ikke lader sig paavise i Nordisk? Tilfældet er ikke enestaaende. I Nordisk Tidsskrift 1910 har Brøndum-Nielsen og i Nysvenska Studier VIII Elias Wessén nævnt Eksempler paa Ord, som findes i Oldsproget og i Folkeviserne og ellers ikke i Middelalderlitteraturen. Af de Eksempler, som nævnes, ses det, at det ikke blot drejer sig om Ord, der er nødvendige i Handlingens Gang i Viserne eller om Ord, som giver Tidskolorit eller beskriver Kulturtilstanden. I vort Tilfælde maa det være den Omstændighed, at Ordet indgaar i en Frase, som passer ind i Visernes Stil, der har holdt Ordet i Live, og det udelukker Haabet om at finde nogen Forbindelse mellem Ordets Forekomst i visse Vischaandskrifter og Dialektordets Forekomst i det sydøstre Danmark.

MESTER OG LÆRLING

JOHAN LUDVIG HEIBERG — HENRIK HERTZ

AF

H. VALEUR LARSEN

Overskriften til denne Artikel er en Cliche, een af de mange i dansk Litteraturs Historie. Man ved, at Hertz var Lærling af Heiberg, man har hørt, at Lærlingen af og til reagerede lidt mod Mesteren, omend kun i det skjulte, men ingen har forsøgt at trænge længere ind i Spørgsmaalet. Det lader sig imidlertid gøre ved Hjælp af Hertz's uddgivne Breve, Dagbøger og Studiebøger. Men ogsaa simpelt hen ved Studium af hans Værker. Resultatet vil da vise, at Hertz i de fleste æstetiske Spørgsmaal følger Heiberg, men at han til enhver Tid kræver at betragtes som „Mesteren“s ligeberettigede. Og skønt han udadtil stiller sig ved Heibergs Side, er han ingen blind Beundrer af Heibergs Værker og Meninger. Personligt synes Forholdet mellem de to Mænd som oftest ret køligt. Heiberg paa sin Side føler sig altid Hertz overlegen, med Aarene mere og mere. Det stadig køligere Forhold mellem de to Digtere skyldes da rimeligvis Heibergs Arrogance.

I sin Ungdom var Hertz Øhlenschlägersk paavirket, men slog om under Paavirkning af en mere nøgtern, kritisk indstillet Vennekreds. Da Heiberg i 1825 vendte hjem fra Kiel og genindførte Lystspillet paa det kgl. Teater, blev hans Vaudeviller overordentlig gunstigt modtaget af Publikum. Hertz fortæller selv i sine „Ugentlige Blade“, at han (Hertz) var den første, der havde Mod til at benytte Stemningen til at skrive et større, lokalt Lystspil, „Hr. Burchardt og hans Familie“. Det paabegyndtes allerede et Par Maaneder efter Premieren paa „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“, rimeligvis især paavirket af den københavnske Vaudeville: „Den 28. Januar“, der opførtes i Februar 1826. I April kom hertil „Aprilsnarrene“, hvor Hertz fik

Lejlighed til at beundre den lille Johanne Luise Pätges, der i dette Stykke fik sin første, større Rolle. (Jnf. „Ugentlige Blade“, S. 347). Under Indtryk af denne Præstation (hendes eneste betydelige i Aaret 1826) skrev Hertz i Januar 1827 til Teaterdirektionen og henledte Opmærksomheden paa den unge Skuespillerinde for det Tilfælde, at Rosenkilde skulde afslaa at spille Jeremias i „Hr. Burchardt“. Samtidig betænkte han hende med en lille, ny Rolle i sin Vaudeville, „Kærlighed og Politi“, der var blevet paabegyndt i December 1826, under det friske Indtryk af Heibergs Mesterafhandling: „Om Vaudevillen som dramatisk Kunst“. („Hr. Burchardt“, der er skrevet henved et Aar før denne Afhandling, kan derimod ikke — som enkelte Steder antydet — være paavirket af dens Angreb paa Dilettantkomedierne). Hertz er altsaa allerede i sine to første Arbejder Elev af Heiberg. „Aprilsnarrene“ fik i øvrigt Betydning for Hertz, da han et Par Aar senere formede sin lille dramatiske Studie, „11—18—35“, der atter dannede Grundlaget for „Sparekassen“. I sin Anmeldelse af „Hr. Burchardt“ skrev Heiberg, at Hertz's Holberg-Pastiche ikke var saa god som Delavignes Efterligning af Molière i „L'école des vieillards“. Denne Bemærkning åbnede Hertz's Øjne for de nyere franske Forfattere. Han paabegyndte et Studium af Delavigne, der senere hen førte til hans versificerede Lystspil, „Amors Genistreger“. Ogsaa dette er altsaa et Produkt af Heibergs Indflydelse. Den anden Vaudeville fra dette Tidsrum, „Arvingerne“, modsvarer „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“.

Heiberg anmeldte Hertz's første Arbejder meget venligt, og den jødiske Digters Vennekreds læste med Begejstring „Den flyvende Post“, hvori Heiberg angreb Øhlenschläger og hans Formen forgtende Skole. P. V. Jacobsens Breve vidner herom. Hertz selv fik opsnuset Heibergs personlige Dom over „Amors Genistreger“, at „hvad Versene angik, vilde det for Danmark blive det samme som Delavignes for Frankrig“. Maalet var altsaa naaet. Heiberg var i øvrigt den første udenfor Hertz's Kreds, der lærte Stykket at kende. Han fik qua „litterær Konsulent“ ved Teatret et trykt Eksemplar tilsendt inden Premieren.

Endnu nærmere knyttet til sin Mester blev Hertz ved sit følgende Arbejde, „Gengangerbrevene“. Den 11. December sender han et Eksemplar af Bogen til Heiberg, ledsaget af følgende Brev i stiv Kancellistil: „Uagtet jeg retvel indseer, at De muligviis kunde ønske Eet og Andet, skjønt neppe nogen væsentlig Deel af de medfølgende „Gen-

gangerbreve“ enten udeladt eller udtrykt anderledes, har dog den samme Beslutning, der bragte mig til at stile Flertallet af Brevene helst til Dem, bevæget mig til at sende Dem herved et Exemplar af hele Bogen, idet jeg nærer det Haab, at De vil finde i den adskillige med Deres egne Synsmaader beslægtede Ideer gennemførte, og at i hvert Fald en med Skjemt og Ironie krydret, men i Hovedsagen alvorlig og (for at tale med salig Justitsraad Baggesen) i „ikke ganske slette Vers“ affattet Behandling af Æmner, der kunne gjøre Fordring paa Deres Deeltagelse, heller ikke vil, paa Grund af een og anden Meenings-Forskjellighed, være Dem aldeles uvelkommen. Ærbødigst Forfatteren.“ Allerede her betones altsaa eventuelle Divergenser i Smagen. Men Heiberg fandt som bekendt ingen Aarsag til at se nogen „Meningsforskjellighed“, hvorimod Øhlenschläger blev saa fornærmet over „Brevene“, at han ikke vilde hilse paa Hertz i det kgl. Teater, da Digteren vedkendte sig Forfatterskabet et Par Aar efter. Men Hertz beklagede, at man fortolkede hans Bog saa ensidigt.

Fru Heiberg har i sine Erindringer fortalt om sin Mands Glæde ved den anonyme Bog, som hun vier et halvt Kapitel. Selv havde hun paa det Tidspunkt spillet i Hertz's 2 Vaudeviller, i „Flyttedagen“ og især i „Amors Genistreger“, hvis Succes til Dels skyldtes hendes Spil. Fra Scenen havde hun opdaget en Person i Parkettet, der efter sin Optræden under Forestillingen at dømme maatte være Forfatteren. Hun havde Ret. Hertz fortæller det selv i et Brev til Broderen. 31 December 1830 hyldede Heiberg Bogen paa Vers i sit Blad. Der var for øvrigt Folk i Byen, der ansaa ham selv for Forfatter til den. „Gengangerbrevene“ blev af alle betragtet som et rent Heibergsk Produkt og behandlet derefter — ogsaa i Sorø, Modpartiets Højborg. Ingen anede imidlertid, at Hertz var Forfatteren, og Digterens jødiske Velgører, Købmand Nathanson, var misfornøjet med, at han tog personlig Del i Fejden. Hertz bliver tro mod sit Standpunkt. Han roser Heibergs Svar i „flyvende Post“ og kritiserer de skandaløse Angreb, Heiberg var Genstand for i Anledning af dette Digt, især et bestemt, der railleerede over Heibergs Sværmeri for Jfr. Pätges.

12 Marts 1831 fortæller Hertz, at Heiberg efter Premierens paa „Emma“ roser Stykket i høje Toner for „dets Egenskab at være ligesom grebet ud af Livet“. Alt er, kort sagt, idel Gammen. Hertz hylder Heiberg i Fortsættelsen til „Gengangerbrevene“, og Heiberg hylder gennem Rosenkilde Hertz for hans Digt „Slaget paa Rheden“

i flg. Ord: „Jeg holder det for det skønneste, lyriske Digt, vor Litteratur ejer“. At „Emma“ maatte behage det Heibergske Hus, specielt Fru Gyllembourg, er forstaaeligt. Det er jo „Hverdagshistorierne“, de af Hertz ofte fremhævede, ført op paa Scenen. For Fru Heiberg havde han kort før Jul 1831 skrevet en ny Bravourrolle: Josefa i „En Dag paa Øen Als“.

9 April 1832 blev Hertz døbt, og samme Dag aflagde han sin første Visit hos Heibergs. De var de første Fremmede, der lærte Digteren personlig at kende. Han blev der i 3 Timer, og Fru Heiberg har omtalt denne Visit i Erindringerne. Hun charmerede straks Digteren og hvervede ham for sit „Parti“. N. P. Nielsen derimod, hendes Arvefjende, dadlede Angrebet paa Øhlenschläger og foreslog Fru Heibergs Rolle i „En Dag paa Øen Als“ tildelt Madam Wexschall (Anna Nielsen in spe). Mest ivrig var Heiberg efter at faa Hertz med til at udgive et nyt Tidsskrift med Poul Møller som tredie Redaktør. Alle kappedes de om at vinde hans Gunst, men hans Beslutning var taget paa Forhaand, og hvis den ikke var det, afgjorde Fru Heiberg enhver Tvivl under en Skovtur til Gurre og Hørsholm, hvor de sammen lejede Værelser for Sommeren. Hun sang Bellmann for ham og koketterede med ham, saa han var ør af Begejstring. I et Brev til en Ven i Sorø fortæller Hertz selv, at han rimeligvis vilde være sammen med Heibergs hver anden Dag, „naar ikke baade han og Konen havde Koldfeber“.

„Hørsholmsommeren“ er saa velkendt, at en Gennemgang af den vil være overflødig. Hertz's Dagbog fra denne Tid er udgivet to Gange. Hans Sværmeri for Fru Heiberg fører til en Slags Jalousi overfor hendes Mand, der flere Gange giver sig Udslag baade i Dagbøger og Breve i smaa Spydigheder over Heiberg, selv om de i Anskuelser stemte overens. I alt Fald skulde den forsigtige Hertz nok vogte sig for at angribe Teatrets litterære Konsulent, Heiberg. Sommerferien varede knap 7 Uger (2 Juli—25 August), og den afsluttedes paa Hertz's 34 Aars Fødselsdag.

At det ikke blot var Sværmeriet for Fru Heiberg, der bestemte Hertz's begyndende Kritik af Heiberg, mærkes bl. a. af en Notits i Studiebøgerne fra denne Tid: „Naar jeg hører Heiberg tale om, hvor let man efter Hegels System kan forklare hiin eller denne Gaade, forekommer det mig, som Philosophien er for de Oplyste og Vantroet det samme som Religionen for de Eenfoldige og Troende, en bristende

Illusion, en Forklaringsmaade eller en Række Antagelser, hvorpaa Begge troe.“

Officielt holdt han dog Skinnet vedlige. Han aftaler med Heiberg at kalde det paatænkte Kvartalsskrift „Janus“. 1 Hæfte er allerede paa Trapperne, og foruden de to Dioskurer skal baade Thortsen, P. V. Jacobsen og — eventuelt — Poul Møller, der dog lader til at blæse det hele et Stykke, medvirke. Man beundrer uvilkaarlig Heibergs Talent til at skabe sig et Parti. Han forstaar at hverve de nyeste og mest beundrede Kræfter for sig.

Af og til er en af Parterne i København. Efter saadan et Besøg kan Hertz i et Brev med en vis sadistisk Glæde berette, at han har fortalt Heiberg om Redaktør Liunges ironiske Omtale af hans nye Bog i den foragtede „Københavnspost“. Heiberg blev aldeles rasende, for Bogen var ikke udkommet endnu, og det var skandaløst at anmelde den. I sin Ophidselse talte han om at lade Liunge tiltale, „da maaske „sligt Vrøvl“ kunde skade ham hos Kongen.“ Heiberg frygtede for sin med Møje tilkæmpede Prestige.

Det sidste Brev fra Hørsholm aander imidlertid atter Tilfredshed, men ifølge Dagbogen er Hertz ogsaa i flere Dage blevet forkælet af hele Familien. F. Eks. har de lovprist „Emma“, om end Heiberg har tilraadet Digteren at udelade alt, hvad der ved sin Gentagelse vilde skade Stykket uden at gøre en Karakter eller et Forhold enten tydeligere eller morsommere. Fru Heiberg yttrede, at hun var villig til at spille Hovedrollen, og Fru Gyllembourg kaldte rent ud „Emma“ det bedste Stykke paa Dansk. Hertz er altsaa i godt Humør. Han har oven i Købet haft endnu en Succes, om hvilken han skriver: „Vor idelige Syngen og Studeren af Bellmann herude har bragt Heiberg og mig til det Ønske at skildre eet og andet herudefra, om just ikke paa Bellmanns Maner, saa dog til een af hans Melodier. Jeg har da nu langt om længe faaet noget færdig, som jeg har kaldt „Posthuset i Hirschholm“ paa en 16 otteliniede Vers og skrevet til Melodien „Klang, mina flickor“, der forekommer i „Kjøge Huuskors“ og er en overmaade dejlig Melodie, at sige, ikke naar *jeg* synger den. Bemeldte Digt, der i Maneren eller Grundtonen har nogen Lighed med „Spadseretouren“, har gjort meget Fortune hos dem herude, hvorover jeg er meget fornøjet.“

I den følgende Tid var Forholdet til Heiberg som oftest godt, kun led Hertz ikke hans Kritik, om end han altid rettede sig efter Meste-

rens Smaaindvendinger mod hans Arbejder. Digtet fra Hørsholm fortsattes i flere Smaadigte. Fra sin Udenlandsrejse sendte han eet, „Hyacinterne“ kaldet, som Tak for Sommeren til hele Familien Heiberg, og modtog fra Heiberg et versificeret Svar. Den sværmeriske Tone og den Bellmannske Melodi anvendes i Digtet „Rejsen paa Appeninerne“, og et Par Digte som „Fjerboldsspillet“ og „I Udlandet“ fra henholdsvis 1833 og 34 slutter sig naturligt til de 3 officielle „Erindringer fra Hirschholm“. For øvrigt havde Hertz allerede i 1818 skrevet et Digt til Melodi af Bellmann, og senere et „Forsøg i Bellmanns Maner“, „Spadsereturen“. Fru Heiberg har altsaa ikke hele Æren af at lære ham den svenske Digter at kende.

Under sin Udenlandsrejse holdt Hertz sig a jour med Begivenhederne i København, men Tonen i Vennernes Breve er temmelig reserveret overfor Heiberg. Dette gælder navnlig P. V. Jacobsen, der var en af Jfr. Pätges's tidligere Beundrere. C. A. Thortsen skriver i Foraaret 1834 temmelig spydigt om en offentlig Debat angaaende Trykkefrihedens Nytte, hvori Heiberg har blandet sig „Gud veed hvorfor — og derved morét mig alene, men ellers skaffet sig hele Verden og alle sine bedste Venner til bittre Fjender. Fru Heiberg har fortalt Poul Møller, der var gaaet derud for at rive ham ned, at deres Hus hele Dagen vrimlede af Folk, der kom for at udskjelde ham; og medens Møller var der, indfandt Rosenkilde sig og bad om en Pris af Daasen — nemlig af den Gulddaase, i Haab om hvilken Heiberg forudsattes at have skrevet.“

Fra Heiberg selv findes der et venligt Brev til Hertz fra denne Tid, men alle Heibergs trykte Breve og Udtalelser er for øvrigt villige mod Hertz, med Aarene maaske lidt diktatoriske. De drøjer sig fortrinsvis om Hertz's litterære Arbejder. Af og til udtaler ogsaa denne sig om Heibergs Værker, men altid noget reserveret. Det var i Grunden kun Vaudevillerne og „Elverhøj“, der helt behagede ham. 1835 skriver han saaledes til sin Broder: „I Heibergs „Alfer“ er dog meget smukt, og al Paaskønnelse fortjener den Maade, hvorpaa han har gjort Æventyrets Behandling som Drama mulig. Men Tiecks Behandling er sandnok uovertræffelig“. Et Par Dage senere læste Hertz sit nye Stykke, „Den eneste Fejl“, op for Heibergs, og modtog derefter et overstrømmende Takkebrev, der mærkeligt nok fremhæver Hertz's Arbejde paa Baggrund af et Lystspil af Heibergs senere Protege, Sille Beyer. Hertz var henrykt over dette Brev og citerer

det Gang paa Gang — endnu 12 Aar senere — som en Slags anbefaling. Han kalder Brevet et „særdeles kjært Beviis saavel paa (Heibergs) Indsigt som hans velvillige Sindelag, der her viser sig fri for al den Jalousi, som man saa gjerne vil tillægge ham“. Denne Heibergs Mangel paa Misundelse fremhæves ogsaa flere Gange af hans Kone.

Efter dette Brev er Forholdet mellem de to Digtere en Tid lang meget varmt igen. I Professor Brandt's Bog, „Den unge Søren Kierkegaard“, kan man læse, hvorledes Hertz, yderst talende og veloplagt, har deltaget i en Soiree hos Heiberg sammen med Poul Møller og Kierkegaard. Han citerede her — uden Forfatterangivelse — Kierkegaards politiske Artikler og ærgrede derved denne. Faa Dage før havde „Sparekassen“ haft Premiere, og ved samme Tid ogsaa Heibergs „Nei“. Heiberg var for Resten ikke ubetinget tilfreds med „Sparekassen“, Han mente, det trængte til at koncentreres, som han i det hele taget altid raader Hertz til at forkorte og koncentrere sine Stykker. Denne Aften forberedte Ægteparret sig paa at rejse til Paris, og Forholdet mellem de to Digtere var saadan, at Hertz i Heibergs Fraværelse redigerede „Flyvende Post“. Et halvt Aars Tid senere skriver Heiberg paa given Foranledning en varm Anbefalingsskrivelse for sin Ven til Collin.

Da Hertz i 1837 kulminerede som Forfatter med „Svend Dyrings Hus“, anmeldte Heiberg det straalende og havde kun faa Indvendinger at gøre mod det, bl. a. at ikke hele Stykket var paa Vers. Ogsaa dette Stykke læste Hertz op for den berømte Familie, en Scene Fruen har skildret i sine Erindringer.

Men Aaret efter er der atter Kølighed i Luften. Hertz kan fortælle sin Broder, at han kun sjældent inviteres til Heibergs, og i sine Studiebøger kritiserer han paany: „Efter alle sine øvrige Retninger og ofte yttrede Meninger burde Heiberg slutte sig til de Franskes Partie, der viser den tydske Philosophie fra sig. Hans Haan mod dem, der ikke ville tilegne sig den, hans Paastand, at ingen Dannet kan være bekjendt at ignorere den, falder underlig. Han glemmer da, at hele det dygtige England, hele Frankrig og Italien aldeles ignorerer den.“ — I samme Optegnelse giver han Kierkegaards Sprog et Hib. Her er Kærnepunktet. Hertz var ikke Filosof, han frastødes af den tyske Tunghed i Tanke og Udtryk. Altsaa ramtes ogsaa han selv af Heibergs „Haan“.

I 1839 udsendte Hertz „Stemninger og Tilstande“, en Bog, der

vakte voldsom Harmе i de liberale Blade paa Grund af sin stokkonservative Tendens. Men Heiberg roste Bogen. Det var umuligt, sagde han, saaledes at fordybe og ligesom forelske sig i alle sit Lands Egenheder, Lokaliteter o. s. v. uden stor Kærlighed til Landet. Den samme Følelse havde ledet ham selv ved Udførelsen af hans Vaudeviller. Dette fortæller Hertz med Stolthed i et Brev til sin Broder. Han lægger, trods alt, stor Vægt paa Heibergs Meninger, og det interesserer ham meget at læse Heibergs „Levned“ i Molbechs Antologi, til hvilken han ogsaa selv skal levere Bidrag. I sin Studiebog omtaler han „Mesteren“s Optegnelser paa en saare karakteristisk Maade, der klart viser det „3 Skridt fra Livet“-Forhold, hvori han stod til Heiberg, en Slags modstræbende Beundring. „Hvad Heiberg fortæller om den pludselige Klarhed, der paa en mystisk Maade opstod hos ham i Hamborg angaaende den Hegelske Philosophie, da forekommer det mig som Synet af et Gjenfærd ved høilys Dag. Man troer ikke derpaa, og det forskrækker Ingen. Det ligner ikke Heiberg at have deslige Visioner“. Han tror ikke derpaa!

Da han i Oktober 1840 i et Brev til Broderen bebuder den snarlige Fremkomst af Heibergs „Nye Digte“, skriver han, at de „saavidt han ved“ er „af lunefuldt Indhold“. Heiberg har altsaa ikke gjort ham bekendt med Bogen, saaledes som han selv altid fik Hertz's Værker oplæst før deres Fremkomst, og det ikke blot i sin Egenskab af Teatrets Censor. Alligevel ved Hertz Besked. 20 November fortæller han, at der af Heiberg skal udkomme et polemisk Værk i 5 forskellige Digte, „trykt med stor Elegants. Vor Søstersøn Theodor sætter det og er meget henrykt over at sætte noget for Heiberg, som han kjender fra mig. Heiberg, der under Sætningen forandrer adskilligt, er nok ellers ikke saa meget glad ved, at en Søstersøn af mig sætter hans Digt(!). Du skal derfor lige saa lidet omtale hans Digt som min Bog i Din Avis. Af hvad Art Digtet bliver, veed jeg ikke, da jeg har paalagt Theodor Taushed, saaledes som det anstaaer sig en samvittighedsfuld Sætter.“ Hertz har i øvrigt næppe været helt tilfreds med Bogen. Han roser den en passant som „dybtænkt“, men foretrækker Paludan-Müllers „Adam Homo“, der foregaar i det dennesidige. „Nye Digte“ var ham for spekulativ, ligesom vel „Fata Morgana“, som han dog kvitterer for i et Rimbrev til Heiberg.

De to Digtere var ved at glide fra hinanden i deres Udvikling. Men Hertz forsøger at vinde med, f. Eks. som Kritiker. I et Brev til

Heiberg leverer han saaledes en Anmeldelse af Hauchs „Svend Grathe“, som Heiberg havde laant ham. Kladden paa det kgl. Bibliotek er fuld af Overstregninger og smaa Tilføjelser, Smaaating, der viser hans Iver efter at takkes Vennen. Han vedbliver ogsaa at læse sine Skuespil op for Heibergs, især naar der er en Rolle deri for Fruen. I Juni 1841 f. Eks. „Svanehammen“.

Men 40'ne var en stormfuld Tid. Overfor „Corsaren“ og det unge, kritiske København maatte de ældre Forfattere staa samlet. Skønt Hertz stadig beklager Heibergs Begejstring for tysk Filosofi, arbejder de dog paa samme Front, bl. a. i „Perspektivkasse“-Striden. Men saa maa Hertz til Gengæld ogsaa bære sin Part af „det Had, visse schofle Folk har til“ Heiberg.

Denne var i Reglen overmaade tilfreds med Hertz's Arbejder. Det gælder fra denne Tid baade „Svanehammen“ og „Amanda“. Men skulde det ske, at han havde Indvendinger at gøre, var det næsten afgjort, at Hertz rettede sig efter dem. Han stolede i eet og alt paa Heibergs Dom.

Et Eksempel er „Kong Rene's Datter“, der skulde have Premiere 5 April 1845. 3 Dage forinden skriver Heiberg følgende Brev efter at have overværet en Prøve: „Stykket har noget i høi Grad interessant og tiltalende. Og uagtet jeg iforveien skattede dets poetiske Værd, var jeg dog ikke saa overbeviist om dets frappante Theater-Effect, som nu, da jeg har seet det. Det vedligeholder Tilskueren i en poetisk Stemning, og spænder med det samme hans Nysgierrighed, som om det fremstilte en prosaisk Begivenhed“. Men — der er et lille „men“. Det virker paa Heiberg stødende, at Lægen i Stykket dysser Jolanthe i Søvn, ikke blot ved en magisk Amulet, men ogsaa ved „et Slags Manipulation“, der ikke passer ind i Tidsbilledet. Det minder ham for meget om „Magnetisme og alle slige Charlatanerier“. Dagen efter beder Hertz Collin ændre nogle Linier i Stykkets Tekst. Der skal ikke staa: „Ved nogle faa Bevægelser, som Lægen — med Haanden gjør, hun synker hen i Dvale“, men: „Ved nogle hemmelige Ord og Tegn — af Lægen synker langsomt hun i Dvale“.

Men skønt Hertz saaledes aldeles retter sig efter Heiberg i æstetiske Spørgsmaal, kønede det personlige Forhold de to Digtere imellem mere og mere. Det hed sig, at Hertz mente sig karikeret af Heiberg som den døde Huslærer i „Valgerda“. I længere Tid kom de to Digtere ikke sammen personligt.

I 1848 oprandt Teatrets 100-Aarsfest, og Hertz blev af Direktionen opfordret til at skrive en Epilog til Festforestillingen, der skulde bestaa af nogle Scener af Holbergs, Øhlenschlägers og Heibergs Skuespil. Men Hertz protesterer. Han ønsker ikke „at figurere om de nulevende(!) Forfattere, der er Aftenens rette Midtpunkt“, men vil repræsenteres ved et af sine Arbejder (f. Eks. 1. Akt af „Den eneste Fejl“, over hvilket Stykke han anfører Heibergs Dom) som ligestillet med de 3 andre Digtere. Ideen blev opgivet. I Stedet for skrev Hertz et lille Festspil, der nøjedes med at hylde Holberg.

Om sin officielle Stilling til Heiberg paa dette Tidspunkt har Hertz udtalt sig en 3—4. Sted i „100 Aar“. Udadtill holdt han Skinnet vedlige, og dog —. Om Heiberg som Forfatter lader han Petronius sige: „Dengang Heiberg ved sine Vaudeviller aflagde saa glimrende Beviser paa sit Talent som original Lystspildigter og, man kan gerne sige, første Gang siden Holbergs Tider viste Muligheden(!) af et hjemmefødt, dansk Lystspil, da belønnede man ham med at gøre ham til Oversætter; og han har saaledes fra 1829 til 1839, altsaa i sin kraftigste Alder, maattet adsplitte sin Virksomhed, udmatte og lamme sin Phantasie ved at oversætte ikke mindre end 32 Vaudeviller, Operaer etc. Det er da let begribeligt, at hans originale Virksomhed maatte blive saa meget ringere“ (= mindre omfattende, og dog —). Talen er her tilsyneladende om Digterens Kamp for det daglige Brød, men i Virkeligheden staar her ogsaa: Det var ikke Heiberg, der blev 30'nes store Dramatiker. Han har udmattet og lammet sin Fantasi og næsten intet skrevet. Men tilsyneladende er det jo lutter Virak. Saa kommer der lidt til den strenge Censor: „Nu har man paalagt Forfatteren af saa mangt udmærket Digt at rette Stil i andre Forfatters Arbejder. Hvad er Meningen heraf? Er Talen om en sand Digters Værk(!), da vil Heiberg ligesaa vist vogte sig for at foreslaa Forandringer, der kun kan foreslaas af Digteren selv(!), som han vil frabede sig deslige i sine egne Arbejder“. Med andre Ord: Fingrene af Fedtefadet, Johan Ludvig! Pudsigt virker disse Ord paa Baggrund af den Strøm af Breve, de to Digtere i de følgende Aar veksler angaaende Forandringer i Hertz's Skuespil. Derimod hyl-des Polemikeren Heiberg i Sganarels Ord: „Kjære Ven; jeg vil nødig give mig ud for Spaamand; men lad en Snes Aar gaa hen efter hans (Heibergs) Død, som jeg ellers ønsker længe udsat, og man vil misunde vor Tid en saa aandrig, uforfærdet og med et saa uforgængeligt

Lune udrustet Stridsmand for Kunst og Litteratur.“ Det slog ikke til. I 1880 stod Heibergs Stjerne meget lavt under Brandesianismens Regimente. — — I øvrigt er „100 Aar“ jo en Protest mod det Enevælde paa Teatret, som Heibergs Styre netop blev i de følgende Aar. Hertz ønsker en konstitutionel „Regering“ gennem en Forsamling af Skuespillere og Forfattere(!), for det førstes Vedkommende lidt à la Bestyrelsen af „Theatre francais“ og Burg-Teatret. Han beklager, at der er blevet udnævnt en eneraadende Direktør, men atter bøjer han sig naturligvis for „den udmærkede Personlighed“, der er sat i Spidsen for Teatret, og benytter Lejligheden til at vente sig meget af hans Styre. „Vor nationale, dramatiske Litteratur vil under ham ganske anderledes repræsenteres paa Scenen. — — Han vil ikke betragte Skuespillere og Forfattere(!) som nødvendige Onder, der ere skabte for at gøre en Direktør Livet surt; han vil rettelig vide at vurdere deres Betydning for Teatret(!) og med Humanitet og Indsigt komme deres Fordringer imøde(!).“ Til denne noget fordringsfulde Hyldest føjes saa et „men“: Han beklager „Enevældet“ og specielt, at Censuren over nye Stykker er overladt til Direktøren alene, for hvad vil der ikke ske, naar Heiberg, den udmærkede, gaar af. Denne omtaler først „100 Aar“ 10 Aar efter dets Fremkomst. Han var, siger han, distraheret af sin Nyudnævnelse til Teaterdirektør, da Bogen udkom, og har derfor ikke bemærket den. Selvfølgelig deler han ikke Hertz's Meninger angaaende Ledelsen af Teatret, men til Gengæld hæver han Hertz til Skyerne paa Grund af et Digt i Bogen. Det er altsaa Lyrikeren, ikke Dramatikeren, der hyldes. En diskret Tak for sidst.

Hertz er nu ikke helt retfærdig overfor Heiberg som Censor. Selv har han ofte høstet Gavn af de tekniske Rettelser, Heiberg foreslaar. Som anført retter han sig næsten altid efter dem, skønt han ikke yndede Forandringer i Teksten, hvad baade Fru Heiberg og Fru Sødring har bevidnet. Dette gælder saaledes „Tonieta“, det første Stykke af Hertz, der opførtes under Heibergs Direktion. Baade Heiberg og Fruen roste det, men af Hensyn til den sidste indførtes der en Række Forandringer. Titelen blev f. Eks. forandret fra „Den unge Pige i Albano“ til „Tonieta“ (Fru H. var paa dette Tidspunkt 37 Aar), og en improviseret Dans blev udeladt, officielt fordi den stred mod Stykkets Grundtone, men i Virkeligheden fordi Fru Heiberg ikke ønskede at danse. Efter sin Skik bestemmer Heiberg Stykkets Genre, denne Gang som romantisk Lystspil, en Genre der ligesom

flere af Shakespeares Lystspil lader Fabelen være underordnet, mens alt kommer an paa Karakterer og Situationer. Denne Bemærkning har muligvis inspireret Hertz til „Onkel Jokums Idé“, som han netop udtrykkelig benævner „romantisk Lystspil“ og flere Gange omtaler som „Shakespearesk“. I øvrigt havde han tidligere forsøgt at skrive Stykker med minimal Handling, f. Eks. „Emma“ og „En Dag paa Øen Als“.

Som i Tilfældet „Tonietta“ er Heiberg ofte Talerør for Fru Heiberg, f. Eks. naar han i 1850 foreslaar en Forandring i Slutningen paa „Svend Dyrings Hus“, saa at Englekoret ikke kommer til at agere for stærkt med. Dette havde Fruen allerede ønsket ved Oplæsningen af Stykket i 1837. Hertz var klog nok til at stole paa Skuespillernes Blik for det rent sceniske. Han kender ogsaa nøje de forskellige Skuespilleres specielle Evner; det ser man af hans Forslag til Rollebesætning i „Audiensen“. Ogsaa i dette Stykke kræver Heiberg Enkelt-heder forandret. Han kan for Eksempel ikke lide, at den kvindelige Hovedperson skal bringe sin Mands uægte Barn med ind paa Scenen. Barnet udelades da som stridende mod god Tone. Endvidere mener Heiberg ikke, at Fru Phister kan udføre de alvorlige Afsnit i sin Rolle, men Hertz svarer, at han har beregnet Rollen paa Fru Heiberg, der, hvis hun ikke havde afgivet den, vilde have spillet den med Sinag og „uforlignelig Sanddruhed“. Den er oven i Købet skrevet paa Fruens Opfordring.

Ofte lader da Hertz Fru Heiberg være Bindeledet mellem sig selv og Heiberg. Venskabet mellem de to var lige varmt, og han skriver stadig nye Roller for hende. Det var jo hende, Folk vilde se, naar de skulde i Teatret. Hertz indleverer endog sine Stykker til Teatret gennem hende, især hvor han ønsker hendes Medvirken, og han retter sig ofte efter hendes Vink, for trods alle personlige Gnidninger og ideale Divergenser vil han dog kæmpe med Heibergs Vaaben, rent bortset fra Fordelen ved at staa sig godt med Direktør og Prima-donna.

Ogsaa „Ninon“ er et Heibergsk Produkt. Efter at „Kong Renes Datter“ var slaact an — ogsaa paa Udlandets Scener — arbejdede Hertz paa at vinde Terræn udenfor Danmarks Grænser. Derfor henlægger han ofte Skuepladsen for sine Stykker til fremmede Lande, medens han før 1842 — da „Kong Renes Datter“ blev paabegyndt — havde nøjedes med at skildre danske Lokalteter. Saaledes videre-

førte han det Heibergske Krav om Lokalfarve. I sin Anmeldelse af „Ninon“ antyder Goldschmidt, at han er opmærksom paa Forholdet. Ogsaa Stykkets Problem gaar tilbage til Heiberg. I disse Aar var Heiberg stærkt interesseret i den gryende Kvindesagsbevægelse. Hans Moder virkede jo anonymt som Forfatterinde til „Hverdagshistorierne“, og han var „Protektor“ for adskillige andre Forfattere, baade Fru Heiberg, Sille Beyer og selve Kvindesagens berømte Talefører „Clara Raphael“ (Mathilde Fibiger). Professor Brix har vist, at Heiberg ogsaa har været indviet i den anonyme „Valgerda“ (Marie Arnesens) Skrivelser. Som bekendt benyttede han denne Kvindeskikkelse til Grundlag for sit sidste dramatiske Arbejde, der strejfer Kvindesagsproblemet. I „Emma“, „Amanda“ og „Den eneste Fejl“ havde Hertz været inde paa dette Emne. Nu viderefører han det i „Ninon“. I „Onkel Jokums Ide“ benytter han Sceneriet (en Herregaard „i Sjælland“) og visse Personnavne (Conrad og Judithe) fra „Valgerda“. Selve Problemet videreføres i „Et Offer“, der ifølge Fru Heibergs Erindringer faldt til Jorden paa Grund af Wiehes Spil. Hertz havde skrevet Rollen for Høedt og støttedes heri af Fruen. Da Hertz paa egen Haand tilbød Skuespilleren Rollen, blev Heiberg meget fornærmet og fik gennemtrumfet, at den blev spillet af Wiehe. Forinden havde de to Digtere vekslet nogle ret skarpe Breve, hvoraf det bl. a. fremgaar, at de begge har benyttet sig af Fru Heiberg som Mellemmand ved Forhandlingerne. Hun hjalp nu Hertz med at instruere den lille Pige, der skulde spille Stykkets Barnerolle. Heiberg bevirkede desuden en hel Omarbejdelse af Stykket, fordi han ikke ønskede en levende Hund indført paa Scenen (højest en af Træ). Han yndede som bekendt ikke, at Børn og Dyr viste sig paa Scenen.

Paa dette Tidspunkt var Fru Heiberg ikke længere saa ivrig efter at spille nye Roller, altsaa heller ikke i Hertz's Stykker. Ikke blot afslog hun at spille Adamine i „Stivbørnene“ og Sofie i „Audiensen“, men vilde heller ikke være Grethe i „Onkel Jokums Ide“ (før Stykket blev refuseret). Her skulde hun nemlig tale Dialekt, og vi ved fra Dr. Ryge, at hendes Jysk ikke var udadledigt. Ligesaaan gik det med Constance i „De Deporterede“ og med Clara i „De Fattiges Dyrehave“, som Heiberg forkastede, fordi den unge Pige skulde tale Svensk i en ikke-komisk Rolle. Trods Omarbejdelser og Forkortelser blev Stykket opgivet indtil 1859, selv efter at de to andre svenske Personer var kommet til at tale Dansk (Sjøbergs Holberg-Dansk!).

I 1860 bemærkede Fruen ligefrem til Hertz, at han ikke skulde gøre Regning paa hende ved nye Roller. Dog spillede hun Fru Thompson i „En Kurmetode“ og lovede saa sent som i Februar 1864 at spille Climene i „Advokaten og hans Myndling“, hvilket maatte opgives ved hendes Bortgang fra Teatret.

Brevvekslingen angaaende „Onkel Jokums Ide“ og „Den Yngste“ er trykt i „Breve fra og til Henrik Hertz“. Den er meget skarp, men Hertz's Udkast til Brevene er værre endnu. Han er aldeles rasende paa Heiberg og fører atter Fru Heiberg i Marken, især til Fordel for sit (eneste) forkastede Stykke. Denne Strid behager ikke Fruen. Allerede i 1854 skriver hun fra Marienbad til sin Mand: „Det gør mig ondt, at Du og Hertz vexle spydige Breve med hinanden. Han er dog en gammel Ven, som Du maa holde lidt tilgode. Naar Du var rigtig elskværdig, gik Du aabent til ham, og Dit Besøg vilde gjøre alt godt igjen. Af hans første Bog lyste en saa stor Kjærlighed til Dig. Det maa Du ikke glemme“. Men Heiberg var ikke „rigtig elskværdig“, og Fruen indser aabenbart ogsaa, at det næsten kun var før det personlige Bekendtskab, Kærligheden viste sig.

I „Den Yngste“, et af Fru Heibergs Yndlingsstykker, hvis Emne Heiberg selv havde ønsket at behandle, kræver han nogle „dristige“ Scener fjernet, og er i øvrigt temmelig misfornøjet med Stykket, ligesom med „De Deporterede“, som han fandt for episk. Han troede endogsaa, Hertz havde taget Stoffet fra en Roman, men indrømmede, at Milieuet maatte virke „piquant“. Stykket kom dog paa Brædderne, om end Heiberg ventede sig meget lidt af det, hvad Hertz river ham i Næsen i et af sine vrede Breve angaaende „Onkel Jokums Ide“. I 1856 — Heibergs sidste Sæson — blev efter megen Forhandling „Besøget i København“ forkortet. Hertz ønskede det opført anonymt, fordi, som han skriver, „naar en bekjendt Forfatter satyriserer med locale Forhold og Characterer, tager Publikum det aldrig saa uskyldigt, men seer overalt Hentydninger, hvor ingen findes“. Man frygtede Islændernes Vrede paa Grund af den komiske Islænder i Stykket. Af forskellige Grunde blev Opførelsen udskudt i 4 Aar, og Stykket kom først frem efter Udgivelsen i Bogform.

Efter sin Afgang som Direktør blev Heiberg atter Censor, og nu roste han det omtalte Lystspil. Fra hans sidste Leveaar findes der 4 venlige Breve til Hertz med Tak bl. a. for „Ugentlige Blade“, der er Heibergsk orienteret, og hvori Heiberg selv offentliggør et Digt om

„Sølyst“, medens hans Kone anonymt diskuterer Skolevæsen med Nathalia Zahle. Heiberg roser Bladets Romaner, især „Johannes Johnsen“ paa Baggrund af de oversatte franske Tendensromaner, specielt Octave Feuillet's „Makværk“ „En fattig ung Mands Roman“.

Til Heibergs Begravelse skrev Hertz et Mindedigt. Det er ejendommeligt at se, hvorledes han, der alle Dage beundrede Heibergs Intelligens, Smag og Vid mere end hans Personlighed, som til Tider var ham inderligt imod ved sin kolde Selvtilfredshed, begynder sit Mindedigt med følgende Ord:

Det varme Hjerte har hørt op at banke

og fortsætter:

Et kjærligt Sind gik ud fra Hjertets Strømme —
kun Slethed uden Skaansel han betvang.

Oprigtigere er Hertz sikkert, hvor han siger:

Endog den Ringeste han har beriget.
Selv denne styrket har hans lyse Aand

og slutter:

Men vi, hvem gavmild han saa meget gav,
til Tak vi har kun Taarer ved hans Grav.

KULTUR OG FOLKEMINDER

HEJBØL BONDE

Alle, der er fortrolig med Henrik Ibsens Skuespil „Peer Gynt“ (skrevet 1867), vil erindre den Scene, hvor Skuespillets Hovedperson er i Mørke i Troldfjældet, og hvor han vender sig, standses han af „den store Bøjgen“, som byder ham sit „udenom“ og aldrig kan rammes: „Det er Bøjgen, som er sårløs, og Bøjgen som fik Mén, det er Bøjgen som er død og Bøjgen som lever“. Ibsens Kilde til denne Skildring er en af Dovreskyttens Fortællinger i P. Chr. Asbjørnsens „Huldreeventyr“ (II, 77—79): Skytten Peer Gynt skal i Mørket gå til Fjælds til Høvring Sæter. Allevegne spærres han af noget stort og slæbende, som nævner sig „Bøyg“, det ligger i Ring om Sæteren, men lader ham dog slippe ind, men er atter inde i Hytten; Peer skyder tre Skud i Hovedet på det: „Skyd et til“, sagde Bøjgen, men havde Peer skudt flere Gange, var det gået tilbage på ham selv. Da det var gjort, tog både Peer og Hundene fat på den døde Stortrold og slæbte den ud, hvorefter de frit kunde passere.

Bøjsagnene hører hjemme i de norske Dale på Østsiden af Langfjeldet fra Gudbrandsdalen og ned til Vest-Telemark. En Bøyg er en slangeagtig Jætte eller Kæmpe. Navnet Bøyg hænger sammen med, at Folket tænkte sig denne Jætte eller Stortrold i Ormeskikkelse. Bøyg betyder „Bøjning“, „Krumning“, Krog, Sving, sammenbøjet Figur. Fra gammel Tid har man tænkt sig Jætterne i mange Slags Fremtoninger. Der er også flere Fortællinger om, at de kunde skifte Ham og gøre sig store eller små som de selv vilde. Man tænke blot på Midgårdsormen, Fenrisulven, Tjasse i Ørneham o. s. fr. I det hele taget må det erindres, at „Hamskifte“ er en ældgammel og vidt udbredt Folketro, som griber stærkt ind i Forestillingerne om Folketroens Naturvæsener. Man kan derfor ikke ud fra Ormehammen slutte sig til nogen særlig Sammenhæng mellem Bøjgen og Midgårdsormen, således som den belgiske Forsker H. Logeman mener det i sin Undersøgelse om Bøjgens Oprindelse i Danske Studier 1916, 168 ff. (jfr. hans Afhandling om Peer Gynt i Edda 1916, 356 ff.). En nærmere Undersøgelse af Bøjsagnet's Varianter, således som den er foretaget af Knut Liestøl i hans Bog: Saga og Folkeminne (1941), 135 ff., viser, at Jætter godt kan vise sig i Ormeskikkelse. — Samtalen mellem Skytten og Bøjgen går igen i alle Optegnelser af Sagnet, den er episk set det faste Træk i Bøygforestillingen, den Tap, hvorom det hele drejer sig.

Hvor Bøjsagnet er kommet fra, er ikke godt at sige, men der er

Træk, som tyder på, at Gudbrandsdalen er dets oprindelige Hjemsted. Når Sagnet i Norge har holdt sig alene i Fjældbygderne, kan det have sin Grund i, at det har levet længst, hvor det havde det bedst. Sagnet er nemlig stærkt bundet af Milieuet: Skytten inde i Fjeldet i Strid med Trolde. I ældre og sagngladere Tider kan det have nået videre omkring. At dette har været Tilfældet giver et svensk og et dansk Sagn os Vidnesbyrd om. I Skåne har man et Sagn om „Bøj-om i Ramsadal“. Dette Sagn er nær Variant til de norske Bøjgsagn (se Liestøl, anf. Skr., 140 f.).

I Danmark er Bøjgsagnet knyttet til Ølgod Kirke Nord for Varde. Evald Tang Kristensen har optegnet Sagnet herfra i en Del Opskrifter, der er hverandre meget nærstående i Indhold. I fuld Udstrækning skal citeres hans Sagnform, som den findes trykt i Jyske Folkeminder IV (1880), S. 141, Nr. 205 b:

„Kapellet ved Ølgod Kirke er bygget af Hejbøl Bonde, der i sin Tid boede i Store-Hejbøl. Det var en grumme stor Gaard den Gang, og der var meget Skov til den. Hejbøl Bonde ejede ogsaa Kirken i Ølgod. En Aften, han kom kørende forbi Kirken vester fra, saa' han, at der var Lys der inde, og i den Tro, at Præsten havde glemt at slukke Lysene, gik han der ind. De brændte ogsaa godt nok, og han slukkede dem da, men da han var kommen uden for, var de tændte igen. Saa kunde han ikke tro andet, end at de ikke var blevne rigtig slukkede, og gik atter der ind. Men idet han nu for anden Gang kom ned til Kirkedøren og vilde gaa ud, laa der et stort grimt Dyr, som han blev grumme rød for, og han lovede, at dersom han slap godt fra denne Fare og kom velbeholden hjem, saa vilde han bygge et Kapel til Kirken, som skulde staa, saa længe Verden staar. Dernæst bad han Vorherre bevare sig selv, sine Heste og sin Vogn, drog sin Kaarde og stak igennem Dyret, idet han sprang over det. „Drag og stik igen!“ sagde Dyret. „Nej, det skal Gud forbyde!“ sagde Hejbøl Bonde og gik ned til sin Vogn, hvor alt var i god Behold undtagen et Føløg, han havde for, det laa og var dødt, fordi han ikke havde bedet for andet end sig selv, sine Heste og sin Vogn. Saa skulde han jo have sit Løfte indfriet, og det skete, idet han byggede det Kapel, der endnu staar. Det har kostet en hel Skæppe Penge, og Skæppen er udhugget paa Muren i Kapellet. Der oven over er udhugget et Mandehoved, som skal forestille Hejbøl Bonde. Det grimme Dyr, som laa i Kirkedøren, er fremstillet paa Kirkens Mur, og Kaarden, som han stak igennem det, hænger inde i Kirken.“

I Varianten (Jyske Folkeminder IV, Nr. 206 c) skildres Uhyret som „et stort Legem, som lignede et flaaet Helmis, og det spærrede ham Udgangen“. Også andet Steds benævnes det spærrende Væsen som et flået Helmis; det kaldes endvidere Uhyret, et stort grimt Dyr, Ådsel¹.

„Et flaaet Helmis“² minder om det „store“ og sleipe“, som findes i

¹ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn II, Side 511, Nr. 110—112. Danske Sagn Ny Række III, Nr. 232. Jyske Folkeminder IV, Nr. 204 a. Poul Pedersen Bjerger: En tids- og familie-skildring fra Vester-Jylland (1883), 10—11. P. Storgaard Pedersen: Ølgod Sogn (1920), 10—11, 19. Jfr. Jydske Søndagsblad 1872, S. 112. ² I en Variant af Sagnet, knyttet til Egtved Kirke Vest for Kolding, er det en død Hest, der spærrer for Kirkedøren (Jyske Folkeminder VIII, S. 379, Nr.

Skildringen af Bøjgen i de gudbrandsdalske Sagnformer. Når Udyret beder Manden om at stikke engang til, svarer dette også til de gudbrandsdalske Versioner, hvor Bøjgen beder Peer Gynt skyde et Skud til. Dette gør hverken Peer eller Hejbøl Bonde; thi så var det gået dem galt. Over for Spøgelse skulde man nemlig vogte sig for at gentage Stik, Skud eller lignende. Denne Trosforestilling er meget udbredt, i H. F. Feilbergs Jydske Ordbog findes mange Henvisninger til Varianter af Sagn om Spøgelse og Udyr, der opfordrer Mennesker til at gentage dræbende Handlinger som Skud og Stik mod sig¹.

Også i Samtalen mellem Peer og Bøjgen og mellem Hejbøl Bonde og Udyret er der Overensstemmelse i væsentlige Enkeltheder. Man kan derfor, trods alle Ændringer og Omlavninger, roligt sige, at „Hejbøl Bonde“ er en Variant af Bøjgsagnet. Både de skånske og jydske Varianter viser særlig Lighed med den gudbrandsdalske Sagnform; de må i Oprindelse og Udformning have ligget den gudbrandsdalske nær². Bøjgsagnet er let at genkende, hvor man træffer det i den mangfoldige norske Tradition så vel som i den skånske og danske Overlevering. Det er et lærerigt Vidnesbyrd om, hvorledes et midtnorsk Jægersagn er kommet ud paa en lang Vandring; hvor det så i Danmark er blevet særlig fast knyttet til Ølgod Kirke, — og mindre stærkt til Kirkerne i Bregning, Egtved og Trandum (se Noterne). I Ølgod har man antagelig gennem lange Tider kendt det handlingsrige Sagn om Uvækten, der i Mørket spærrer for Kirkedøren.

Der kan naturligvis intet bestemt siges om, hvorfor Sagnet er standset netop ved Ølgods store og anselige Kirke; men det har i hvert Fald her haft Betingelser for at leve videre i Folkemindet, idet det blev benyttet til at forklare Udhugninger på to Kvadersten, der findes på Kirkens Kor. På disse Sten er udhugget et Mandehoved og en Løve³. Sådanne mærkelige Kvadre på gamle Kirker er gode Sagnmagneter, og her ved Ølgod Kirkes særegne Granitornamenter er det Sagnet med det ejendommelige Replikskifte, der er blevet fastholdt. I forskellige, lidt fra hinanden afvigende Optegnelser (se Henv. i Note ¹) fortælles om de ornamentprydede Stens Udseende, f. Eks.: „Hejbøl Bondens Hoved, Skæppen og Aadselet findes udhuggede paa Kirkens Mure, Hovedet og Skæppen paa Koret og Aadselet til højre fra Koret bag paa Skibet.“ — Hejbøl Bonde byggede „den lille Udbygning til

684). I Sagnformer, knyttet til Bregninggård og Bregning Kirke mellem Ringkøbing og Herning, er det en „Drageskikkelse med Menneskehoved“, „en stor hvid Skikkelse“, „noget låddent“, der ligger i Vejen (Danske Sagn II, S. 510—11, Nr. 106—109). I Trandum Kirke, nedlagt, i Sevel Sogn Sydvest for Skive, var det et Hesteben i Våbenhuset, der sagde: „Stik til“ (Danske Sagn II, S. 513, Nr. 115).

¹ „Jysk Ordbog“, Artiklerne gjentage, stik igjen. Danske Sagn V, Nr. 2108 er en Sideform af Sagntypen. Her opfordres en Kusk at „slå et Skrald til“, for at få stædige Heste til at gå. Hvortil han svarede: „Jeg véd nok, hvor mange Skrald jeg skal slå“. ² Knut Liestøl: Saga og Folkeminne (1941), 141. Af de ovenstående Henvisninger til E. Tang Kristensens Bøger ses det, at der kendes adskilligt flere Optegnelser af Bøjgsagnet fra Danmark end de udenlandske Forskere Knut Liestøl og H. Logeman kender. I Dansk Folkemindesamling findes (1906/23: 2615) adskillige Nutidsoptegnelser af Hejbøl-Bonde-Sagnet, men de indeholder intet nyt. ³ Trap, 4. Udg. VIII, 499. Fyns Venstreblad 29/3 1942.

Koret, hvor Altertavlens Plads nu er“. — Bonden byggede et Kapel til Kirken. Skæppen „er udhugget i Kapellets Mur, og derover er hugget et Mandshoved, som skal forestille Hejbøl Bonde. Det grimme Dyr, der laa i Kirkedøren, er tegnet af paa Kirkens Mur, Kaarden, som han stak igennem det, hænger inde i Kirken, og hvem der ikke vil tro det, kan selv se ad“ (Poul Bjerger). — Man ser en Hulning bestemt som en Skæppe, oven over et Mandshoved, og på „den nordre Side ser man et Dragebillede, som der blev stukket et Spyd i Nakken paa“.

Her har altså været de ydre Tegn til en Sagndannelse. Når Sagnet er blevet sat i Forbindelse med „Hejbøl Bonde“, er Årsagen hertil sagtens, at en af de gamle Storbønder på Hejbøl (c: Hedebo) engang har ejet Ølgod Kirke, og der har så indtruffet en eller anden Begivenhed, som kan have medvirket til, at Bonden og Kirkeejeren i Folkets Erindring er blevet knyttet til Vandesagnet om det spærrende Udyr, som man bl. a. mente at se udhugget på en af Kirkens Granitsten. Sagnet om det spærrende Væsen er beslægtet med Lindormesagnene, der også er kendt fra Ølgod Sogn, idet Stednavnene Lindbjergmark, Lindbjerggård har trukket Sagn om Lindorme til sig. Et typisk Eksempel på et Lindormesagn, henlagt til Lindbjerggård, har Salomon J. Frifelt meddelt til Evald Tang Kristensen, i hvis Danske Sagn Ny Række II, S. 515 Nr. 8 det findes trykt i jydsk Sprogdragt. Der er dog nok ingen Grund til at tro, at Bøjgsagnet og Lindormesagnet direkte har haft Indvirkning på hinanden, men mærkeligt er det i hvert Tilfælde, at de to Sagnetyper med Motivet: Det spærrende Uhyre er stedfæstet til et afsides vestjydsk Sogn.

Når Bøjgsagnet har nået den store Berømmelse, er det, fordi Henrik Ibsen har benyttet det symbolsk i sit dramatiske Digt om Peer Gynt. Den gådefulde Samtale derude i Skovmørket mellem Peer og den store Bøjgen har — som vi nu ved — til Forudsætning ældgamle Sagnforestillinger om Kæmper og Jætter i Ormeham (jfr. Lindormene) i Forening med natlige Jægeres fantastiske Oplevelser. Da Jægerne ikke kunde gå udom Bøjgen (de faldt vel i eller trampede i Brombærranker, Småkrat o. lgn.), der ligesom slyngede sig i Ring om dem (som en vældig Slange), er det let forståeligt, at Ibsen lader den store Bøjgen svare, da Peer Gynt siger: „Af Vejen!“: „Gaa udenom Peer!“ Thi det var jo det, han ikke kunde, og her blev der så Anledning for Ibsen til at lægge en Dobbeltbetydning i Ordene og anvende det gamle Sagns Indhold symbolsk. „Den store Bøjgen“ er et smukt Eksempel fra den store Litteratur på, hvorledes et gammelt Stykke Folketro kan udnyttes i et Digtværks Handling. Da det imidlertid også er morsomt at vide lidt om sådan Folketros Oprindelse og Vandringer, er her fremsat nogle Oplysninger om det kendte Tilfælde fra „Peer Gynt“, hvor Henrik Ibsen har gjort Brug af et gammelt Sagn, der ad usporlige Veje er vandret fra norske Fjelddale til ensomme Egne i Jylland, hvor St. Laurentius' Kirke i Ølgod havde særlige ydre Betingelser for at fastholde det gennem Tiderne.

Aug. F. Schmidt.

FRA SPROG OG LITTERATUR

TYSK SPROGS INDFLYDELSE PAA GJELLERUPS DANSK (SPECIELT „MØLLEN“)

Arbejdshypotesen for denne Undersøgelse skyldes først og fremmest den Antagelse, at Gjellerups Sprog maa bære Præg af hans Indlevelse i tysk Sprog, Litteratur og Kultur. Hans direkte Bekendelse til tysk Litteratur i „Germanernes Lærling“ efterfølges af en indirekte i hans følgende Produktion. Hans næsten 30-aarige Ophold i Tyskland og hans Samliv med hans tyskfødte Hustru maa have præget hans Dansk.

Arbejdshypotesen støttes endvidere af samtidig Kritik og senere Litteraturforskning. For Eksempel angribes Gjellerup 1896 i „Flensborg Avis“ af sin egen Halvsvoger paa følgende Maade: „I hans senere Bøger er Sproget meget stærkt paavirket af Tydsk“. Som Litteraturforskernes Repræsentant kan anføres Vilh. Andersen med Karakteristiken af Gjellerups Sprog i Ill. D. Lit. Hist. IV, Bd. S. 377: „Sine (Gjellerups) Bøger skrev han paa flere Sprog, men modsat Baggesen og Oehlenschläger saaledes, at hans danske Sprog har flere Spor af det tyske end omvendt“.

Undersøgelse af „Møllen“.

Benyttede Udgaver: „Møllen“ I. Udg. 1896 (nedenfor anført forkortet D I.), II. Udg. 1911, III. Udg. 1927 (D III.), „Die Hügel-mühle“ 1909 (T.), Udgaven i „Tägliche Rundschau“ var ikke tilgængelig paa Bibl. Reg.

Hyppig Anvendelse af Præsens Participier, som svarer til tysk Sprogbrug: D III, S. 90 „De sad begge tavse: Lise *fordybende sig* i en Forestillingsrække, som hun ikke vilde kunne have meddelt i Ord; Jørgen forgæves *pinende* sin arme Hjerne for at udfinde, hvad i al Verden det kunde nytte Lise, at Jenny blev skudt.“ D III, S. 155 „Med et Befrielsessuk saa hun ham derfor traske videre, idet hun drejede Hesten bort fra Chausseen for *piskeknaldende* at rulle hen ad den bløde Landevej.“ D III, S. 158 „Men ud i Mosen var der ikke stort andet end et Hjulspor, der bugtede sig langsommelig fremad gennem blegt Græs eller brun afblomstret Lyng, mellem Pilekrat og Lunde af unge Birke, ofte *delende sig* i flere Grene — ved hvilke det var ligegyldigt, hvilken af dem man fulgte . . .“. D III, S. 330 „Og Tordenens Bølger — nære og fjerne — ruller over i hinanden, *blandende* deres forskellige Lyde: — rumlende som tunge Læs paa Stenbro, buldrende som fjerne Kanon-skud, bragende som Geværsalver, gungrende som om Jernplader blev væltede over hinanden“. Præsens Participier anvendes dog ret hyppigt

paa Dansk; cf. Johs. V. Jensen, hos hvem Paavirkningen maaske stammer fra Engelsk.

Oversættelse af tysk Talemaade: D III, S. 117 „Man bliver gammel, gør man, og at stolpre om i den vaade Høstskov *det farer en efterhaanden i Knoglerne*, det er saadan Naturens Gang“.

Anvendelse af et tysk Ord, dog anført i Gaaseøjne: D III, S. 178 „„Nej, det er da vist,“ indrømmede Broderen, i en Tone, der sømmer sig for en haardhændet Kendsgerningsmand, der nok er Krybskytte, men ikke „Freischütz“, som stoler paa Øje og Haand, naar han har Byttet godt og vel foran Bøssens Visir, men forresten blæser alle Troldkugler og Djævels-Fiksfakserier et langt Stykke.“

Anvendelse af en tysk Stavemaade: D III, S. 310 „overantvortede“. Dette kan ogsaa være en Trykfejl, som man ofte finder i Gjellerups Bøger.

Anvendelse af Udtryk paa godt Dansk, som findes lydligt tilsvarende paa Tysk, af Gjellerup benyttet baade i den danske og den tyske Ud-gave: D I, S. 2 „dette Hovedstykke indtog over 60 tætttrykte Sider ... T, S. 4 „da dieses Hauptstück mehr als 60 grosse und enggedruckte Seiten einnahm ...“. D I, S. 3 „stolprede om i Jernrustninger T, S. 4 „herumstolperten ...“. D I, S. 4 „denne Person tog ham fangen ...“. T, S. 5 „die ihn bei der Lektüre gefangen nahm ...“. D I, S. 4 „gult Haar, der spillede en Kende i det Grønliges ...“. T, S. 6 „das ein wenig in das Grünliche hinüberspielte ...“. D I, S. 6 „dets fade, mættende Mellugt ...“. T, S. 6 „den faden sættigenden Mehlgeruch ...“. D I, S. 7 „prunkløs Udstyrelse ...“. T, S. 7 „prunklose Ausstattung ...“ o. s. v.

Anvendelse af gammeldags Udtryk: D III, S. 164 „hun havde svedt Angstens Sved, at hun maaske havde kørt den for skrappt, og at Bæstet *havde forfanget sig* og af den Grund ikke vilde drikke“. D I, S. 38 „den forfarne Lise ...“.

Resultatet er altsaa, at Gjellerups Sprog ikke kan siges at være særlig tysk paavirket i „Møllen“, da Eksemplerne er for faa til at støtte en saadan Paastand. Snarere maa man sige, at Sproget i „Møllen“ er godt Dansk med et vist provinsielt Præg, der virker gammeldags, da folkelig Tale altid vil være et halvt Aarhundrede ældre end det gængse kultiverede Sprog. Dette Resultat svarer ogsaa til Samtidens Kritik, der i Gjellerups Gengivelse og med Gjellerups Svar lyder som flg.: (Efter „Flensborg Avis“ aftrykt i „Mit formentlige Højforræderi.“) „I hans (Gjellerups) senere Bøger, med Undtagelse af den allersidste („Møllen“), som Hr. Peter Nansen maaske har læst sproglig Korrektur paa, er Sproget meget stærkt paavirket fra Tydsk.“ (Herpaa svarer Gjellerup:) „Nu tvivler jeg ingenlunde om, at Hr. Nansens elegante Pen vilde være i Stand til at fjerne en Del ru og knudrede Steder og paa en behagelig Maade omskrive Sætninger, som ikke ere efter den moderne Smag. Men jeg har aldrig taalt en andens Pen i mine Skrifter end min egen, den være nu saa kluntet, som man maaske vil behage at finde den. For sit eget Vedkommende vil Hr. Nansen bekræfte dette. Iøvrigt skal mit Manuskript til „Møllen“ staa til Raadighed for enhver, som vil henvende sig derom til Forlæggeren. Han vil da kunne overtyde sig om, at der ingen fremmed Haand er i den, og at jeg selv næsten

ingen Rettelser har foretaget i denne Nedskrift, som er den eneste. Da det er min „allersidste Bog“ lader det altsaa til, at jeg efter Flensborg Avis' Mening endnu kan skrive ulasteligt Dansk; og jeg skal derfor ikke opholde mig videre over, at dette Paafund, at Stilen i Møllen skulde skyldes Hr. Nansen, ikke just gør Redaktionen kritiske Sans Ære, da vore Forfatterfysiognomier ere udpræget forskellige.“

Da det nu kunde antages, at Gjellerup paa Grund af Samtidens Kritik har været opmærksom paa sine smaa Germanismer fra og med „Møllen“, vilde en Undersøgelse af hans Produktion før og efter „Møllen“ være interessant.

Undersøgelse af „Wuthhorn“.

Benyttet er Udgaven fra 1893.

Oversættelse af tyske Talemaader, Udtryk og Citater: S. 103 „her kommer Landstormen“, S. 139 „fuglefri“, S. 46 „der fører ingen anden Vej til Küssnacht“.

Anvendelse af tyske Ord: S. 1 „en Kuhreigen“, S. 2 „Hospitset“, S. 2 „Dudeldei“.

Hyppig Anvendelse af Dativobjekt: S. 29 „Derfor vil jeg takke dette Møde for, at det har kortet *mig* Vejen af.“ S. 62 „Et af de nye Apparater fra Fritsche & Comp. i Zürich oplyser *Dem* Wuthhorn derovre, saa De kan skyde en Gemse paa Afhanget.“ S. 108 „Rykker den (Kærligheden) *mig* ikke hele Menneskeslægten nær, naar den fjerner mig fra en enkelt Kreds?“

Da Bogens Milieu og Personer er tyske, maa de anvendte Citater i første Linje stamme fra tyske Klassikere. Der findes dog ogsaa Citater fra andre Sprog, (fx. Shakespeare, S. 112 „Godt brølt Løve!“). Anvendelsen af tyske Ord er nødvendig for at give Skuespillet den rette Lokalkolorit. Dog indeholder „Wuthhorn“ flere Germanismer end „Møllen“.

Undersøgelse af „Elskovsprøven“.

Benyttet er Udgaven fra 1906.

Løjefaldende var kun Eksemplet „immer“.

Undersøgelse af Prøver fra den senere Periode.

„Offerildenen“ 1903, Side 33—43, S. 35 „hemmelighedsfuldt og snarere som talende med sig selv end som givende Svar“ (dette er dog en Regienote).

„Den fuldendtes Hustru“ 1907, Side 67—77, S. 76 „de lade ikke med sig spase . . .“.

Undersøgelserne fra den senere Periode (efter 1896) viser altsaa, at Gjellerup har skrevet et rent Dansk. Bøgerne fra Tiden før „Møllen“ har nogle faa Germanismer mere, men Antallet er dog meget begrænset. En ikke uhildet Læser vil ved en flygtig Gennemlæsning maaske være tilbøjelig til at hæfte sig ved de tyksklignende Ord og ikke tænke over, at andre Forfattere fra samme Periode (fx. Schandorph) benytter ak-

kurat de samme. Kritiken har sikkert, da den gik ud fra rent politiske Synspunkter, været for streng ved Gjellerups Dansk. At han til Tider har haft en vis Forkærlighed for at udtrykke sig paa Tysk, fremgaar af følgende Brev til hans Hustru: Kop. d. 30. Okt. 1894. „Mein süßes, innig geliebtes Weib! Es kommt heute plötzlich über mich in der lieben deutschen Sprache zu schreiben; sie ist herziger und traulicher, und ich möchte Dir so recht unmittelbar begreiflich machen, wieviel Dein letztes Briefel mich erfreut und gerührt hat.“

Ved en flygtig Gennemlæsning af hans tyske Produktion fandtes ingen Danismer, hvorefter man sikkert kan slutte, at Gjellerup har mestret begge Sprog og holdt dem ret godt ude fra hinanden.

Hans Neumann.

NOGLE BEMÆRKNINGER TIL ORDBOG OVER DET DANSKE SPROG. BD. XXI

Efter en (første) gennemgang ud fra synspunktet engelske (laane)ord kan følgende bemærkninger gøres:

I artiklen *speaker* (sp. 151) findes: taler, spec. om formanden i det eng. underhus (i eng. bruges *announcer* om *speaker*); af eng. *speak*, tale

Anbringelsen af parentesens forekommer vildledende; den burde vel rettelig staa nogle linjer længere nede, efter definitionen af (radio-speaker).

Sp. 264. *spiltd mælk*. Udtrykket synes nu meget almindeligt. Det kan forekomme i annoncer, fx.: Det nytter ikke at græde over sp. M. — det nytter heller ikke at leje en Boks, naar Tyvene har hentet Deres Smykker og Deres Sølvtoj (Folkebanken) (Berl. Tid. Sønd. 31/1 1943). — Maaske kunde det være bemærket om Nis Petersens bog, at den handler om engelske forhold.

Sp. 392 eng. *splice* forekommer ogs. i bet. „forene i ægteskab“.

Sp. 445 *sportsmand* forekommer (sj.?) i da. med bet. „en, der er fair i sin handlemaade“. Ssgr. *sportskører* (auto), *sportstilrigget*, (om automob.) (Pol. 24/8 1937).

Sp. 512 *spring-madras*, muligv. eft. eng. *spring-mattress*.

Sp. 512 *spring-melding*, eft. eng. *jumping-bid*.

sprinte(r) kunde vel være taget med (lige saa godt som *spurte*), om ikke for andet saa p. gr. af dets (formentlige) etym. sammenhæng med oldn. *spretta*.

Sp. 1219 Flg. cit.: Fire rappe Synkope-Spark, steppet ned i Brædderne, og Albuerne i Sving som hos Jessie Owen, Verdenssprinter, you know, — Startskuddet til en Lydlavine, væltende os i Møde ... (Pol. 17/5 1941).

Sp. 1427 ff. *Et Sting i Tide sparer ni* (sj.); eft. eng. a stitch in time saves nine. (Annonce Pol. 4/3 1943) (Anna Krestsens tandteknik).

Olaf Holst.

BEMÆRKNINGER TIL MARIE BREGENDAHL'S FORFATTERSKAB

I Litteraturen om Marie Bregendahl betragtes det næsten som en selvfølge, at alle hendes Bøger har deres Handling henlagt til hendes Barndomsegn i Fly Sogn (Fjends Herred) Syd for Skive¹. Da dette imidlertid ikke er Tilfældet, må det anses for betimeligt at fremkomme med nogle få Oplysninger om, til hvilke Egne af vort Land Fru Bregendahls værdifulde Forfatterskab kan stedfæstes.

Hendes Hovedværk: „Billeder af Sødalsfolkene Liv“ I—VII (1914—23, Samlet Udgave I—II, 1935) er knyttet til Sevelegnen Vest for Karup Å. Når Marie Bregendahl valgte den for hende noget fremmede Egn ved Sevel-Søerne som Handlingsplads for Sødalsbøgerne, må Grunden hertil i nogen Måde søges i det Forhold, at hun gik til Præst i Sevel hos Provst P. J. Bøtcher (Præst i Sevel 1855—86) og boede et År i Sevel Skovhus hos en Broder til sin Bedstemoder Karen Jensdatter Møller fra Volling (Ka Hyw²): Christen Jensen Møller (Kræn Møller). Fru Bregendahl mente selv, at netop på Grund af det korte Ophold i Sevel Sogn kom Egnen der til at stå for hende i et så festligt Skær, at hun valgte den som Skueplads for sit syv-Binds Værk. Forbindelsen mellem Bregendahl- og Sevel Skovhus-Familien holdt sig levende til op imod 1930. Hovedskikkelsen i Sødalsbøgerne: „Den gamle Provst“ har lånt mange Træk fra Marie Bregendahls gamle Præst, P. J. Bøtcher³, og også en Række andre Skikkelser i Sødalsbøgerne har virkelige Personer til Forudsætning.

Til yderligere Belysning af hendes Brug af levende Model kan endvidere f. Eks. nævnes, at den ene af de tre gamle Kvinder, Marie Bregendahl har skildret så uforglemmeligt i Bogen: „Tre gamle Kvinder“ (1918): Hanne ved Højen, var hendes Mormoder, og at den særlige Bonde Laust Vinding (i „Mens Aarene gik —“, 1922) var hendes Stedoldefader. Den unge Student, der taler ved Mødet i Sødalen sammen med N. J. Larsen og C. Berg, erindrers stærkt om den unge Jeppe Aakjær, og Fru Bregendahl har da også meddelt mig, at hun brugte Aakjær som Model, da hun i „Den gamle Provst“ (1923) skildrede det bevægede Møde i 1885, hvor de nye Tider vandt Indpas i Sødalen⁴.

Til Egnen omkring Barndomshjemmet, Gården Bregendahl i Fly Sogn (Øst for Karup Å), er henlagt Bøgerne: „Hendrik i Bakken“ (1904) og „En Dødsnat“ (1912). Hendrik i Bakken er slet ikke tænkt som et Billede på Marie Bregendahls Far, men hun lånte Træk fra ham for at levendegøre Skikkelsen. Per Bregendahl var lykkelig i sit Ægteskab⁵, hvilket ikke var Tilfældet med Hendrik. — „En Dødsnat“

¹ Jfr. f. Eks. Peder Hesselaar: Marie Bregendahl (1939). N. P. Bjerregaard i Skivebogen 1941, 21. ² Om ham se Hardsyssels Årbog 1939, 1—11. ³ Udforlige Oplysninger om den stedlige Baggrund for Sødalsbøgerne findes i Dansk Udsyn 1934, 372—87. Udmærkede Enkeltheder om M. Br. og hendes Forhold til Slægten har K. K. Bregendahl givet i Skive Folkeblads Julenummer 1940, 16—18. Jfr. M. Br.s smukke Digt: „Ved Slægtens Grav“ (Filtret Høst, 1937). ⁴ Meddelelse i Brev fra Marie Bregendahl 6/10 1934. Se endvidere Marie Bregendahl: Smaa Kommentarer til Aakjærs Erindringer (1936), 10 ff. Jeppe Aakjær: Drengear og Knæsekaar (1929). Dansk Udsyn 1934, 374, 387.

giver en hjerteskræende Skildring af Marie Bregendahls Moders Død i Barselseng på Gården Bregendal 1/10 1879. I Bogen: "I de lyse Nætter" (1920) findes meddelt i novellistisk Form en Række af Fru Bregendahls Barneminder omkring Barndomshjemmet i Fly Sogn. Motiver fra Bregendalegnen findes ligeledes i Bøgerne „Med aabne Sind" (1926), „Thora" (1926) og „Møllen" (1936).

Det store Romanværk: „Holger Hauge og hans Hustru" I—II (1934—35) foregår på Tastumgård (Kobberup Sogn) nordøstlig for Fly. Denne Gård ejedes 1875—1901 af Peder Odgaard (1851—1910), der var en fremragende og dygtig Mand, en Førerskikkelse blandt Skiveegnens Bønder. Han fik en Mængde Virksomheder sat i Gang, og kom bl. a. til at betyde meget både for Jeppe Aakjær og Marie Bregendahl. Peder Odgaard er Modellen til Holger Hauge. Marie Bregendahl har rejst hans Livsgerning et Monument i „Holger Hauge og hans Hustru"¹, medens Jeppe Aakjær har skildret ham i sine Erindringer (se navnlig: „Drengaar og Knøseaar" 1929, 218—220).

Marie Bregendahls sidste Roman: „Birgitte Borg" (1941) foregår i Bjerre Herred mellem Vejle og Horsens Fjorde samt i Vejle Vester-egn. Når hun har henlagt dette — ikke fuldførte — Værks Handling til disse østjydske Egne, er Grunden hertil den, at hun til November 1886 kom på Vrigsted Højskole Nord for Vejle Fjord². Opholdet hernede blev meget lykkeligt for den senere Digterinde; Livet igennem tænkte hun med Taknemlighed på den skønne Tid, da hun var Pige (og Elev) på Højskolen i Vrigsted. Da hun derfor på sine gamle Dage skrev en stor, ny Roman, byggede hun den i ikke ringe Udstrækning på Erindringsstof fra Ungdomsopholdet i Vejleegnen.

Marie Bregendahl døde (22/7 1940) under Udarbejdelsen af „Birgitte Borg". Af nogle Brudstykker kan man se, at det var hendes Hensigt at fortsætte med at skildre sin egen Ankomst til København og hendes Ophold her. Desværre fik vi ikke dette vigtige Afsnit af hendes Levned fortalt i Romanform. Ad anden Vej må vi så erhverve os Viden om hendes År i Hovedstaden i den lange Tid 1890—1940. Københavnske Emner har Marie Bregendahl behandlet i Fortællingerne „Blomstrende Hyld" (I de lyse Nætter 1920); „I Haabets Skær" (I Haabets Skær 1924); „I den graa Dag", „Ved Afrejsen", „I det skjulte" (Den blinde Rytter 1927); „Mod Lyset", „Menneskekærlighed" (Naar Jul er nær 1927); „Decemberbilleder" (Tdskr. f. dansk Folkeoplysning 1929, 117 ff.); „Holger Hauge og hans Hustru" II, 9—46. Flere Digte i Samlingen: „Filtret Høst" (1937)³.

Selv om Marie Bregendahl boede i København al den Tid, hun optrådte som Forfatterinde, var det dog fortrinsvis til Egnene på begge

¹ Ved P. Odgaards Død satte M. Br. ham en smuk Minderune i Tidsskriftet „Maanedsmagasinet", April 1910, 274—79. ² Jfr. Vejle Amts Avis 11/3 1942. Nævnes bør det ogsaa, at Fortællingen „Borghild" (Den blinde Rytter 1927) og måske også Fortællingen „Nordenvinden" (i samme Bog) har Handling knyttet til Holbækegnen. Marie Bregendahl opholdt sig nemlig fra 1/8 1887 og et År-tid fremefter hos Dyrlæge P. Clausens i Mårsø ved Holbæk (jfr. Dansk Udsyn 1934, 376). ³ Ikke alene i Bøgerne „I de lyse Nætter" og „Med aabne Sind", også i Julehæftet „Dansk Jul" (1916) i „Norsk Højsommer", et Rejseminde, giver M. Br. skønne Skildringer af norske Sommeraftener og -nætter.

Sider af Karup Å (Fly og Sevel Sogne) og Vejleegnen hendes Tanker gik, når hun skrev sine Værker. Hun følte sig knyttet med de stærkeste Bånd til Natur og Mennesker i hine jyske Egne, som måtte afgive Skueplads for hendes værdifuldeste Digtning. Der er meget kulturhistorisk Stof indarbejdet i hendes Bøger, men derfor er Naturbeskrivelserne ikke gjort mindre omfattende. Det er derfor i flere Henseender meget lærerigt at stifte Bekendtskab med Fru Bregendahls Forfatter-skab, der uden Tvivl er det betydeligste, nogen Kvinde har beriget vor skønne Litteratur med.

August F. Schmidt.
